

Pierre Broué

Kommunistiska Internationalen 1933-1938

Folkfrontspolitik

Denna text utgör tre kapitel (nr 29-31) i Broués stora arbete om den Kommunistiska internationalens historia. Boken (på franska) finns inte översatt till något annat språk, men på marxistarkivet finns fler kapitel: [Komintern fem år senare](#) (kap 17), [Kommunistiska Internationalen 1926-1933](#) (kap 23-25), [Motorsågsmassakern](#) (utrensningarna under "stora terrorn"), [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#) och [Dödsbudet. Upplösningen av Komintern](#) (kap 35).

Översättning: Björn-Erik Rosin

Andra texter om Komintern under denna period:

Fernando Claudin: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#) (kapitel 4)

W Kendall: [Kommunistiska internationalen och vändningen från "socialfascism" till Folkfront](#)

P Camillier: [Om 30-talets folkfrontspolitik](#)

Innehåll

29. Arbetaruppsvinget 1933-1934.....	1
"Massorna" vaknar	1
Komintern och rörelsen bland massorna	1
Den kubanska revolutionen	2
Revolutionär regering på Kuba	3
Krisen i Österrike	3
Den första striden	5
Bokslut över motståndet	5
Kris inom det franska kommunistpartiet?	6
Politisk kris i Frankrike	8
De tre februaridagarna.....	8
Efter upplöppet: mellan den 6 och 12 februari.....	9
Doriot och den enhetsinriktade oppositionen	10
Doriot bryter med Moskva	11
Vändningen	12
Radikaliseringen i Spanien.....	13
En valkampanj med mycket stark vänsterprägel.....	14
Socialistpartiets "leninistiska" generalstab	15
Apparaten erövrar	15
"Denna storartade socialistiska ungdom" (Trotskij)	17
Arbetarklassen i USA vaknar	18
De spanska socialisterna förbereder upproret	19
Det spanska oktober	20
Oro i Latinamerika	21
Arbetarallians i Brasilien.....	22
Nederlag utan strid eller strid utan seger?	22
30. Bakom Kominterns sjunde kongress.....	23
Dimitrov träder fram	23
Dimitrov befordras	24
Förekom någon politisk strid inom Komintern?	26
Förnyaren Dimitrov?	26

Inlindade anspelningar	27
Kongressförberedelserna	28
Dödskampen inom det gamla KPD	29
Mot en reform av strukturerna.....	30
Fram mot folkfronten	30
En våg av förtryck i Sovjetunionen	31
Sjunde kongressen inleds	33
Dimitrovs rapport	34
Övriga rapporter	36
”Nyanserna” på kongressen.....	37
Val av ledning	37
Efter kongressen	38
Upproret i Brasilien	39
Ännu en omorganisering	41
Betydelsen av en kongress	43
Politiska omgrupperingar	43
Ingen annan utväg?.....	46
31. Folkfronten: sken och verklighet.....	47
Bildandet av folkfronten.....	47
Spanien efter nederlaget	48
Omgrupperingar inom det spanska socialistpartiet	49
Valseger för den spanska vänstern	49
Frente Popular vid makten	51
Beväpning av proletariatet?	52
Frankrikes tur	53
Den franska strejkvågen i juni 1936.....	53
Belgiens tur	55
Från militärkupp till revolution i Spanien	55
Revolution på den ”republikanska” sidan	57
Frågan om miliserna.....	57
Katastrofen i Grekland	58
Sovjetunionen håller tillbaka i Spanien.....	60
Myteri i den portugisiska flottan	61
Stalins rädsla för revolutionen.....	62
Återupprättande av staten i Spanien.....	63
Den stalinistiska staten i republiken	64
En serie mord	66
Folkfronten i USA	69
Amerikaniseringen av kommunistpartiet	69
Mord och kidnappningar	70
”Enhetsfronten” i Kina	71
Den organiska enheten i Filippinerna.....	72
Folkfronten i Indokina.....	72
”Anti-imperialistisk front” i Indien	73
Folkfronten i Chile	74
Hoppets dödgrävarer.....	74
En ständigt pånyttfödd ”utopi”?	75

29. Arbetaruppsvinget 1933-1934

Den dominerande ideologin har inte bara olagligförklarat revolutioner utan också ”massorna”. I bästa fall rynkar akademiska specialister sina pannor och undrar vad ”massorna” kan vara för något. Men emellanåt när historien, livet om man så vill, börjar komma i rörelse visar de åter sin existens.

”Massorna” vaknar

Man kan tala om ”massor” när miljontals individer, oftast arbetare, som utgör en majoritet av folket, grupperar sig, smälter samman på ett sätt som får dem att känna, skapa kontakter, och agera kollektivt som om de vore ett enda helt. Det finns förstås bara massor i beredskap eller i handling. Att vägra se detta innebär att man är dömd att inte se en speciellt mäktig historisk faktor utan vilken inget ofta går att förklara. Så skedde när massorna från och med 1933, efter att ha varit försvunna från den historiska scenen och sedan Hitlers gäng kommit till makten utan strid, återkom med kraft för att åstadkomma ett helt nytt läge. Allt eftersom pressen kom med informationer och de första flyktingarna börjat vittna om Hitlerdiktaturens verkliga ansikte – nazismens inflytande över vars och ens vardagsliv – uppstod en förståelse för den absoluta nödvändigheten av att sätta sig till motvärn. Folk började förstå att det, även om den första striden inte skulle medföra seger, var en fråga om liv och död för arbetarrörelsen att göra motstånd mot mördarna.

Först uppstod tanken eller känslan – bland en minoritet förvisso – av att ett nederlag utan strid var outhärdligt och att kamp var något helt nödvändigt, om inte för en omedelbar seger så i varje fall för en slutgiltig seger, för man måste någon gång börja ta strid. Senare uppstod frågan om de politiska förutsättningarna för seger, där det först av allt gällde att överallt få slut på splittringen inom arbetarnas led och åtminstone åstadkomma enhet i handling mot fiendens attacker, mot ”fascismen”. Strävan efter enhet kom till uttryck inom alla partier, fast mindre inom kommunistpartierna, där stämningarna bland arbetarna var mer omsorgsfullt kontrollerade och tyglade. Den märktes mest kraftfullt bland unga arbetare i de socialdemokratiska organisationerna, vilket framgår av de österrikiska och spanska exemplen. Märkbart var också, att i samma ögonblick som Kominterns företrädare till leda upprepade för sektionerna att man inte fick kopiera bolsjevikerna och göra om samma misstag, så vände sig energiska ungdomsgrupper just till bolsjevikernas erfarenheter och såg där svaret på alla frågor om hur man skulle göra slut på kapitalets diktatur och hotet från fascismen. För den skull orienterade de sig inte mot Kominterns organisationer eller lyssnade på deras varningar. Först när dessa organisationer äntligen hade genomfört den nödvändiga kursförändringen för att komma i kontakt med massorna och inte släpa långt efter dem, med andra ord en förändring som handlade om överlevnad, började ungdomarna röra sig mot dem och ibland med känslan av att vara tvungen att få fart på dem. Genom detta närmande, drogs massrörelsen i sin tur skulle mot enhet bakom en antifascistisk ideologi, vilket inte direkt svarade mot deras ursprungliga strävan efter kampenhet.

Komintern och rörelsen bland massorna

Komintern hade inte väckts av dånet från katastrofen efter nederlaget utan strid i Tyskland i januari 1933 och hade därefter, mitt i ruinerna och mitt i den egna bankrutten, utropat sin egen ofelbarhet, men tvingades på detta sätt ändra kurs. Givetvis innebar inte ”kursändringen” någon återgång till den enhetsfrontspolitik som Lenin och Internationalens kongresser hade stakat ut, och som för länge sedan hade kastats i papperskorgen, något som hade bekräftats dagligen under de avgörande åren för Hitlers frammarsch. Ett exempel får illustrera detta. I början av 1934 var den politiska och sociala situationen ytterst spänd i Portugal under Salazars klerikala och auktoritära regering. Det var åter ”tredje perioden” som kom till uttryck

i samband med den stora strejken vid glasbruket Marinha Grande, där 5 000 arbetare arbetade vid tio fabriker och där kommunisterna hade en del medlemmar. Den 18 januari 1934 manade den nationella fackföreningen inom glasbruken till allmän strejk. På initiativ av kommunisterna vid Marinha Grande gick arbetarna till attack på en polisstation och utropade en ”sovjet”. De kontrollerade bara staden mellan klockan två på morgonen och till middagstid. Arbetarna stod enade mot arbetsgivare och regering, men hade ingen lust att försvara ett utifrån proklamerat organ som de inte blivit tillfrågade om. Än en gång skulle massornas vilja till enhet slås sönder genom splittringsåtgärder, där en politisk linje drevs igenom utan någon debatt. Sprängningen av den stora dammanläggningen i Coimbra var också ett utslag av ”tredje perioden”.

För Komintern och dess partier innebar ”kursändringen” att ta hänsyn till massornas strävan efter enhet och att till att börja med försöka att inte hamna på kollisionskurs med dem för att senare kunna utnyttja dem för en annan politik, folkfronterna. Det är bara för att öka tydlighetens skull som vi valt att skildra dessa två sidor av Kominterns historia i två olika kapitler: arbetaruppsvinget i Europa och därefter Kominterns kursförändring vid sjunde kongressen och tiden därefter. De båda företeelserna var nära förbundna. Massuppsvinget drev på Kominterns kursförändring, som den sedan påtvingade partierna; och inledningen av den påskyndade och modifierade emellanåt massrörelsens inriktning, vilket ledde till märkliga lappkast som det kommunistiska blockets allians i Spanien med republikaner och högersocialister mot vänstern inom socialistpartiet, inledningen till *Frente Popular*. Vi kommer här att ta upp dessa frågor utifrån tre länder, två där den kommunistiska rörelsen nätt och jämt hade hunnit nagga socialdemokratien i kanten och där denna således var mycket mer känslig för trycket från massorna, och ett tredje land, Frankrike, där en analog situation uppvisade andra särdrag.

Den kubanska revolutionen¹

Kubas historia präglades av nationalism, avsky för det imperialistiska förtrycket – först spanskt och sedan amerikanskt – och det beryktade ”Platt-tillägget”, som gav USA:s regering rätt att intervensera på Kuba. Den ekonomiska krisen skulle rejält skaka om general Machados diktatur, som dittills varit stabil. Det var i det sammanhanget som USA:s biträdande utrikesminister Sumner Wells fick uppdrag att försöka hitta en lösning för att hindra att krisen spred sig över hela kontinenten och i detta syfte tog han kontakter med oppositionen och gav diktatorn råd. Avstampet kom från busschaufförerna som gått i strejk från den 25 juli. De följdes av spårvagnsförarna och därefter handels- och tidningsanställda. Machado vände sig till de kommunistiska ledarna för landsorganisationen CNOC och föreslog erkännande och stöd mot att de avslutade strejken. Den kommunistiske ledaren för CNOC, César Vilar, ville gå med på förslaget.

Frågan togs upp inom centralkommittén. Grobart var också för förslaget. Partiets generalsekreterare Jorge Vivo, som satte sig emot, avsattes och Machados förslag godtogs. Martínez Villena kritiserade att Moskvas utsända lagt sig i. Nu utbröt en explosion av ilska bland arbetarna. Oppositionella kommunister som Sandalio Junco och Marcos García Villareal, och många andra arbetarledare, tog avstånd från den nationella ledningens ”förräderi” och den blev också nedröstad på stormöten. Strejken tog ny fart sedan ett tjugotal personer hade dömts av polisen efter att rykten om att diktatorn avgått fått en oorganiserad folkmassa att gå till attack mot presidentpalatset. Machado flydde till Bahamas och Sumner Welles’ kandidat utsågs till regeringschef. Denne satt bara några veckor efter att ha drivits bort först av det stöd studentledarnas manifest-program fick, därefter av ett beslut från de ansvariga för den nya ordningen och slutligen efter en resning vid garnisonen i huvudstaden under ”Åttamanna-juntan”, som bildats av sergenter och där en högersympatisör, Fulgencio Batista, stod i

¹ Vi har här använt oss av L E Aguilar, *Cuba 1933*, s. 128-148.

spetsen. Att studenterna gick in på kasernerna och spred sina slagord omvandlade, som en kubansk författare uttryckt det, ”uppstudsighet till en revolution”.

Revolutionär regering på Kuba

En revolutionär regering bildades av professor Grau San Martín, en motståndare till diktaturen och förkämpe för mänskliga rättigheter, som visade sig ha sinne för politik, nationalisten och socialistsympatisören Antonio Guiteras och av Batista, en enkel men kyligt beräknande sergeant som på några veckor gjort sig till ”ledare för Republikens väpnade styrkor”. Regeringen blev mycket populär och de flesta av dess ledare förmådde, verkar det som, ge uttryck för folkets vilja till förändring. I tur och ordning avskaffades Platt-tillägget, dvs USA:s grundlagsfästa rätt att blanda sig i Kubas affärer, ett arbetsministerium upprättades, universitetet fick autonomi, import av arbetare från Haiti och Jamaica förbjöds, sysselsättningen ”nationaliserades” vilket tvingade företagen att anställa minst 50 procent kubaner. Därefter följde bildande av föreningar för inflyttade, bönderna gavs rätt till den jord de brukade, ett program för jordfördelning upprättades, en omfattande sänkning av räntor på lån genomfördes och ocker avskaffades, de partier som varit tillåtna under Machado förbjöds, kvinnlig rösträtt infördes och eltarifferna sänktes med 40 procent. Grau San Martín förklarade att det gällde att ”avskaffa den koloniala struktur som rått på Kuba sedan självständigheten”. Men bland dem som fanns i ledningen fanns mycken tvekan och inget parti med klara idéer. Ledningen för studenterna, som hade hamnat i full kris, upplöstes. Åtgärderna mot amerikanska bolag gjorde de försiktiga förskräckta, men arbetarna gick i strejk till stöd för dem. Guiteras lade fram en plan för att stärka regeringens inriktning: påskyndande av rättegångarna mot Machados mördarband, förverkligande av alla revolutionära lagar och upprepning inom regeringen. Han föreslog också att det skulle upprättas jordbrukskooperativ för att förhindra uppkomsten av en kulakklass. Kommunistpartiets svar var att slå fast att den revolutionära regeringen var ”en regering upprättad av småbourgeoisien och armén, en regering som försvarade bourgeoisiens, storgodsägarnas och imperialisternas intressen”. Den enda framgången – och den var relativ – uppnåddes i Realengo 18-affären, en kronodomän som 50 000 familjer hade ockuperat under krisen och där de stora raffinaderibolagen, med bl a det mäktiga anglo-amerikanska Ermita, krävde att den skulle återtas med en ”lukrativ” privatisering i baktankarna. Ockupanterna hade bildat en ”svart kommitté” runt Lino Álvarez med stöd av kommunistpartiet och man segrade till sist. Arbetarna i den kommunistiska cellen vid sockerföretaget Mabay i Orienteprovinnsen beslutade för övrigt att upprätta en sovjet och de röda fanorna som vajade förkunnade att ”den sociala revolutionen var på väg”. Det var den, fast inte bakom cellen, och olika *pronunciamientos* under hösten visade att man inte så snabbt och enkelt skulle kunna upprepa triangelscenariot Kerenskij-Kornilov-Lenin.

I decembernumret 1934 av tidskriften *Kommunist* reste G Sinani, Kominterns nye ansvarige för Latinamerika som återkommit från Kina, frågan om nödvändigheten att fälla regeringen Grau San Martín. Om vi som vanligt ger oss hän åt att personifiera historien skulle vi säga att han tyvärr snart blev hörsammad. Vid en ny statskupp i januari 1935 jagade Fulgencio Batista bort Grau San Martín och den f d sergeanten tog hela makten med stöd av USA och satte punkt för revolutionen. Kommunistpartiet fortsatte utan att ha lärt något.

Krisen i Österrike

Läget i Österrike, ett land som många österrikare inte såg som något land eller ens ett tänkbart sådant, var mycket speciellt. Det rädde på samma gång spänningar och jämvikt. Spänningar mellan borgerligt katolska krafter och stora jordägare med förankring på landsbygden och socialdemokraterna som höll de stora städerna. Utvecklingen var blockerad vilket hade lett till att man 1933 ännu inte kunnat lösa problem som uppstått redan 1929 då åtta skurkar som mördat en socialdemokratisk arbetare och dennes åttaårige son blivit frikända eller Wien-

arbetarnas vredesutbrott den 15 juli 1927 efter en flammande artikel av Friedrich Austerlitz i en socialistisk tidning som lett till att polisen öppnat eld mot folkmassan med elva döda på gatorna som följd. Givetvis stod Otto Bauer, ledare för vad som kallades ”austro-marxisterna”, klart mer till vänster än de tyska socialdemokraterna, men hans defensiva strategi tvingade honom till oupphörliga reträtter, medan den nye regeringschefen Ignaz Seipel, en katolsk prelat, och en obarmhärtig prelat dessutom, och hans efterträdare Engelbert Dollfuss, dessa ”austro-fascister”, som vi föredrar att kalla ”kato-fascister”, för att överleva var tvingade att gå till offensiv antingen mot arbetarna eller mot de protyska nazisterna.

Efter dödsskjutningarna den 15 juli uppstod senare på sommaren 1927 en ny vänsteropposition inom det socialdemokratiska partiet. Den leddes av en ung kvinna som också var en erfaren veteran som vi stött på tidigare. Under första världskriget hade Ilona Duczynska försett de medvetna arbetarna i Budapest med informationer om Zimmerwald, Kienthal och bolsjevikerna och hade deltagit i den ungerska revolutionen. Därefter hade hon arbetat inom Komintern under Radek, men sedan brutit samtidigt som Paul Levi och i solidaritet med denne. Hon hade gift sig i Wien, arbetat som lärare och återupptagit den politiska verksamheten 1927. Hon bildade gruppen Samfundet för politiskt arbete som en vänsteropposition med bas bland studenter och intellektuella, arbetarna i Florisdorf och gruppen *Schutzbündler der Favoriten* (en milis inom arbetargardet). Hon höll noga på att *Schutzbund* skulle vara oberoende av partiet. 1928 uteslöts hon ur partiet.

De unga började utöva påtryckningar på vänstern. Vid denna tid var Wien en avantgardistisk stad genom sin livsstil, de nya former som uppstod där, konst och forskning kring psykoanalys och sexualitet. De frågor som rörde ungdomen fick stort utrymme. 1931 utkom socialisten Ernst Fischer med en slagkraftig bok om Ungdomskrisen, där han analyserade de icke materiella skadeverkningar som krisen lett till bland de unga. Året därpå var just Ernst Fischer den som framträdde som en av de främsta ledarna för ett nytt nätverk av ”vänsteroppositionella” intellektuella, arbetare, partianställda och framför allt ungdomar. Nätverket spelade en viktig roll när kanslern Dollfuss slog ned en järnvägsstrejk mycket brutalt för att sedan kort och gott stänga parlamentet. En reaktion blev nödvändig. Otto Bauer och hans majoritet valde att inte göra något. Han skulle senare förklara:

Vi hade kunnat replikera den 15 mars medorstrejk. Förutsättningarna för en framgångsrik strejk hade aldrig varit bättre. Kontrarevolutionen som just nått sin kulmen i Tyskland hade fått de österrikiska massorna att vakna. Arbetarmassorna väntade på att vi skulle ge en signal om kamp. [...] Vi hade kunnat vinna. Men vi retirerade i full oreda i stället för att ta upp striden [...] vi sköt upp det hela eftersom vi ville undvika den katastrof ett blodigt inbördeskrig skulle ha inneburit för landet.²

Denna hållning väckte stor olust och många partimedlemmar och kadrer, i synnerhet de unga, krävde att partiet och *Schutzbund* skulle förbereda sig på strid: man fick inte upprepa vad som hänt i Tyskland. Det är inte känt om Trotskijs öppna brev till vänsteroppositionen, där han uppmanade dem att agera utan hänsyn till någon partidisciplin om de inte var redo att utan kamp kapitulera för fascismen återspeglades i det augustimanifest, som just uttalade denna vilja till kamp. Stämningen var tung vid partikongressen 1933, som ägde rum strax efter Hitlers seger, efter det förtryck och de förbud som Dollfuss hämtat inspiration till hos Mussolini: *Schutzbund* upplöstes, tidningarna stympades av censuren, partimedlemmar arresterades för struntsaker. Det rädde en outhärdlig stämning på kongressen. Samtidigt hade hela partidistrikt gjort revolt och godtog inga direktiv från ledningen. Socialdemokraternas ledare i Linz, Richard Bernaschek, skrev apropå det particirkulär som påbjöd att inget motstånd fick göras mot beslutet från den 31 mars att upplösa *Schutzbund*: ”När den upp-

² Citerat i A Rabinbach, *The Crisis of Austrian Socialism*, s. 91.

rörande ordern att inte göra motstånd kom, rodnade *die Schutzbündler* av skam. Men de gömde undan vapnen och brände dokument.”³ De österrikiska arbetarna, och framför allt de unga, var bokstavligt talat illamående över de socialdemokratiska ledarnas politik och de ansåg att dessa nu, precis som i Tyskland, utan återvändo slagit in på den vanärande vägen av kapitulation som innebar nederlag utan strid.

Den första striden

Den 5 februari 1934 samlades de vänsteroppositionella hemma hos Ernst Fischer. Historikern Rabinbach berättar på grundval av Karl Marks hågkomster: ”De var överens om att den avgörande striden inte var långt borta och, om detta hände samma vecka, skulle det givetvis leda till nederlag, fast inget meningslöst sådant. Att den österrikiska arbetarklassen inte lät fascismen segra utan motstånd skulle utgöra en symbolisk handling av omätlig betydelse för hela den europeiska arbetarrörelsen.”⁴ Det blev slutligen den katolsk-fascistiska regeringen som högg av den gordiska knuten genom ett provokativt angrepp. Den 11 februari 1934 skrev Richard Bernaschek, partisekreterare i Linz och chef för *Schutzbund* där, ett brev till tre av partiets ledare, där han meddelade att om ryktena talade sant om att husrannsakingar skulle inledas dagen därpå i *Ober-Österreich* och om partimedlemmar, i synnerhet *Schutzbündler*, blev arresterade, skulle man sätta sig till motvärn med våld och använda sig av vapen. Beslutet var oåterkalleligt.

Det förefaller som om polisen hade snappat upp telefonsamtalen mellan partiledare i Wien efter detta brev och att man på den katolsk-fascistiska sidan nu bestämde sig för att slå till. Natten mellan den 11 och 12 februari befann sig ett femtiotal man från *Schutzbund* i Schiffhuset i Linz, partihögkvarteret där vapengömmen fanns. När polisen infann sig hittade man bara Bernaschek och ytterligare en ledare på lokal nivå, som försökte försvara sig med sina revolverar men snabbt övermannades. När polisen närmade sig den biograf där vapnen hade lagrats öppnade *Schutzbündler*, som legat gömda, eld. Runt om i Österrike utbröt strider vid ungefär samma tidpunkt efter samma scenario med husrannsakingar. Det blev en ojämn kamp. Gatorna var folktomma. Där fanns inga arbetarmassor som kunde driva på och skydda de stridande. Många partimedlemmar hade blivit betänksamma och tappat modet. Många trodde inte på kampen och undrade vad det skulle tjäna till. *Die Schutzbündler* krossades av motståndarens övervikt och beväpning. Enligt officiella siffror dödades 196 och sårades 319, vilket är långt under de verkliga siffrorna. Nio partimedlemmar, bl a den unge skomakaren Karl Münichreiter, medarbetare till Ernst Fischer, som slets upp ur sin sjukhusbädd, och Kolloman Wallisch, som överlevt den ungerska revolutionen 1918, blev hängda. Repressionen blev mycket hård. Det är okänt hur många fängelsedomar som avkunnades och hur många som valde att gå i exil.

Bokslut över motståndet

Många kommentatorer har talat om nederlaget för *Schutzbund* som meningslösa strider. Men sanningen är raka motsatsen. Som Vänsteroppositionen förutsagt fick denna strid en mening, att visa att man kunde och måste ta strid och att kapitulation inte var något naturligt. Det var inte den sista striden mot fascismen, utan den första i en lång rad efter Hitlers seger. Denna strid rättfärdigade alla de som, i Österrike såväl som i Tyskland, i likhet med vad Remmele gjorde i januari 1933, försökte mobilisera arbetarna och väpnade grupper för strider som kanske inte blev något annat än ett sista tappert försök men som kanske hade kunnat förändra historien. Det är också slående att initiativet till kamp och väpnat motstånd kom från unga socialdemokratiska arbetare och inte från kommunister, vilket visade vilken plats de förra

³ *Ibid.*, s. 93.

⁴ Citerat i A Rabinbach, *a.a.*, s. 187.

skulle inta i den antifascistiska kampen och komma det antisocialistiska förtalet på skam. De flesta av dem skulle ändå vända sig till kommunisterna. De väpnade striderna i Wien besvarade jakande den fråga som restes i alla länder som var hotade av fascismen: man kunde kämpa mot den med vapen i hand. Och frågan var helt klar: bara de unga arbetare som isolerats från massorna av sina ledare hade deltagit i striderna. Den stora massan hade stått vid sidan av, inte för att den inte ansåg det vara något som inte angick dem, utan på grund av att alla beslut hade fattats i deras ställe av ledare, som visat att man inte kunde vänta sig några framgångar från deras sida.

Kris inom det franska kommunistpartiet?

Under den närmaste tiden efter Hitlers seger var läget långt ifrån bra inom PCF. Partiet var inte bara fullständigt isolerat och angripet från alla håll, inklusive inifrån, Moskva såg heller inte med blida ögon på utvecklingen. Serge Wolikow gör i sin bok om folkfronten en sammanfattning av den långa resolution, som antogs den 1 april 1933 av Kominterns presidium:

[PCF] angreps av instanser inom Internationalen, som kritiserade opportunistiska misstag från partiledningen. De ansvariga för organisation och propaganda, och till och med generalsekretären Maurice Thorez, kritiserades öppet för bristen på en bestämd hållning gentemot socialisterna, som de skulle ha strukit medhårs, och gentemot frågor som uppkommit om det tyska kommunistpartiet och som siktade in sig på svagheter där.⁵

Men vinden skulle snabbt vända. I en artikel om PCF:s kursförändring 1934 inleder historikern Philippe Robrieux med en svepande skildring, som är som en spegelbild av det franska kommunistpartiets båda anleten:

På våren 1934 fortsatte Komintern och dess franska sektion att fördöma som förrädare mot proletariats sak alla dem som, i likhet med Trotskij, vågade sig på att gentemot nazismen och fascismen föreslå minsta taktiska allians med ett socialistparti, som de systematiskt betecknade som "social-fascistiskt". På samma sätt som den tyska sektionen hade gjort under Hitlers "undvikliga" klättring mot makten, proklamerade Komintern och det franska partiet oförtrutet att fascister och socialister var "tvillingar", och fortsatte också att rikta "det hårdaste slaget mot socialistpartiet" och den borgerliga demokrati som detta påstod sig försvara.

Men innan sommaren 1934 var till ända, uttalade det franska kommunistpartiet högtidligt sin vilja att till varje pris komma överens med socialisterna mot fascisterna. Nu lät det plötsligt som man hädanefter och framför allt måste rädda den borgerliga demokrati vars krossande man tidigare satt i främsta rummet.

I årtal hade ledarna för det franska kommunistpartiet brännmärkt Jouhaux' CGT, som de betraktade som en ren och skär skara legosoldater i kapitalisternas tjänst. Plötsligt satte de så igång att agera för att deras eget CGTU skulle återvända till ett CGT som ju Jouhaux fortsatte att leda.

De hade slungat ut kraftfulla fördömanden av det radikala partiet, storkapitalets parti: nu kunde plötsligt en allians med detta parti inte komma snart nog i vad man från början av den sommaren började tala om som folkfront.

Dittills hade man varit fullständigt antimilitaristiska och antipatriotiska och partimedlemmarna fördömde våldsamt trikoloren, Marseljäsen, armén, dess marskalkar, dess gradbeteckningar, dess utmärkelser och alla dess "kokäftear" [populär beteckning på officerare och underofficerare, PB], samt staten, domstolarna, kyrkan och dess prästerskap. Snart skulle samma medlemmar tvingas sträcka ut handen till prästerna och åberopa sig på Jeanne d'Arc och Rouget de Lisle [författare till Marseljäsen, ö.a.] samtidigt som de våldsamt antimilitaristiska krönikorna i L'Humanité och L'Avant-Garde, där "kokäftearna" ställts vid skampålen upplöstes i bleksiktiga nationella uttalanden [...].

⁵ S Wolikow, *Le Front populaire en France*, s. 53.

De sista dagarna 1933 hade samme Thorez, PCF:s unge politiske sekreterare, i Moskva inför högt uppsatta inom Komintern blivit hånad av Stalins underhuggare Manuilskij; denne hade till och med utdelat slaget att försäkra att han var ”för underdånig för att kunna bli någon verklig ledare”.

Knappt två år senare, återigen i Moskva, vid Kominterns sjunde kongress, skulle samme Thorez bli hölj d i beröm. En glädjestrålande ”Maurice” som placerats vid Stalins högra sida, [...] hade fått tillträde till den Stalinkult, som var förbehållen de *happy few* som denne själv valt ut.⁶

Maurice Thorez (1900-1964)

1933 hade ändå börjat med följderna av något oerhört omskakande. Två av politbyråns medlemmar, Jacques Doriot och André Ferrat, hade där uttalat tvivel på om den linje som följts gentemot Hitler hade varit riktig. Ferrat hade förvisso kommit med en självkritik, men i själva verket var han omedgörlig och inställd på att ta upp kampen mot Komintern. Han undersökte terrängen för att hitta tänkbara bundsförvanter som Jacques Doriot, som oroade honom med sin cyniska hållning och som han misstänkte för att ha goda relationer med Pierre Laval [borgerlig politiker, under kriget en av ledarna för Vichyregimen, ö.a] – borgmästare i Doriots grannkommun Aubervilliers norr om Paris, samt med Georges Kagan, polack och närmaste medarbetare till Fried, exekutivens representant i Paris. Ytterligare en ledare på hög nivå inom partiet, Albert Vassart, en av de ansvariga för den underjordiska apparaten där han var en av sekreterarna, hyste även han tvivel och hade diskreta kontakter med Jacques Doriot. Dittills hade han hållit sig vid sidan av eftersom han trodde att Komintern skulle ändra kurs vid det trettonde plenumet. Besvikelsen blev stor. Komintern slog inte bara fast att man haft rätt hela tiden, man avkrävde Thorez en rejäl självkritik för att ha ”underskattat socialistpartiets och CGT:s roll som agenter för den borgerliga imperialismen inom arbetarklassen” och för att ”Kommunistiska internationals linje ofta ifrågasatts”, även inom ledningen. Det var första åtgärden mot de halvoppositionella. Den andra blev en omorganisering. Vassart kallades till Moskva för att ersätta Marty, som i sin tur ersatte Ferrat i ledningen för *L'Humanité*. Monmousseau fördes över till Profintern. Därigenom hade man skilt Vassart och Doriot från varandra. Ferrat, som nu var isolerad, avskild från de förbindelser han hade på huvudorganet, och Monmousseau hade förts i skydd från yttre påtryckningar. Manuilskij och hans med-

⁶ Ph Robrieux, ”1934, on tourne à Moscou”, *Cahiers Léon Trotsky*, n° 27, s. 7-8.

arbetare räknade med att man nu kvävt ”oppositionsgruppen” i dess linda. ”Massornas” reaktioner på krisen i Frankrike, skulle visa att de var av en annan uppfattning.

Politisk kris i Frankrike

Frankrike befann sig då under de avgörande veckorna i Staviskyaffären. Denne finansman och bedragare hade hittats död, officiellt hette det självmord, i den stuga där han hade gömt sig. Han hade dragit in flera politiker, bl a från radikalpartiet, i sina affärer och agitationen från organisationerna inom yttersta högern – som kallades ”ligorna” – mot politikerna på temat ”Ned med tjuvarna” hade nått en höjdpunkt. Denna fascistoida agitation, som sakta men säkert tog över gatan, åtnjöt stöd av polisprefekten i Paris, Jean Chiappe, som i mångas ögon framstod som drivande i en sammansvärjning för att upprätta en auktoritär regim och sopa undan det parlamentariska styresskicket. Men det krävdes mer för att få kommunistpartiets ledning att reagera. Vid centralkommitténs möte den 24 januari 1934 fastslog Thorez att även om man kunde konstatera de framsteg som gjorts av ”partier som var öppet reaktionära och med fascistisk tendens”, var det ändå så att ”alla borgerliga partier, inklusive den socialdemokratiska fraktionen, samarbetade för en fascistisk utveckling”. Enligt Thorez var ingen uppgörelse tänkbar med de ”fiender” som ledarna för socialistpartiet utgjorde.

Nu uppstod öppna motsättningar. Doriot – som förmodligen redan tagit upp frågan i politbyrån – begärde ordet och föreslog att enhetsfronttaktiken skulle ”kompletteras” med ”lämpliga förslag uppifrån”: som han såg det var hotet från fascismen reellt. Han röstade emot resolutionen och Ferrat lade ned sin röst, för att inte rösta som Doriot uppgav han senare för oss. Men gatan skulle skaka om förutsättningarna. Daladiers regering, som just tillträtt, bestämde sig för att angripa det onda vid roten och avsatte Ligornas beskyddare, polisprefekten Jean Chiappe. Ligorna beslutade att svara med en demonstration organiserad av Nationella förbundet för gamla frontkämpar, en nationalistisk och reaktionär samling. ARAC, den organisation för gamla frontkämpar som kommunistpartiet kontrollerade, uppmanade sina anhängare att ställa upp.

De tre februaridagarna

I sina memoarer skriver Daniel Guérin: ”På kvällen den 6 februari 1934 uppträdde fascismen mitt i Paris.”⁷ Ligornas demonstration förvandlades till upplopp. En stor del av demonstranterna försökte ta sig till Deputeradekammaren vid Place de la Concorde. Vakterna hade överrumplats av demonstranternas aggressivitet (många av dem var beväpnade), och öppnade eld och dödade flera. I den belägrade deputeradekammaren vände sig Doriot och Renaud Jean till Thorez och bad honom att utfärda en uppmaning till arbetarklassen att agera och omedelbart inleda förhandlingar med ledningen för socialistpartiet. Flera tusen kommunister från Saint-Denis demonstrerade mot Ligorna vid rondellen på Champs-Élysées och i Montmartre. Strax efter midnatt bestämde sig de socialistiska federationerna i Seine och Seine-et-Oise, efter ett dramatiskt sammanträde med exekutivkommissionerna där, under ledning av vänstersocialisterna Marceau Pivert och Jean Zyromski att utlysa en demonstration till den 8 februari och föreslå kommunistpartiet att delta i organiserandet av den. På kommunistpartiets vägnar avvisade Maurice Thorez förslaget. Kominterns linje förbjöd alla kontakter och därmed allt samförstånd med de social-fascistiska ledarna. Dagen därpå formulerade *L'Humanité* det på sitt sätt: ”Arbetarnas Paris har svarat, mot fascisterna, mot den demokrati som går mot fascism.”⁸ Då hade redan tolv personer dödats och över 200 skadats.

⁷ D Guérin, *Front populaire, révolution manquée*, s. 66.

⁸ *L'Humanité*, 7 februari 1934.

Efter upploppet: mellan den 6 och 12 februari

Upploppssidan hade i själva verket segrat. Daladier avgick. Han ersattes av landets tidigare president Gaston Doumergue, som ledde en regering där alla storheter i en eventuell auktoritär regim figurerade, från marskalk Pétain till André Tardieu och Pierre Laval. Regeringsprogrammet var enkelt: revidering av konstitutionen, införande av ett starkt styre. Läget blev omedelbart spänt. Efter att ha inkallats till ett brådskande sammanträde beslutade CGT:s administrativa kommission att utlysa generalstrejk till den 12 februari. Efter detta initiativ, och sedan kommunisterna hade vägrat delta i någon demonstration den 8, sköt socialistpartiets federationer i Parisregionen upp den planerade demonstrationen till den 12, vilken regeringen snabbt förbjöd precis som den som kommunistpartiet planerade till den 9. Politbyrån, som också samlats på eftermiddagen, fick sig till livs ett förslag från Thorez om att genomföra demonstrationen den 9 trots förbudet, men att ingen medlem av ledningen skulle delta på grund av risken för arresteringar som också tvingade dem att gå under jorden. Jacques Doriot protesterade energiskt mot att ledningen skickade ut de kommunistiska arbetarna i en strid som den själv inte tänkte delta i. Philippe Robrieux, som baserar sig på Adrien Langumiers hågkomster, skildrar den upprördhet som rådde bland kommunistpartiets medlemmar och kadrer:

[Doriot] fick inget stöd och förblev, som det verkade i alla fall, nästan helt isolerad i sin uttalade opposition. Så var inte fallet på kvällen i den stora salen i Grange-aux-Belles dit ledningen sammankallat partimedlemmarna i Parisregionen: ”Thorez hade nämnt brevet från socialisterna och sedan upprepat sina sedvanliga anklagelser mot detta parti och avvisade därmed förslaget om gemensamt agerande. [...] Doriot och Renaud Jean reste sig då och uttalade sig för ett positivt svar. Deras argument var enkla och direkta och tycktes helt övertygande eftersom ’hotet från fascisterna’ tycktes på väg att öka. Bägge två förklarade att ett ’nej till enhet’ skulle vara ett misstag och ett felsteg som arbetarna riskerade att få betala för. Deras inlägg vann gehör och ’en stor del av möteslokalen’ började ge uttryck för att man ’delade deras uppfattning’”. Ledningen, som redan befann sig i svårigheter, hamnade mycket snabbt i underläge. Man avstod inte bara från att hålla någon omröstning, utan resolutionsförslaget slutade i förvirring.⁹

Beträffande demonstrationen den 9 februari har vi ett vittnesmål från Daniel Guérin, som då var socialist och själv deltagare:

I fem timmar, från klockan sju till midnatt, utkämpade vi hårda strider med snutarna. Lite varstans reste vi barrikader och skottlossning förekom mellan oss och polisen. Oroligheterna spred sig snabbt till arbetarkvarteren i tjugonde arrondissementet. På smågatorna kring rue de Belleville och rue Ménilmontant rasade striderna: attacker och motattacker. Jag fick intrycket, både entusiasmerande och lite skräckinjagande, att detta kvarter, som jag kände till väl, hade återtagit samma utseende som under Kommunen. Resultatet var dystert, sex döda och flera hundra skadade. De stridande hade visat prov på tapperhet. Med denna markering försökte kommunistpartiet både ursäktas sin passivitet den 6 februari och visa att någon enhetsfront uppifrån inte behövdes.¹⁰

Robrieux skriver, fortfarande med Langumier som källa:

När demonstrationen var över kritiserade Doriot, som i stridens hetta blivit av med sitt deputerade-skärp i trikolorens färger och fortfarande blödde i ansiktet, på ett kafé på Boulevard Sébastopol mitt bland borgmästare och lokala förtroendevalda från sitt parti, med otvetydig framgång ”de ynkyrggar” som efter att ha skickat ut arbetarna i strid försvunnit och gömt sig.

Populariteten hade ökat enormt för den som i partimedlemmarnas ögon framstod som ledare för en enhetsinriktad opposition och detta medförde ytterligare risker för en partiledning som försvunnit i farans stund och nu utsattes för en hård dom av medlemmarna på basplanet.¹¹

⁹ Ph Robrieux, *a.a.*, s. 18-19.

¹⁰ D Guérin, *a.a.*, s. 72.

¹¹ Ph Robrieux, *a.a.*, s. 19.

Det var i denna laddade situation som den administrativa kommissionen inom CGTU, som redan blivit överflyglad i landsorten och riskerade samma sak i Paris, beslutade att uppmana till generalstrejk samma dag, den 12 februari, som CGT. Detta beslut öppnade för något betydelsefullt och här citerar vi åter Daniel Guérin:

På eftermiddagen den 12, mitt under strejken, anordnade socialisterna en demonstration på Cours de Vincennes. Kommunisterna, som äntligen övervunnit sin sekterism, beslutade sig för att delta. En mänsklig flodvåg vällde fram över Place de la Nation. Det var den första av de gigantiska folksamlingar som skulle känneteckna folkfrontstiden. Det kommunistiska demonstrationståget gick i en riktning på platsen och det socialistiska i motsatt. När de stötte samman smälte folkströmmarna samman under ropet ”Enhet!” De fortsatte därefter i slutna led längs Cours de Vincennes medan Internationalen stämdes upp.

För oss som deltagit, några spån mitt på denna ocean, svällde våra bröst av självförtroende. Äntligen, för första gången, handlade vi gemensamt. Vi hade klarat av det som den tyska arbetarrörelsen varit inkapabel till in i det sista mot Hitler. Fascisterna och deras medbrottslingar kunde roa sig med att tända eldar på våra torg; det var bara pojkstreck. Vi hade just visat att vi kunde lamslå hela landet. [...] Vi hade insett vår styrka.¹²

Doriot och den enhetsinriktade oppositionen

Jacques Doriot (1896-1945)

Doriots modiga agerande under gatustriderna den 9 och hans otvetydiga ställningstagande för en enhetsfront mellan socialister och kommunister gjorde honom till ledare för den ”enhetsinriktade” oppositionen gentemot den självmordsmässiga politik som Komintern dikterat, en ledare som rent av skulle kunna bli en fanbärare internationellt. Vid ett stort möte på teatern i [Parisförorten] Saint-Denis, där han var borgmästare väckte parollen om ”en enda arbetarklass, ett enda CGT, ett enda arbetarparti” jubel bland de församlade och man utsåg en ”en antifascistisk övervakningskommitté”, som han ville göra till ”en kommitté som ledde arbetarklassens aktioner mot fascismen i Saint-Denis”. Han uppmanade till bildande av sådana kommittéer över hela landet. Han skrev ett ”Öppet brev till Kommunistiska internationalen”, som fördömde Kominterns politik och försvarade och målade upp nödvändigheten av en enhetsfront. Men han var heller inte främmande för motsägelser: samtidigt som han kritiserade bruket av enhälliga beslut inom kommunistpartiet skapade han med *L'Emancipation* ett diskussionsforum, som inte publicerade en enda artikel från motståndarsidan!

¹² D Guérin, *a.a.*, s. 72-73.

Den politik han förespråkade var förvisso inte alltid helt konsekvent. Inom apparaten var personer som låg nära hans analyser, som André Ferrat och Albert Vassart, oroade över hans goda förbindelser med borgmästaren i grannkommunen Aubervilliers, Pierre Laval, och var betänksamma över en växande cynism som han inte gjorde något för att dölja. Jacques Doriot var inte längre den unge entusiastiske kommunist han gjort sig känd som och heller inte den häröld för enhet bland arbetarna som en del inbillade sig: ångvälden vid hovet i Moskva hade stukat honom, stämningen där hade fördärvat honom och hans erfarenheter hade undergrävt hans moral. Han var förvisso i besittning av en enastående popularitet i sin egen högborg. Men det var bara granndistriktet i Saint-Ouen, med Henri Barbé, som godtog stödet från distriktet i Saint-Denis. Inom ledningen ”i stort” var det bara Guy Jerram, partiets representant inom ARAC – föreningen av gamla frontkämpar, som stödde honom. Av de gamla kommunister, som tidigare omnämnts i detta arbete, var det bara Marcel Body, Amédée Dunois och Alfred Rosmer som någonsin trott på att Doriot genom sitt agerande skulle kunna frigöra hela skikt inom kommunistpartiet från stalinismens inflytande. Trotskij tryckte på att hans franska kamrater skulle ta kontakt med Doriot. Och Gérard Rosenthal och italienaren Pietro Tresso (Blasco), som träffat honom på Kominterns kongresser, besökte honom i Saint-Denis för att skaffa sig en uppfattning om hans planer. Han uppvisade då svagheter vad gällde den ”politiska” innebörden av de frågor han gett sig i kast med genom att låta *L’Emancipation*, Doriots tidning i Saint-Denis, skriva att man med fog tagit försäljarna av en trotskistisk tidning i upptuktelse, eller när han slog fast att denna grupp inte hade någon framtid eftersom man i sina led eller i ledningen saknade ”en man med kontakter bland massorna”. Detta var att fortsätta den ”splitringspolitik” som Stalins apparat stod för samtidigt som han själv förkunnade att det behövdes en ny ”kongress i Tours”! Kommunistpartiets ansträngningar att sammankoppla honom med trotskisterna och därmed få det stalinistiska Kominterns stöd var inget som talade till hans fördel. Eftersom trotskistiska aktivister under februaridagarna visat sig speciellt effektiva i kampen för att bilda enhetsfrontskommittéer stod det klart att Doriots attacker mot dem inte kunde tolkas som tecken på politisk hederlighet eller något engagemang kring enhetsfronten. Hur som helst blev debatten offentlig den 6 april då Thorez i *L’Humanité* talade om ”kamrat Doriots opportunistiska syn” på vilket denne replikerade den 7 med en artikel rubricerad ”Saint-Denis och debatten inom partiet”.

Doriot bryter med Moskva

Albert Vassart, som återvänt från Moskva under andra hälften av april, hade där till sin förvåning upptäckt inte bara ett nymornat intresse för den franska sektionen inom Kominterns ledning, utan också en verklig insikt om nödvändigheten av att närma sig socialisterna, inte på grund av att denna politik sågs som något mål i sig utan kort och gott på grund av att motståndet mot enheten skulle leda till att kommunistpartiet, och därmed Komintern, blev än mer isolerat i Frankrike. Under ett möte med en mindre grupp inom den politiska kommissionen inom Komintern omtalade Vassart att Doriot vid ett samtal sagt att om han blev kallad till Moskva skulle han åka på inbjudan av exekutiven. Manuilskij uppmanade honom då att genast skicka följande telegram till politbyrån i Paris, till Thorez och Doriot personligen: ”Vi anser det nödvändigt att den inre kampen inom partiet upphör. Skicka hit Thorez och Doriot. Kommunistiska internationalen kommer att granska fraktionsstriden inom det franska partiet. Meddela oss när de tänker åka.”¹³

Därigenom hade Thorez och Doriot jämslätts, vilket var förvånande och fått Philippe Robrieux att komma med hypotesen om ”en fälla” i syfte att locka Doriot till Moskva. Doriot följde inte uppmaningen. Den 10 maj, fyra dagar efter att han återvalts till stadsfullmäktige i

¹³ A Vassart, citerat i A och C Vassart, ”Moscow Origins of the Popular Front”, i Drachkovitch Lazitch, *Comintern Historical Highlights*, s. 244.

Saint-Denis, som han avgått ur i syfte att förnya förtroendet från sina väljare, fick han ett nytt telegram: ”Tänker ni åka till Moskva, som Kommunistiska internationalens exekutiv uppmanat er till? Svara ja eller nej.”¹⁴ Han offentliggjorde sitt svar: ”Jag vill diskutera med ledningen för Komintern som jämlikar. Jag tänker inte åka till Moskva som någon borgare från Calais, i skjorta och med repet kring halsen. Jag kommer att fara till Moskva när ledarna för Komintern tagit avstånd från eller rättat till det förtal och de lögnar som spridits om mig de tre senaste månaderna i partiets tidningar och av medlemmar av centralkommittén.”¹⁵ Vid Internationalens presidiummöte den 16 maj gjorde Manuilskij följande konstaterande: ”Han har i praktiken brutit med Kommunistiska internationalen, missbrukat arbetarnas förtroende och följaktligen måste vi i vårt arbete prioritera att återerövra Saint-Denis.”¹⁶

Vändningen

Efter brytningen med Doriot genomförde Komintern den vändning (som vi tar upp i nästa kapitel) som ännu inte ägt rum när Thorez blev partiledare och vid den tid då Doriot vägrade böja sig. Kominterns rekommendationer hade redan tydligt uttalats i ett brev som Vassart skickat från Moskva den 11 juni inför den franska partikonferensen. Attackerna mot socialistpartiet måste upphöra och man fick inte längre tveka att vända sig till deras ledare med konkreta förslag om gemensam kamp. De förhandlingar som pågick vid denna tid var vid flera tillfällen nära att bryta samman definitivt. Socialisterna krävde att attackerna mot dem i kommunisternas tidningar skulle upphöra medan kommunisterna ansåg att det var deras rätt att kritisera som stod på spel. Trycket från vänsterflygeln inom socialistpartiet mot partiledningen och de bestämda krav Komintern hade på kommunistpartiet gjorde det slutligen nödvändigt för båda parter att komma fram till en uppgörelse. Den 27 juli undertecknades slutligen en pakt om enat agerande mellan kommunistpartiet och socialistpartiet SFIO.

Det var i detta helt nya läge som enhetsaktionerna genomfördes mot Ligorna inom extremhögern. Det gav upphov till omfattande mobilisering och emellanåt, exempelvis i Limoges och i Grenoble, till direkta gatustrider med barrikader, svar på vad som uppfattades som aggressioner, bl a när representanter för Ligorna som ansågs vara särskilt provocativa, som Philippe Henriot framträdde utanför Paris, eller när det ordnades demonstrationer som ansågs vara fascistiska, oavsett hur de betecknades. Kampen mot fascismen hade nu i sig blivit en faktor bakom radikaliseringsen av arbetarna. Även Frankrike började nu känna av stämningar som påminde om inbördeskrig. Allt tydde på att utvecklingen inte skulle gå samma väg som i Tyskland, att fascismen inte skulle kunna komma till makten utan att stöta på motstånd och att den inte skulle segra utan strid.

I början av juli föreföll det som om Nederländerna var på väg åt samma håll. Mot regeringens beslut att sänka arbetslöshetsunderstödet uppmanade de arbetslösas organisationer till en stor protestdemonstration den 1 juli. Den ledde snabbt till kravaller i arbetarkvarter som Jordaan i Amsterdam, där barrikader restes och broar spärrades av, eller Crooswijk i Rotterdam. Polisen öppnade eld mot de tiotusentals demonstranter som fått nog av dess aggressiva inställning och där ilskan inte gick att kontrollera. Polisen satte in pansarvagnar, vilket skulle bli avgörande. I Jordaan ledde det till sex dödade och över 100 skadade. Repressionen drabbade även politiker genom arresteringen av P J Schmidt, sekreterare i det oberoende socialistpartiet (OSP), vilket blev inledningen till radikaliseringsen av denna organisation, som slogs samman med Sneevliets RSP och bildade ett enat parti som arbetade för bildandet av Fjärde internationalen. Kommunisternas ledare Paul De Groot störtade iväg till Moskva för att rapportera och få

¹⁴ J-P Brunet, *Jacques Doriot*, s. 161.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Citerat i J-P Brunet, *a.a.*, s. 163.

direktiv. Han återkom med förslag till enhetsfront med alla organisationer, med undantag av RSP.

Radikaliseringen i Spanien

Spanien hade inte upplevt samma rytm som övriga Europa. General Primo de Riveras diktatur hade fallit 1930 och det hade bara helt kort föregått monarkins fall. Andra republiken styrdes av en koalition mellan socialister och republikaner, som inte klarade av att lösa några av de grundläggande problemen i landet, såsom kyrkans och arméns makt, storgodsägarnas välde samt korruptionen och valfusk. Regeringen hade gått fram med grymhet mot de bönder och arbetare som tillhörde FAI. Lagen om försvar av republiken, som antogs i oktober 1931, var ett uttryck för den inriktningen. 1933 kunde alla inse att denna koalition nått vägs ände.

Upplösningen skulle man få ett förebud om vid ungsocialisternas sommarläger i augusti 1933 då 150 ungdomar samlats i Torreladones. Ungdomarna på lägret var mycket besvikna på de ledande namn som socialistpartiet PSOE och UGT – den landsorganisation som socialisterna kontrollerade – skickat dit som UGT:s ordförande Julian Besteiro och Indalecio Prieto. Ansvarig för lägret var den 14-årige Santiago Carrillo och nu bestämde han sig för att bjuda in Largo Caballero. Denne hade arbetat som murare och lärt sig läsa först vid 24 års ålder. Nu var han en av de mest kända ledarna inom den spanska arbetarrörelsen. Han hade varit en av de hårdaste motståndarna till anslutningen till Komintern och hade därefter, under Primo de Riveras diktatur, utformat en samarbetspolitik som gjort det möjligt för honom att utveckla det fackliga arbetet. Han var för en allians med de republikanska partierna mot monarkin och hade varit arbetsminister i koalitionsregeringen. Han var själva symbolen för den reformistiska socialismen. Men i mitten av 1933, för övrigt i samma ögonblick som socialisterna fick lämna regeringen, samverkade flera olika faktorer för att få Largo Caballero att börja tala alltmer vänsterinriktat. Han var mycket bitter över att sociallagstiftningen stannat på papperet efter att ha saboterats av statstjänstemän på olika nivåer och över att se arbetsgivarna på offensiven överallt. Han var också mycket tagen av Hitlers seger och det totala krossandet av den tyska arbetarrörelsen och alla sociala landvinningar där. Han påverkades av den analys – som var snarlik Trotskijs – som hans partikamrat Luis Araguistáin, som hade varit ambassadör i Berlin och försökt mobilisera arbetarna mot splittringen inför hotet från fascisterna, gjort av denna seger utan strid. Som tiotusentals andra var Caballero också övertygad om att José María Gíl Robles, ledare för *Alianza Popular*, höll på att slå in på fascismens väg och tänkte kapa åt sig makten på legal väg. Han ansåg att socialistpartiets själva existens nu stod på spel.

Första tecknet på denna vänsterkurs kom i ett tal den 23 juli på biografen Pardiñas i Madrid inför ungsocialister från huvudstaden. Samtidigt som han rättfärdigade deltagandet i regeringen försökte han visa att fascismen var sista utvägen för en kapitalism som var trängd mot väggen och gjorde några djärva uttalanden, bl a att han ansåg ”en socialistisk diktatur” vara bättre än ”en borgerlig eller fascistisk diktatur”. På sommarlägret i Torreladones gick han till nya attacker. Beträffande regeringssamarbetet sade han att han inte ville göra det till någon principfråga och att han inte trodde det möjligt att genomföra socialism i ett borgerligt samhälle, slog fast att socialistpartiets mål måste vara att ta makten, att en socialistisk republik skulle avskaffa människans utsugning av människan, och nämnde Engels’ formulering om ”proletariatets diktatur”. Han gav den första intervjun efter att socialisterna lämnat regering till ungsocialisternas tidning: han sade att hans erfarenheter fick honom att tvivla på möjligheten att få igenom några av arbetarnas krav, ens de mest blygsamma, inom ramen för en borgerlig republik. Han ansåg Spanien stå på randen av en social revolution och slog fast att ungdomens roll måste vara att rena partiet, att jaga bort obeslutsamma element från det liksom alla som var passiva och inte kunde tjäna revolutionen.

En valkampanj med mycket stark vänsterprägel

I november kastade sig Largo Caballero ut i valkampanjen med denna linje som grund, i spetsen för ett socialistparti som den här gången inte hade ingått någon allians med de borgerliga republikanerna. Hans valturné väckte enorm entusiasm bland arbetarna och den brittiske historikern Paul Preston skriver: "Hans språk blev mer och mer revolutionärt allteftersom resan fortgick [...] som svar på en gränslös entusiasm bland massorna som jublade över hans anförande långt efter det avslutats."¹⁷ I ett tal i Zafra den 30 oktober 1933 tillkännagav han att en ny revolutionär period öppnats och att denna skulle leda till införandet av en social republik. I Don Benito den 9 november fastslog han att den revolution som nalkades skulle bli en social revolution, att bourgeoisien skulle exproprieras med våld och att man måste kämpa tills den röda fanan vajade över alla officiella byggnader. I Azuaga den 10 sade han att denna revolution skulle få stöd inom armén av "en rörelse bland soldater och underbefäl".¹⁸ I Albacete den 13 sade han: "Om lagarna inte tjänar oss, om de hindrar oss från att gå framåt, då kommer vi förvisso att skjuta den borgerliga republiken åt sidan och gå mot ett revolutionärt maktövertagande."¹⁹ I Murcia den 14 avslutade han med följande ord: "Det krävs en övergångsperiod till socialismen och den perioden heter proletariats diktatur, som vi går mot."²⁰ Hans sätt att tala, som en revolutionär, bidrog säkert till de allmänna stämningarna av vrede bland arbetare och bönder och att de gick i revolutionär riktning. Kommunistpartiet, som fortfarande var inne på att fördöma "social-fascisterna" och, eftersom det här var Spanien, "anarko-fascisterna", hade ingen betydelse för detta genuina revolutionära uppsving.

Socialistpartiet fick bara 58 mandat, trots att man nått det rekordartade antalet röster 1 620 000, men man missgynnades av vallagarna eftersom man inte ingått någon valallians. Anarkisterna, som inte ville förlåta honom det förtryck som förekommit under perioden innan, hade inte röstat. De härskande klasserna hade använt sig av alla medel som valfusk, förstås, men även våld och emellanåt terror. Detta hade lett till ett djupt förakt bland folket för valresultatet, som på intet vis kunde vara uttryck för någon "legalitet" eller "folkvilja" och vreden riktade sig också mot dem som bestulit dem på segern. Ledarartikeln i *El Socialista* den 2 januari 1934 var inne på samma linje: "Sämja? Nej. Klasskrig. Dödligt hat mot den kriminella bourgeoisien. Sämja? Ja. Mellan proletärer med olika uppfattningar." Mario de Coca, som var personlig motståndare till Largo Caballero och dennes hårdaste dåtida kritiker, bidrar därigenom för historikern med ett värdefullt vittnesmål, eftersom han sade att det vid denna tid bland arbetarna utlösts "en röd lavin", nämner "de bolsjevikiska tecken som blivit genomgående paroller bland den absoluta majoriteten av det socialistiska proletariatet" för att så konstatera: "På våren 1934 stod hela det spanska proletariatet med kropp och själ bakom den revolutionära dynamiken och [...] det fanns redan en kraft på gång, en stämning med sin egen vitalitet som ingen kunde hålla tillbaka."²¹

Valresultatet och Largo Caballeros valkampanj fick högern att gå försiktigt fram. Gíl Robles, som nu var ledare för CEDA, en sammanslutning av olika högerpartier och en spansk variant av vad vi i Österrike betecknat som kato-fascismen, var medveten om att valframgången vilade på en bräcklig grund. En högerregering med stöd av centern skulle, i den atmosfär som rådde efter valkampanjen, genast leda till en allmän mobilisering mot högern. Gíl Robles föredrog därför, för tillfället, en mittenregering med stöd av högern. Som han såg det handlade det om en övergångsregering, som skulle ge amnesti åt de militärer som gjort uppror 1932, revidera de försiktiga lagarna om religionen, jordreformen och framför allt se till att

¹⁷ P Preston, *The Coming of the Spanish Civil War*, s. 91.

¹⁸ *El Socialista*, 11 oktober 1933.

¹⁹ *Ibid.*, 14 oktober 1933.

²⁰ *Ibid.*, 15 oktober 1933.

²¹ Gabriel Mário de Coca, *Anti-Caballero*, s. 98.

man på landsbygden inte tillämpade den sociallagstiftning som storgodsägarna inte ville veta av. När detta var genomfört var Gíl Robles plan att CEDA skulle ta makten och genomföra sitt eget program, i första hand en revidering av konstitutionen som skulle göra det möjligt att inrätta en nationellt korporativ stat, ett styressätt som skulle förena dragen hos de stater som leddes av Mussolini, Hitler och Dollfuss.

Socialistpartiets "leninistiska" generalstab

Largo Caballero var inte ensam och det visste han. Han var en respektfylld lärjunge till Pablo Iglesias och varken någon organisatör, stor talare eller någon bra debattör i parlamentet. Det var en lugn, uppriktig och hängiven person, som arbetarna kunde känna igen sig i. Han förmodade omge sig med värdefulla medarbetare. Först om främst ett antal erfarna arbetaraktivister, socialister på förtroendeposter inom UGT som byggnadsarbetaren Anastasio de Gracia, typografen Wenceslao Carrillo och metallarbetarna Enrique de Francisco och Pascual Tomás. Där fanns också intellektuella, hans *brain-trust*, som det hette – ett ord som kommit på modet. I första hand Luis Araquistáin, som blivit socialist vid mogen ålder, och som varit ambassadör i Berlin mellan februari 1932 och februari 1933. Han hade upplevt de sista månaderna av Hitlers marsch mot makten och hade dragit slutsatsen att såväl socialdemokraterna som stalinisterna havererat. Som han såg det måste man, för att besegra fascismen, mot denna "öppet borgerliga diktatur" ställa vad han kallade "en öppen socialistisk diktatur". Hans föreläsningar och artiklar väckte känslor, oroade och mobiliserade. Hans svåger Julio Álvarez del Vayo, utmärkt journalist, arbetade också för Largo Caballero liksom en talangfull baskisk journalist, en f d nationalistisk aktivist som i mogen ålder blivit socialist, Carlos de Baráibar. Slutligen fanns "ungdomarna", de nya som kommit från den Socialistiska ungdomsfederationen, som utsett Caballero till hedersordförande. Bland de mest kända kan nämnas transportarbetaren Carlos Hernández Zancajo, ung fackordförande, banktjänstemannen Amaro del Rosal, Ricardo Zabalza – lärare från Pamplona som ledde en minoritet inom det viktiga lantarbetarfacket FNTT. Och så en ny grupp av tjugoåringar eller yngre, studentledare som José Laín, Serrano Poncela och så Santiago, son till Wenceslao Carrillo.

Efter valet var dessa personer överens om att den "fascistiska" huvudfaran fanns i Gíl Robles' CEDA och i dennes mål att upprätta en nationellt korporativ stat, ett fascistiskt styre. Inför hotet om att republiken och alla arbetarrörelsens landvinningar skulle krossas gällde det nu att förbereda kampen för att slå tillbaka fascisterna. I slutet av december 1933 meddelade Largo Caballero den stora nyheten till partisekreteraren J S Vidarte: "Jag tror att avgörandets stund är inne. Vi har ingen annan utväg än revolution och vår plikt är att snabbt förbereda den, utan att spilla någon tid, för att inte bli frånråkta av utvecklingen och i resten av våra liv vara tvungna att beklaga vår passivitet som Otto Bauer."²²

Detta är viktigt och måste understrykas. Det handlade inte om att förbereda en revolution oavsett vad som hände, utan bara att sätta igång den om den parlamentariskt demokratiska vägen var stängd, dvs i synnerhet om CEDA tog makten eller kom med i regeringen. Det var således ett villkorligt beslut. I januari 1934 utsågs en blandad kommission mellan socialistpartiet PSOE och UGT under ledning av Largo Caballero, med uppgift att studera de praktiska förutsättningarna för denna resning, som klassfienden således fått frihet att välja datum för!

Apparaten erövrar

Largo Caballeros plan krävde samordning mellan partiets organisationer och de fackliga organisationerna och upprorsorganisationen. Villkor nummer ett var således en homogenisering av apparaten, utrensning av Besteiros högerelement, för vilka denna plan handlade om

²² J S Vidarte, *El Bienio negro*, s. 111.

ren och skär äventyrspolitik. Det främsta hindret utgjordes av landsorganisationen UGT. Den leddes av Julian Besteiro och hade två pelare, bondeorganisationen FNTT och de järnvägsanställdas fack. Det senare sågs som ointagligt. Det var således mot ledningen för FNTT som "largocaballeristerna" inriktade sig: Besteiroanhängarna inom ledningen var klämda mellan en intensiv offensiv från arbetsgivarhåll och en oerhörd kampvilja bland medlemmarna. Sedan generalsekreteraren tagit ställning mot Largo Caballero utan att tillfråga basen ledde en välorganiserad revolt, som utifrån stöddes av PSOE:s dagstidning, till att han blev överkörd av nationella kommissionen, varefter han avgick. Ledningen låg nu i händerna på en grupp som stod nära Largo Caballero och leddes av Ricardo Zabalza från Navarra. Detta möjliggjorde också en ny majoritet inom UGT, där Besteiro hade orsakat en konflikt efter att i cirkulärform skickat ut en text av Amaro del Rosal, där det hette att "det var omedelbart nödvändigt att i samarbete med socialistpartiet organisera en rörelse av revolutionär inriktning nationellt i syfte att ge arbetarklassen hela den politiska makten".²³ Besteiro och hans närmaste blev nu överflyglade och avsattes. Ny ordförande blev Anastasio de Gracia, Largo Caballero generalsekreterare och Carlos Hernández Zancajo och Ricardo Zabalza medlemmar av den verkställande ledningen.

Francisco Largo Caballero (1869-1946)

I januari 1934 skulle den "leninistiska" flygeln också lyckas ta över PSOE:s *agrupación* i Madrid. Det hela styrdes av Carlos Hernández Zancajo med stöd av *Juventud Socialista*. Nu satt man på nyckelposterna. UGT-PSOE:s gemensamma kommission, som leddes av Largo Caballero och med Enrique de Francisco som sekreterare, kunde nu i lugn och ro förbereda upproret. I kommissionen ingick även J S Vidarte, Pascual Tomás, José Díaz Alor, Carlos Hernández Zancajo och Santiago Carrillo, dvs förutom Largo Caballero två representanter för PSOE, två från UGT och två från ungsocialisterna. Den sista bastion som återstod att inta var socialistiska ungdomsförbundet. Vid dess kongress i Madrid den 20 april blev Carlos Hernández Zancajo ordförande. Den verkliga makten låg hos sekretariatet, som nu helt kunde ägna sig åt förberedelserna; de starka personerna var den unge Carrillo och hans närmaste man José Laín tillsammans med Federico Melchor, José Cazorla, Segundo Serrano Poncela, Leoncio Pérez de Valence och Juan Pablo García från Asturien.

²³ Citerat i P Preston, *a.a.*, s. 102.

I ett stort tal den 14 januari 1934 drog Largo Caballero för tryckeriarbetarna upp riktlinjerna för den strid han uppmanade till:

Det kommer inte att bli någon frigörelse så länge makten ligger i händerna på bourgeoisien. Och denna omvandling kräver att makten slits ifrån den. [...] Massorna måste förberedas för revolutionen, andligt men även materiellt. [...] De spanska arbetarna är belägrade, utan hopp om att några andra krafter ska komma till undsättning eller att någon bräsch ska öppnas i angriparnas led. Bland dem som belägrar oss har vi också republikanerna. [...] Det handlar inte om någon strid mellan några få arbetsgivare och några enstaka arbetare. Det är kapitalistklassen, och dess politiska partier, som försöker krossa oss. Vi måste inse detta och förbereda oss på strid och på att segra.²⁴

"Denna storartade socialistiska ungdom" (Trotskij)

Juventud Socialista, FJS, var Largo Caballeros tunga vapen och den 21 april 1934 blev han där mottagen med entusiastiska utbrott. Den var också hans vänster och det var känt sedan 1933. När beslutet fattats om uppror under vissa villkor deklarerade FJS – som också hade en egen bas inom UGT – öppet att upproret i deras ögon bara kunde handla om att ta makten, för proletariats diktatur. Redan vid denna tid försvarade organisationens veckotidning *Renovación* de mest revolutionära ståndpunkterna inom den socialistiska rörelsen. Det var för övrigt en klart organiserad fraktion som i januari 1934 tog över ledningen för FJS (den hade då 20 000 medlemmar, vilket efter några månader hade fördubblats). Den förkrossande segern hade hemförts på basis av en politisk rapport som José Laín lagt fram för kongressen. Där förklarades nödvändigheten av en omedelbar brytning med bourgeoisien i syfte att omedelbart gå vidare till att förbereda proletariats, dvs, socialistpartiets, maktövertagande. De målsättningar som framfördes i dess tidningar, framför allt i *Renovación*, bar förvisso spår av en tendens att undvika konkreta analyser, men de hade fördelen att vara Largo Caballeros åsikter men framförda i agitatorisk form. *Renovación* gick hela tiden i bräsch för allmän agitation för revolutionär handling. Den resolution José Laín föreslog efter sin rapport till Femte kongressen 1934 framhöll bl a "sin bestämda uppfattning [ungsocialisternas] om den proletära revolutionen och att innevarande period inte erbjöd någon annan utväg än en väpnad resning av arbetarklassen för att fullständigt gripa den politiska makten och upprätta proletariats diktatur och föreslog att man snarast möjligt skulle nå en överenskommelse med arbetarklassens politiska organisationer på grundval av ett gemensamt agerande för denna upprorsrörelse."²⁵

Den unga generationen tycktes inte lagd för följsamhet. I en artikel den 18 april, med rubriken "Förtroendekris", undrade Serrano Poncela, i likhet med sina kamrater påpekade han, om de som tillhörde den gamla generationen var förmögna att ta makten och upprätta proletariats diktatur efter alla år av "felaktiga reformistiska tolkningar av klasskampen". Kanske skulle några klara av det men han utfärdade en varning: "Den nya generationen socialister kommer att motsätta sig alla försök att förvränga marxismens syn på den politiska makten."²⁶ Framför allt ville ungsocialisternas veckotidning se en utrensning inom partiet av de främsta reformistiska ledarna. Egentligen kännetecknades den teoretiska argumentationen av en något barnslig vänsterism och en viss naivitet. Gentemot ungkommunisterna förkunnade den unge Carrillo i juli 1934 på ett högrävande sätt, att det enda programmet för en enhetsfront var maktövertagande, att ingen kamp var värd namnet om den inte hade detta mål, att inget gjorde det troligt att det i Spanien kunde existera organ av "sovjettyp" och att endast "arbetarallianser, såväl organ i kampen som organ för makten" hade någon framtid där. Det var med sådana organ som ungsocialisterna helhjärtat stödde Largo Caballero, när denne motsatte sig den lantarbetarstrejk som Zabalzas FNTT uppmanat till med enormt stöd, men som Caballero

²⁴ *El Socialista*, 15 januari 1934.

²⁵ *Ibid.*, 21 april 1934.

²⁶ *Renovación*, 18 april 1934.

ansåg kunna sätta upprorsplanerna i fara. Det ledde till ett svårt nederlag, som skulle väga tungt under de avgörande åren före 1936.

Samtidigt, och utan att visa någon större uppskattning för ”trotskisterna”, grep ledningen för *Juventud Socialista* varje tillfälle att uttrycka sin respekt för Trotskij. Under sista kvartalet 1933 tog Federico Melchor även upp frågan om ”Fjärde internationalen” och underströk ungsocialisternas enighet på följande punkter med de organisationer som åberopade sig på den: ”Kamp mot fascismen, revolutionär erövring av den politiska makten; att revolutionen stod för dörren; nödvändigheten av att göra slut på reformismen; inre partidemokrati.”²⁷ Han kritiserade emellertid trotskisterna, som förde samma kamp ”mot stalinismen och revisionismen” för att försvaga denna kamp genom att inte bedriva den inom någon av de existerande Internationalerna. För att bekämpa förespråkarna av de i hans ögon lika felaktiga taktiska lösningarna, ”den reformistiskt socialdemokratiska och småborgerliga taktiken” och ”Kommunistiska internationalens omedgörliga och sekteristiska taktik”, framhöll Santiago Carrillo för ungkommunisterna vikten av arbetarallianser, som han ansåg att massrörelsen skulle tvinga kommunisterna att ansluta sig till. Men märkligt nog fastslog han att denna sorts organ bara kunde ha maktövertagande som målsättning och inte vara användbara för delstrider.

Arbetarklassen i USA vaknar

Det var kanske samspelet mellan flera segrar för arbetarna i kapitalismens själva fäste, efter årtal av förödande kris och växande misär, som utgjorde den viktigaste delen av uppsvinget det året. Det gemensamma för dem var att vid varje tillfälle hade avancerade grupper – ”radikaler” som man sade – använt sig av fackliga former som alla bedömare och specialister ansåg ”föråldrade”, tagit initiativ till att stödja en strejk, organisera den effektivt och, i viss mening, beväpna den genom att i handling och genom solidaritetsaktioner knyta den nära till bredast tänkbara folkliga grupper och då framför allt de arbetslösa. I Toledo gick AFL:s *Local 18384* i strejk den 23 februari 1934 och fick starkt stöd av den lokala organisationen av arbetslösa från *Committee for Progressive Labor Action*, som leddes av den protestantiske prästen A J Muste, tidigare pedagogisk ledare vid arbetaruniversitetet Brockwood Labor College. Man fick också hjälp av journalisten Louis Budenz. Flygblad, strejktidning, strejkvakter – upp till 10 000, ursinnigt motstånd mot polisen, och propaganda till de unga nationalgardisterna som fick dem att desertera. Det var erfarenheterna från hundra år av arbetarkamp som här kom till användning och resulterade i den första segern under den stora depressionens långa natt. Den 4 juni kapitulerade bolaget.

I samma ögonblick inleddes en andra stor strejk i Minneapolis av lastbilschaufförerna, *Teamsters* i *Local 574* av deras *International Brotherhood*. Den aktiva kärnan här var trotskistiska arbetare inom *Communist League* som veteranen Carl Skoglund och bröderna Dunne samt en arbetare som visade sig vara en genuin strateg i klasskampen, Farrell Dobbs. Det nyskapande vapen, som inte gick att parera, kom från basplanet, och var de rörliga strejkvakterna, snart döpt till *the flying squadron*, som genom sin mångfald och förmåga att dyka upp överallt vilseledde de repressiva styrkorna. Arbetsgivarna hade rekryterat en privatarmé på 2 000 man och några mördare. Striderna rasade i stadens centrala delar, som blev kvar i händerna på arbetarna. Befolkningen gick ut massivt för att stödja de strejkande: offren för krisen visste vilka som var deras bröder. Den 20 juli dödade de repressiva styrkorna med berått mod flera strejkvakter. Kommunistpartiet fördömde ledarna för strejken som ”snutar” och ”arbetsgivarnas agenter”. Arresteringarna ledde till allmän indignation. Den 22 augusti kapitulerade bolagen för den andra strejken, som varat fem veckor.

²⁷ F Melchor, ”IV Internacional”, *Renovación* 11 november och 9 december 1934.

Sammandrabbning mellan strejkande arbetare och polis i Minneapolis

Hamnarbetarstrejken i San Francisco skulle vara elva veckor och rycktes sönder av oräkneliga våldsdåd längs *the waterfront* av polis och nationalgarde. Men strejken, som hade avfärdats av fackpampar nationellt, möttes av solidaritet. Flera dödsoffer krävdes, flera hundra skadades och hundratals blev arresterade. Väpnade band gick till angrepp mot arbetarorganisationernas lokaler. Kärnan här leddes av en sympatisör till kommunistpartiet, australiern Harry Bridges, som hade fortsatt att vara aktiv inom AFL och undvikit fällan med ”vänsteristiska” fackföreningar där medlemmarna av kommunistpartiet i allmänhet trasslat in sig. I likhet med Dobbs blev han nu känd i hela landet.

Förebådade de tre strejkerna en revolution och innebar det att inbördeskrig stod för dörren i amerikanska städer? Det kunde man tro. Hamnstrejken i San Francisco blev inledningen till en blixtnabb utveckling för hamnarbetarfacken bakom det gamla SUP under veteranen Furuseth. Lite längre bort avtecknade sig de stora masstrider som skulle leda till bildandet av CIO. Precis som i andra länder, framför allt i Europa, tycktes kommunistpartiet ha blivit marginaliserat av sin egen sekterism och sina attacker på ledarna för rörelsen och i varje fall inte längre vara i stånd att spela någon betydelsefull roll i de strider som närmade sig.

De spanska socialisterna förbereder upproret

Ledarna för socialistpartiet tog allvarligt på beslutet att sätta igång ett uppror om högern kom till makten. Den kinkigaste frågan var antagligen beväpningen. Den mest uppmärksammade affären tycks ha varit det vapenköp som gjordes i början av 1934, med en förfalskad check, av en grupp portugiser som var med i sammansvärjningen och försökte leverera dem till Asturien på ångfartyget *Turquesa*. Ett stort antal gevär stals i vapenförråden av de arbetare som hade tillverkat dem. Och man planerade också att i början av upproret ta över vapenlager och de vapen som fanns på polisstationer med hjälp av personer inifrån. En av de inblandade, ungdomsocialisten Manuel Tagueña, har skildrat de eviga förflyttningarna av lagren och den amatörism som rådde under dessa operationer.

Socialistledarna hade obestriddliga kontakter med en del militära ledare. Inget är fortfarande känt om dem som Prieto hade rekryterat – flera generaler var frimurare – och som förhöll sig helt passiva under hela upproret. Det ryktades att Largo Caballero själv hade kontakter med en artilleriofficer, socialisten Rodrigo Gíl. Bland de officerare som åtalades eller bara blev misstänkta kan nämnas sergeant Vázquez, som ensam blev dömd till döden och avrättad, och de som skulle återkomma 1936, socialister eller frimurare, som Moreno, José del Castillo och Carlos Faraudo från stormtrupperna, civilgardisten Fernando Condès och åtskilliga underofficerare. Organiseringen av underjordiska miliser är känt genom ungsocialisternas dokument i Murcia som återfinns i säkerhetstjänstens arkiv i Salamanca.²⁸ Ansvaret låg hos ungsocialisterna och ordern var att de skulle se till att vara i majoritet där. Milistrupperna var organiserade ”tio om tio” under ledning av en chef utsedd av den lokala kommittén inom *Juventud Socialista*. Man föredrog personer som kunde hantera vapen, sådana som gjort militärtjänsten och då helst underofficerare eller officerare. Vapenträning skedde annars vid scoutliknande utflykter på landet. Planering, lagring, eventuell tillverkning av sprängämnen låg under en specialsektion. Makten var delad mellan ”högste ledaren”, som utsetts av provinskommittén, och den lokala kommittén som också kunde utnämna men även avkunna domar och bestraffningar. I likhet med de österrikiska socialdemokraterna i Linz vid samma tidpunkt verkade ungsocialisterna ha gått upp i sin egen militära organisation och därmed fått karaktären av en halvt-underjordisk organisation. Men eftersom medlemmarna och organisationen också agerade öppet förefaller det som det rådde en viss oordning och åtskilliga läckor.

Ledare för milisen var främst José Laín, banktjänstemannen Victoriano Marcos och italienaren Fernando De Rosa. Men det var den sistnämnde som var den verkliga militära chefen – han hade varit officer. Bland hans medarbetare fanns studenter av vilka en skulle bli general och en annan en av de högsta cheferna för den politiska polisen: Manuel Tagüeña och Francisco Ordoñez. Socialistledarnas tvekan inför att sätta igång upproret och Largo Caballeros hypotes att CEDA inte skulle komma med i regeringen verkar antyda att det planerade upproret för ledningen också var ett påtryckningsmedel på mittenpolitikerna och i synnerhet på landets president, som hade avgörandet i sin hand.

Det spanska oktober

Trotsky hade tänkt sig att en djärv politik från de katalanska revolutionärerna för en oberoende republik i Katalonien skulle kunna bli första steget mot en proletär revolution på hela den Iberiska halvön. Det katalanska CNT:s totala passivitet, där man utan att lyfta ett finger åsåg hur de andra organisationerna försökte resa sig och sedan försöka undkomma förtrycket, var förmodligen den avgörande faktorn för ett bakslag som innebar att Katalonien blev av med sin autonoma ställning. I Asturien däremot leddes anarko-syndikalisterna inte bara av en framstående arbetarledare, José María Martínez – medlem av Arbetaralliansen, utan deras bidrag blev långt mer avgörande än att kommunisterna anslöt sig i elfte timmen – efter ett centralkommittémöte den 11 och 12 september – efter att dittills ha ägnat sig åt att fördöma ”opportunisten” bland ”social-fascisterna” inom Arbetaralliansen. Vänstersocialisterna hade ett effektivt verktyg i tidningen *Avance*, som leddes av den unge lysande journalisten Javier Bueno. Den asturiska hjältesagan – tio dagars ursinnig kamp från gruvarbetarna mot mycket väl beväpnade och utrustade yrkessoldater – är ett av de stora ögonblicken i arbetarrörelsens historia under 1900-talet. Luis Araquistáin talade om ”ett verk av arbetarungdom, ett oemotståndligt ögonblick underifrån, av en massa som inte var redo att ge upp striden mot fascismen [...], en strid där detta proletariat, som dittills varit fredligt inriktat, krävde ett elddop som inledning till en ny historisk hållning.”²⁹ Det lokala styret i Asturien, som avsattes av

²⁸ Arkiv från inbördeskriget, AHN Madrid, Legajo 721.

²⁹ L Araquistáin, ”La Revolución de Octubre en España”, *Leviatán*, februari 1936, s. 343.

regeringen, anförde följande försvar för sitt agerande: ”De enorma ansamlingarna av arbetare runt om i Asturien – hela 120 000 – samtliga uppbackade av organisationer som UGT, PSOE, kommunistpartiet och CNT, har enats i gemensam handling bakom något som kallas Arbetaralliansen, och gjorde denna provins till något unikt i Europa vad gällde samhällsfarlighet.”³⁰ Fem månader senare skrev en av regeringens utsända följande betydelsefulla rader i sin rapport om Asturien, vilket sannolikt ger en nyckel till förståelse av detta kapitel och ytterligare några: ”Ungdomar från alla revolutionära organisationer står enade bakom en önskan att riva ned och ledare och erfarna personer från CNT och UGT har givit sig på brytningar och taktiska förändringar av sådan vikt att de måste tas på allvar, och kan ge utomordentliga resultat [...]. Den farliga potentialen hos arbetarklassen måste som vi ser det bekämpas mycket fort genom splittringsmanövrer.”³¹

Ursinnet i repressionen är förståeligt. Kostnaderna i människoliv blev höga: bland dem som dödades märktes den frihetlige aktivisten José Maria Martínez. Vänstersocialisten Javier Bueno blev grymt torterad i fängelset. Rörelsen var katastrofal organisatoriskt och helt improviserad i övriga Spanien. De som beredde sig på att gå ut i strid hade i timmar fått vänta på instruktioner som aldrig kom och chefer som var försenade eller befann sig på annat håll. Mötes- och uppsamlingsplatser var kända av polisen, som hade alla möjligheter att förvärra kaoset innan man slog till mot folk som inte visste var de befann sig. Ibland fångades hundratal män in innan de hunnit företa sig något som helst. I Madrid, där resningen tycks ha varit uselt organiserad av Amaro del Rosal, kunde man dock plötsligt upptäcka att det hade skett något, på de ställen där allt såg ut att ha varit lugnt. Hur kunde det annars vara möjligt att åtala 127 och arresteras 145 i Pamplona om inget skett? Hur förklara domar på 20, 14 och 10 års fängelse mot aktivister i San Sebastián om inget verkligen hänt där?

Oro i Latinamerika

Vi tror att det kan vara av intresse att stanna upp några ögonblick kring de första försöken att omsätta folkfrontspolitiken på Kuba två år efter det kubanska kommunistpartiets ihärdiga kamp mot regeringen Grau San-Martín. I *Bandera Roja* den 4 december 1936 utvecklade den nye ledaren för kommunistpartiet orsakerna till kursändringen: ”Genom sina motsättningar till imperialismen som kväver den har den nationella bourgeoisien samlat på sig revolutionär energi, som man inte får låta gå förlorad [...]. Alla befolkningsskikt, från proletariatet till den nationella bourgeoisien, kan och måste upprätta en bred folkfront mot den utländske förtryckaren.” Och därefter följde en långtgående självkritik för den ”självordsmässiga sekterismen” 1934 gentemot Grau och Guiteras och ett rättfärdigande av att man två år senare övergav alla revolutionära perspektiv.

Det var i Chile, där massorna befann sig i rörelse, som saker och ting var tydligast. Regeringen Allesandri hade valts på ett ”vänsterprogram”, men var en ”högerregering”, som visade sig vara oförmögen att hejda massrörelsens frammarsch. Bonderörelsen gick framåt i snabb takt. Många fackföreningar uppstod och under inflytande från Emilio Zapata bildades 1935 Nationella förbundet till försvar av fattigbönderna. Cirka 10 000 bönder i Lanquimay-regionen ockuperade jord som storgodsägarna hade roffat åt sig. Strider utkämpades i juni och juli 1934 och flera hundra dödsoffer krävdes bland ockupanterna utöver deras ledare som läraren Juan Leiva, som avrättades, och José Bascuñan Zurita, som dränktes. Arbetarna å sin sida genomförde segerrika aktioner, bl a inom byggnadsindustrin men också järnvägsarbetarna i februari 1936. Alessandri svarade med ett dekret som utpekade strejken som ”subversiv” och utfärdade undantagstillstånd, varpå han överlämnade skötseln av järnvägarna till armén. Det var de chilenska arbetarna som tillsammans svarade med en imponerande

³⁰ Arkiv från inbördeskriget, AHN Madrid, Legajo 721.

³¹ Rapport den 9 mars 1935, *ibid*.

solidaritetsstrejk. Dessutom fungerade ryktena om fascism i Europa, men även i grannen Brasilien, som en mobiliserande faktor för kamp och enhet. Det chilenska socialistpartiet bildade miliser som besvarade våld och aggression från grupper inom extremhögern. För att samordna allt detta bildades snart ett vänsterblock, som oppositionen kring Hidalgo, som blivit Vänsterkommunisterna och hade anslutit sig till den internationella vänsteroppositionens principer, såg som ett resultat av och ett uttryck för en arbetarenhetsfront.

Arbetarallians i Brasilien

I oktober 1934 bildades, precis som i Spanien, även i Brasilien en arbetarenhetsfront som emellanåt kallades Arbetaralliansen. Fascisthotet utgjordes här av *Acção Integralista Brasileira*, integralisterna iförda gröna skjortor under Plinio Salgado, som hade inspirerats av att Hitler kommit till makten och försökte krossa arbetarrörelsen genom olika former av våld, och överallt försökte ta över gatorna och sprida terror.³² Svaret skulle komma på initiativ av trotskisterna. En avgörande roll spelades av italienska invandrare, som dragit lärdomar av sitt eget nederlag mot Svartskjortorna, som Goffredo Rossin, som suttit i fängelse tillsammans med Gramsci. När Salgados Integralister i oktober 1934 tillkännagav att de tänkte demonstrera på Praça da Sé mitt i São Paulo för att visa sin styrka och bana sig väg till makten, organiserades motståndet på initiativ av trotskisterna, bl a Mário Pedrosa och Fulvio Abramo, som lyckades bilda en Arbetarallians för att spärra vägen för dem. Där ingick nästan samtliga fackföreningar, grupper av militärer som sympatiserade med Luis Carlos Prestes, ”prestistes” eller ”tenentes”, anarkisterna i *Grupos Libertarias*, som utgjorde en betydande kraft, socialister och till och med det brasilianska kommunistpartiets regionala organisation i São Paulo under Herminio Saccheta, som därmed hade påbörjat resan mot uteslutning ur partiet. Det hela var väl organiserat av Arbetaralliansen, vars motdemonstranter inväntade de integralistiska Grönskjortorna på det torg, där dessa meddelat att de skulle demonstrera. Från taken öppnade man eld mot fascisterna – 5 000 – som avlossat de första skotten och Fulvio Abramo tog sedan till orda. Disciplinerade och väl understödda av erfarna militärer och av de egna ledarna höll São Paulos arbetare stånd och drev Integralisterna på flykten.³³ Det var givetvis en betydande händelse, som dock inte gav mycket eko i resten av världen.

Nederlag utan strid eller strid utan seger?

Den verkliga betydelsen av det som skedde 1934 och upproret i Asturien står på sätt och vis i motsättning till nederlaget utan strid i Tyskland. Hundratusentals spanjorer, med Largo Caballero och hans kamrater i fängelse eller i landsflykt, hade genom kampen i Asturien blivit övertygade om att proletariatet kunde segra över fascismen och borgarstatens bästa trupper. Och de hade också blivit övertygade om att nyckeln till seger låg i enat agerande, som de kämpande i Asturien med sitt dånande fältrop UHP [*Uníos, Hermanos Proletarios*, Förener proletära bröder] hade manat sina proletära bröder till och som senare, sommaren 1936, skulle höras när man samlades till strid och stormning av kasernerna och därefter inom arbetar- och bondemilisernas led. Knappt två år efter det att Hitlers skaror hade segrat utan strid hade arbetarklassen i flera europeiska länder lyckats vända på läget och ur nederlaget hämta kraft och alla skäl till att kämpa idag för att alla skulle kunna segra i morgon. Det skulle krävas en internationell apparat av Kominterns dimensioner, och som fortfarandeåtnjöt den ryska revolutionens anseende och auktoritet, för att hejda den rörelsen.

³² I sina memoarer nämner Heitor Ferreira Lima existensen och agerandet under dessa år av Arbetslegionen i Ceara, en organisation närstående Salgados Integralister, vars grundare var prästen Helder Camara, senare biskop och inkarnationen av katolsk progressivitet i Brasilien, en föregångare till ”befrielseologin”. Sannolikt ytterligare ett belägg för att Herrens vägar äro outgrundliga ...

³³ I *Cahiers Léon Trotsky*, n° 11, 1982, s. 83-89, publicerades en lång intervju med Fulvio Abramo, där han bl a kommer in på denna betydelsefulla gatustrid.

30. Bakom Kominterns sjunde kongress¹

Om man vill förstå den politiska utveckling som ledde fram till Folkfronten måste den sättas in i sitt sammanhang: internationellt ett arbetaruppsving som Komintern måste ha ett annat svar på än det man gett de tyska arbetarna, på det ryska planet oro för en aggression utifrån – framför allt från japansk sida – och inrikespolitiskt utnyttjandet av mordet på Kirov till att sätta igång ett förtryck utan motstycke, med Moskvarättegångarna mot Lenins medarbetare som kulmen, samt det anseende Oktoberrevolutionen åtnjöt. Det går inte att särskilja dessa beståndsdelar. Ändå är det vad många historiker gjort, och fortfarande gör, när de med ena handen skildrar sovjetfolkets marsch mot en strålande demokrati och dess kamp mot fascismen och för att förhindra krig, och med den andra tvingas visa på förberedelserna av och införandet av en obarmhärtig totalitär diktatur och därvid ser sig tvingade att hävda att Sovjet stod inför det dubbla hotet av fascism och krig. Två olika frågor som ändå ledde till samma resultat; man fick både fascism och krig. Under mellanperioden hann Stalin och Hitler, inkarnationen av ”fascism”, underteckna en pakt som gav den senare möjlighet att sätta igång kriget i Väst. Det krig Stalin inte lyckats undvika inleddes just när han massakrerat en hel generation av höga och mycket framstående militärer.

Dimitrov träder fram²

Dimitrov var en veteran inom *tesnjaki* i Bulgarien, tidigare fackföreningsledare, tidigare medlem av centralkommittén och Kominterns exekutiv, som 1929 hade överförts till sekretariatet vid Kominterns Berlinskonto, en underjordisk avdelning som framför allt tjänade som förbindelsecentrum. Han hade fortfarande tillhört exekutiven och regelbundet åkt till plenarmötena. Inget berättigar Stephen Koch att hävda att han redan var en nära medarbetare till Stalin och internationellt känd. Arkadij Vaksberg skriver tvärtom, och allt tyder på att han har rätt, att han var ”långt ifrån någon huvudrollsinnehavare” och han ”varken väckte någon tillgivenhet eller respekt bland sina kamrater”, varvid Vaksberg citerar uppgifter från Aino Kuusinen om att han bara ägnade sig åt festande och att lägga kvinnor och var allmänt avskydd, vilket var skälet till att han hamnade i Berlin.³ Vi känner till bara ett enda inlägg av honom om Kominterns politik i Tyskland, till förmån för en enhetsfront, från oktober 1932, vilket inte säger mycket. Det är också känt att han oroade sig över att hållas utanför av gruppen unga ledare kring Petar Iskrov, som kritiserade honom för att fortfarande vara genomsyrad av den sekteristiska andan inom *tesnjaki*. Vid flera tillfällen hade han, förgäves, begärt att få återgå till arbete inom sitt ursprungsparti.

Det var Hitlerregimens förtryck efter Riksdagshusbranden som knuffade fram honom på scenen. Hitler var ute för att ge kommunisterna skulden för branden, men den nederländske kommunisten Marinus Van der Lubbe, som hade arresterats verkar ha varit psykiskt sjuk och inte rätt man för Hitler som krävde bättre upp. Det var därför Georgij Dimitrov blev arresterad den 9 mars 1933 tillsammans med två landsmän och medarbetare, Blagoj Popov och Vassil Hadjitanev, alias Tanev, samt KPD:s gruppleddare i *Der Reichstag*, Ernst Torgler. Alla fyra anklagades för att ha legat bakom Riksdagshusbranden. Hitler ville göra något stort av rättegången mot ”terroristerna” och de utländska ”pyromanerna”. ”Leipzigrättegången” ägde rum mellan den 21 september och den 23 december 1933 med journalister från hela världen på plats. Resultatet blev oväntat, i varje fall för Hitler: Dimitrovs uppträdande, hans förmåga att sätta Göring på plats och hans mod gav oerhört eko. Berodde detta, som vissa hävdar från

¹ Vi har här använt oss av den sammanfattning i två band, som publicerats i Erlangen 1974.

² Inget ger vid handen att Dimitrovs framträdande skulle ha varit regisserat uppifrån, som Stephen Koch, den store mästaren i att framställa historien som en roman, gör gällande.

³ A Vaksberg, *Hôtel Lux*, s. 65-66.

Ruth Fischer till Stephen Koch – den senare än mindre trovärdig än den förra – på att han, oavsett utgången, hade garantier för att snabbt återfå friheten genom ett avtal mellan de tyska och ryska regeringarna eller underrättelsetjänsterna? Tillåt oss tvivla. En anklagad som hamnat i nazisternas händer på denna nivå kunde inte vara säker på något alls. Dessutom var det inte i samförstånd med Göring, tvärtom, som Dimitrov fullständigt tillintetgjorde anklagelserna och inför åskådarna gjorde klart att han och hans medanklagade var oskyldiga. Hans agerande framstod hur som helst som modigt och fick enormt gensvar genom den kampanj som Willi Münzenberg och hans stab bedrev i frågan. Denne publicerade en skrift fylld med dokument, som tillbakavisade nazisternas påståenden, den berömda *Bruna boken*. Münzenberg, som var ett geni organisatoriskt och propagandistiskt, utnyttjade grevinnan Catherine Karolyi, som just startat sin journalistiska bana och mycket djärvt kom över dokument, som hon sedan smugglade ut ur Tyskland.⁴ Han använde sig också av hennes aristokratiska bakgrund – hon var född Andrassy – för att garantera finansieringen av boken genom generösa donationer av rika briter.⁵ *Bruna boken* förlänade Dimitrov oerhörd prestige som antifascistisk kämpa, vilket Komintern därefter utnyttjade till Stalins förmån.

Efter frikännandet satt de tre bulgarerna fortfarande häktade. Situationen var prekär för dem eftersom den bulgariska regeringen, i pronazistiskt nit, hade berövat dem deras medborgarskap. Man fruktade repressalier från Göring mot dem, att de skulle mördas eller omkomma i någon olyckshändelse. Den 29 december 1933 överlämnade Pjatsnitskij ett telegram från Wilhelm Pieck till Stalin, där Pieck påpekade att det vore klokt att meddela den tyska regeringen att den sovjetiska regeringen var redo att ta emot de tre.⁶ Den 16 februari 1934 överlämnade Sovjetunionens ambassadör en not till det tyska utrikesministeriet, där man meddelade att Dimitrov, Popov och Tanev fått sovjetiskt medborgarskap och bad om tillstånd för dem att få bege sig till Sovjetunionen. Den 27 februari steg de på flyget till Moskva.

Dimitrov befordras

Dimitrov togs emot som en hjälte i Moskva, i *Pravda* hyllades han som ”symbolen för alla proletära massors kamp”, men själv började han med att vila upp sig. Vem kom på idén att ge honom en central plats inom Komintern? Det är för närvarande inte känt. *A priori* sågs han som en rival av de andra. Arvo Tuominen har skildrat de farhågor Kuusinen hyste. Men de var också oroade över inställningen hos Stalin, som uppvisade stor likgiltighet för Komintern och dess arbete. Genom Firsov⁷ känner vi till att han kort och gott vägrat att läsa igenom de teser som sekretariatet utarbetat inför det Trettonde plenarmötet, på grund av att han tyckte de var ”för långa”. Pjatsnitskij hade fått göra en sammanfattning försedd med utdrag ur texten, som han skickade över den 21 november för att få någon form av utlåtande. Den 14 december 1933 hade han bearbetat Stalin, Molotov och Kaganovitj för att få dem att läsa igenom teserna och resolutionsförslagen, komma med synpunkter, korrigera, lägga fram ändringsförslag. Detta ointresse bådade inte gott. Så fort Stalin hade gjort klart att han inte var fientlig till att Dimitrov skulle inlemmas i arbetet verkar det som om de övriga ledarna – i synnerhet Manuilskij – blev nöjda och gick med på anslutning av den person som snabbt skulle ta över rodret. För det innebar ju ändå att arbetet kunde fortsätta. Den 7 april inledde Dimitrov officiellt sitt arbete. Han gjorde det genom att föreslå en omfattande förändring av relationerna mellan Komintern och Västländerna; en tanke som Stalin funnit intressant vid deras första möte.

⁴ Catherine Karolyi, har i *On m'appelait la comtesse rouge*, s. 319-329 skildrat sina insatser.

⁵ *Ibid.*, s. 329-330.

⁶ RTsKh IDNI, 495/19/48. Piecks telegram är daterat den 28 december.

⁷ F I Firsov, *Istoria i Stalinizm*, s. 109.

Det verkar som om Stalin inte var helt övertygad, men åtminstone intresserad av denna man som kunde föra med sig känslan av ”förnyelse”. Han rekommenderade honom till viktiga poster inom Komintern. Det var han – har det upprepats – som begärde att det sovjetiska kommunistpartiets delegation inom Komintern skulle ta med Dimitrov i ledningen. Den 22 april var det hela klart. Han tog genast över posten som chef för den centraleuropeiska byrån, en post som dittills innehafts av Wilhelm Knorin, invaldes i presidiet och började ägna sig åt att utveckla en ny politisk linje via brevväxling med Stalin mellan april och juli 1934. För rätt många år sedan påpekade Fernando Claudín angående Kominterns nya linje, att *L’Humanité* den 31 maj 1934 publicerade en artikel ur *Pravda*, som argumenterade för en överenskommelse med ledarna för socialistpartierna. Han underströk då helt korrekt att diskussionerna bland de internationella ledarna inte börjat förrän man fått klartecken av *Pravda*: ”Vändningen var inget resultat av diskussioner i Kominterns ledning, utan tvärtom: Komintern-ledarna kunde diskutera därför att Stalin hade inlett vändningen.”⁸ Det fåtal texter ur brevväxlingen mellan Stalin och Dimitrov som Firsov citerar ger alls inte intryck av någon total överensstämmelse mellan de båda. De verkar däremot påvisa Stalins beredskap att låta det ha sin gång och på bästa sätt utnyttja en politik, som man inte behövde vara rädd för att pröva, förutsatt att det inte framstod som att han själv blivit desavouerad. Den 1 juli ställde Dimitrov följande fråga: ”Är det befogat att kalla socialdemokratin som helhet för socialfascistisk?” Stalins svar lød: ”Ledarna ja – men inte som helhet”. Dimitrov återkom längre fram: ”Är det befogat att överallt och i alla sammanhang fördöma socialdemokratin som det främsta stödet för bourgeoisien?” Stalin: ”I Persien, givetvis inte. I de stora kapitalistiska länderna, ja.” Dimitrov undrade: ”Är det befogat att se de vänstersocialdemokratiska grupperna som huvudfaran i alla sammanhang?” Stalin: ”Objektivt, ja”. Beträffande enhetsfronten frågade Dimitrov: ”I stället för att se den som en manöver för att avslöja socialdemokratin utan någon allvarlig avsikt att uppnå en verklig enhet mellan arbetare i kamp, vore det inte bättre att göra den till en mäktig faktor i massornas kamp mot fascismen?” I marginalen skrev Stalin: ”Så är det”. Och så denna fråga, som liknar ett maskerat hot: ”Vem riktar sig dessa teser mot?”⁹ Det bör upprepas att Dimitrov var en betydelsefull symbol, men inte någon betydelsefull ledare. Hans idéer var för ögonblicket inte liktydiga med ”linjen”. Således hade han den 11 maj en lång diskussion med Maurice Thorez, som låg i luven på Doriot och kommit till Moskva, där han förklarade nödvändigheten av att ”riva muren mellan socialister och kommunister” och ”vända ryggen till gamla dogmatiska scheman från Zinovjevs period [sic].”¹⁰ Thorez reste emellertid tillbaka utan att ha ändrat uppfattning. Monmousseau hade då redan inför presidiet kommit med en kritik av sitt eget parti och hetsen om ”mördaren Daladier”: ”Det står klart att vårt partis hållning inte var korrekt och att attackerna mot Daladiers regering måste gå ut på att denne inte satt in polisen med tillräcklig kraft mot fascisterna.”¹¹ Thorez reagerade då, som Serge Wolikow påpekar, ”försiktigt och besvärat” och ”förhöll sig avvaktande”, eftersom han inte var säker på att saker och ting var avgjorda i Moskva.¹²

Först i början av juli tycktes det hela vara avgjort och Stalins godkännande klart. Med kraftigt stöd av Manuilskij kunde Dimitrov då ta itu med förberedelserna av Kominterns sjunde kongress, som det Trettonde plenarmötet bestämt skulle äga rum på hösten och som genom den uppkomna situationen blivit en absolut nödvändighet, såväl för organisationen som för honom själv.

⁸ F Claudín, *Krisen i den kommunistiska rörelsen*, del 1, s. 250

⁹ F I Firsov, *a.a.*, s. 185.

¹⁰ Leibson och Sjirinja, *Povorot v politike Kominterna*, s. 93.

¹¹ RTsKh IDNI, 495/2/178, Möte med Kominterns presidium, 17 februari 1934

¹² S Wolikow, *a.a.*, s. 73.

Förekom någon politisk strid inom Komintern?

Västliga historiker, man skulle kunna kalla dem krönikörer, som är oförmögna att förstå skillnaderna mellan sociala och politiska företeelser, förutom det semantiska höljet, och i synnerhet att förstå företeelsen stalinism, har gett en grovt tilltydlig bild av denna period, där anhängare till "enhet" och "demokrati", med den store antifascisten Dimitrov i spetsen, krossade motståndet från "sektarister", vars linje varit rådande i Tyskland och banat väg för Hitler. Deras argumentsamling är hämtad ur det enda seriösa arbete som publicerats i Sovjetunionen om detta ämne, Leibzons och Sjirinijas bok om Kominterns vändning, där Stalin framställs som överste skiljedomaren som ger bestämt stöd åt den framsynte Dimitrov. Detta arbete har givetvis den stora förtjänsten att klargöra för läsarna i Väst, att det rörde sig om en ny politik, antifascismen, dvs kampen mot Tyskland. De läsare som har följt med vår skildring ända hit inser förstås att sådana uppfattningar mest liknar sagoberättelser. Stalin var ensam om att utforma Sovjetunionens politik, där Komintern bara var en krympande sektor. Men han var inte desto mindre intresserad av att kontrollera den eftersom Kominterns politik berörde hans utrikespolitik, det han bedömde vara nödvändigt för Sovjetunionens säkerhet och hans egen maktställning.

Om det som författarna till *Otjerki* uppger är sant, att Dimitrov hade stöd av Manuilskij, Kuusinen, polacken Bronkowski och tysken Max Maddalena, så stötte han emellertid på motstånd, eller i varje fall invändningar, inom presidiet från Bela Kun, Losovskij, Knorin och Wang Ming. Men någon direkt strid var det inte fråga om. Även om vi bara har kännedom om den dagbok Dimitrov förde under dessa år via de utdrag historiker som Sirkov och framför allt Fridrich Firsov har kommit med, så har den den oerhörda förtjänsten att göra smulor av sådana myter. Givetvis hände det, beträffande Kominterns politik, att Stalin ville höra sina medarbetares uppfattning och kunde lyssna på dem fullt ut, eller att han höll dem i strama tyglar, så var det i sista hand var alltid han som bestämde. Han begärde av sina medarbetare att skriva något om den ena eller andra frågan, godtog, avvisade eller korrigerade de förslag de framlade, i första hand då Dimitrov. De personer som författade dessa texter avslöjade inte nödvändigtvis sina egna tankar – det kunde förstås ändå inträffa om de sammanföll med vad Stalin förordade eller tillät dem att skriva.

Förnyaren Dimitrov?

Den hjältegloria Dimitrov skaffat sig, efter sin heroiska insats inför den nazistiska domstolen i Leipzig och mot Göring, medförde säkerligen att han kunde uttrycka sig mer öppet än de övriga, och före dem, beträffande den kursändring Komintern behövde, men det var Stalin och denne ensam som bestämde vad han tänkte behålla av Dimitrovs tal om den nya politik, som han av egen erfarenhet visste, efter att ha varit med om en del drastiska förändringar tidigare, skulle bli en motsatt version av den föregående. Det framgick tydligt att Stalin gått med på den radikala vändning som han funnit nödvändig. Men samtidigt som han gav Kominterns ledning tillstånd att genomföra den och genom att hålla en fast kontroll över den, krävde han att den skulle framställas som följden av en förändring av läget, och inte till något som helst pris som en kritik av den tidigare förda politiken. Det hade inte gjorts några misstag. Stalin tog aldrig miste. Det är för övrigt troligt att Dimitrov, så till vida som han varit en aktiv del av denna politik och kunnat inse följderna av den, torde ha haft en ganska klar uppfattning om vad han måste göra för att undvika den katastrof som hotade honom från alla håll, inte minst från Stalin. Var han ändå författare till de grundläggande texter, de som argumenterade och lade fast den nya linjen? Det är föga troligt. Bulgaren var inte någon stor stilist och ifrågavarande texter tyder på att någon mer förfaren haft sitt finger med i spelet. På denna punkt finns Arvo Tuominens vittnesmål, som givetvis inte är möjligt att verifiera. Han uppger att Dimitrov inte tvekade att vända sig till "en sekreterare", som fostrats i Stalins närhet. Som någon som visste vad han talade om skriver Tuominen:

Kuusinen var nu sekreterare under Dimitrov, en av de många. [...] Han hade skäl att frukta, att Dimitrov skulle hämnas på honom, och därför använde han sig av sitt gamla medel: han gjorde sig viktig, nästan outhärlig för Dimitrov. Denne förstod, att han i sitt höga ämbete måste vara även teoretiker. Därför var han beredd att ta emot Kuusins tjänster och lysa med teoretiska tal och klämmor, som Kuusinen formulerat.

Den finländske observatören sammanfattar: ”Vid Kominternkongressen 1935 vann Dimitrov stort anseende genom de tal Kuusinen skrivit åt honom. Kuusinen var på det klara med Stalins linje och var en lysande mästare i konsten att formulera. Han hade sin egen stil; senare forskare skall säkert förundra sig över det välutvecklade hårklyveriet, den s.k. kominternstilen.”¹³ Den ofövägne bulgaren, som skickats fram av Manuilskij, skulle således inta scenen och läsa upp tal om enhet skrivna av Kuusinen, på det sätt som den kinkige husbonden krävde. Stalin förfogade därmed över en politisk linje som kunde vända arbetarna bort från en front med bara arbetarpartier till att bli en del av en politik som handlade om en allians med ”borgerliga antifascister”, dvs alla borgare som var redo att motsätta sig tysk expansionism. En politik som inte var inriktad på revolution, som så många skribenter enfaldigt hävdar, utan redan siktede in sig på kriget.

Inlindade anspelningar

Det förekom därför varken någon strid eller några verkliga diskussioner. Ingen i Kominterns generalstab vågade ens drömma om att opponera sig mot linjen, och ingen gjorde det heller. Det betydde inte att det rådde total enighet. Tvärtom orsakade den nya linjen en hel del oro. Först och främst fortsatte tyskarna att försvara sin gamla linje, som en *apparatjik* försvarar sitt eget skinn och genom subtila språkliga vändningar försöker få sina principer att krypa tillbaka, om inte i officiella texter, så i varje fall i kommentarerna till dem. De attackerade ursinnigt speciellt Heinz Neumann för att framställa sig själva i bättre dager och beskyllde honom för alla ”sektaristiska” beslut, som det hette. De verkliga sektaristerna gick emot linjen i dess helhet. Det var fallet med letten Wilhelm Knorin, chef för avdelningen för Central-europa, som åtminstone kan sägas ha varit konsekvent. Det förefaller som om han verkligen trodde att socialdemokratin var på väg att bli fascistisk. Enligt honom var den nya linjen oacceptabel eftersom den innebar en allians med social-fascisterna. En tredje grupp, vars hållning systematiskt vanställts av Leibzon och Sjirinija, utgjordes av dem som bekämpat den absurda teorin om social-fascism så till den grad att de funderat på att göra sig av med Stalin och liera sig med socialdemokrater på vänsterkanten – vi återkommer till detta. För dem var den nya politiken inte det minsta lugnande, eftersom den *de facto* innebar att det revolutionära målet övergavs till förmån för en allians med delar av den nationella bourgeoisien, även i imperialistiska länder.

Det finns alla skäl att tro att mannen bakom denna inriktning var Bela Kun, som 1932 hade hoppats på Neumann och Lenski för att förändra politiken genom en palatskupp, men som efter Hitlers seger bara fick gå och dra fötterna efter sig, med Lenski som något slags gerillasoldat. Leibzon och Sjirinija definierar hans politik på följande sätt, och medger därmed implicit, att han stått fast vid en revolutionär linje sedan Komintern frångått den: ”Bela Kun fortsatte att se enhetsfronten som ett verktyg i kampen för proletariats diktatur.”¹⁴ Hade han ingått ett hemligt avtal med Zinovjev, vilket de bekännelser man försökte slita ur denne genom tortyr kan tyda på? Det är tänkbart så till vida som deras ståndpunkter – som låg ganska nära oppositionsblockets – verkar ha uppvisat likheter 1932. Det är känt att Bela Kun på kongressen gjorde sig skyldig till en förfärlig freudiansk felsägning när han, i avsikt att

¹³ A Tuominen, *Kremls klockor* s. 265-6

¹⁴ Leibson och Sjirinija, *a.a.*, s. 70. På grund av att vi inte haft tillgång till denna bok under någon längre period har vi här ofta utgått från den italienska utgåvan.

hänvisa till ”kamrat Dimitrovs anförande”, talade om ”kamrat Zinovjevs anförande”; vi vet inte om detta framkallade skrattsalvor eller om någon, vid denna tidpunkt, tänkte att detta en dag kunde kosta honom livet. Kuns levnadstecknare György Borsanyi har ingående studerat hans texter från denna tid. Dessvärre blandar han också ihop enhetsfront och folkfront och inser givetvis då inte att Bela Kun inte var på väg att närma sig den senare, tvärtom eftersom han betecknade den som ”ett principiöst block”. Han framhåller emellertid att Kun förnekade att socialdemokratin och fascismen var identiska och betonade nödvändigheten av en allians i konkreta frågor mellan socialdemokratiska och kommunistiska partier.

Kongressförberedelserna

Det var det Trettonde plenarmötet som kommit med förslaget att sammankalla Kominterns sjunde kongress och Stalin hade gett sitt samtycke. Det var hög tid. Komintern, som haft årliga kongresser på Lenins tid, hade inte hållit någon kongress sedan Stalin tillskansat sig ledningen över partiet och sovjetstaten: det skulle gå sex år mellan sjätte och sjunde kongressen, ett talande tecken på den underordnade roll som överläggningarna fått och även den propagandistiska upphetsning som anordnandet av den ledde till. Presidiet hade att föreslå dagordning och namnen på rapportörerna, givetvis med Stalins godkännande i förväg. Den 11 maj 1934 diskuterades frågan i politiska sekretariatet. Manuilskij och Pjatnitskij rapporterade till det ryska partiets centralkommitté om besluten på detta viktiga möte. Den 26 maj gav politbyrån klartecken och utsåg en kommission under Stalins ledning för att övervaka förberedelserna. Den 28 maj utnämnde Kominterns exekutiv fyra rapportörer. Wilhelm Pieck skulle svara för exekutivens verksamhetsberättelse efter sjätte kongressen, dvs även politiken i Tyskland. Manuilskij skulle tala om det socialistiska uppbygget i Sovjetunionen. Ercoli (Togliatti) skulle ta upp frågan om kampen mot krigshotet och Dimitrov svara för rapporten om ”Fascismens offensiv och Kommunistiska Internationalens uppgifter i kampen för arbetarklassens enhet mot fascismen”. Kommissioner med medlemmar från den centrala apparaten och representanter för olika kommunistpartier bildades för att studera olika frågor.

Den 14 juni åhörde kommissionen, under ledning av Kuusinen, Piecks förslag om behovet av att förändra taktiken. Antagligen var det otillräckligt, ty Manuilskij gjorde ett långt inlägg, där han talade om det ”abstrakta” och ”schematiska” i det som skrivits. Han sade att man i Tyskland underskattat hotet från fascismen och fått det att framstå som att den revolutionära kampen skulle riktas ”mot socialdemokraterna”. Han förklarade att ett nytt handlingsprogram behövdes och underströk – där kom en avgörande förändring – att ”det inte handlade om proletariats diktatur, om socialism, utan om ett program som skulle få massorna att kämpa för proletariats diktatur och socialismen”.¹⁵ Inget är känt om diskussionerna, men Leibzon och Sjirinja hävdar att invändningar hördes från Bela Kun, Heckert, Losovskij, Knorin och Pjatnitskij, där alla dessa klumpas samman utan några mer detaljer. I juni skickade Dimitrov en not till medlemmarna i den kommission som ansvarade för förberedelserna angående andra punkten på dagordningen. Han skrev där bl a: ”Att godtyckligt beteckna socialdemokratin som socialfascism har hindrat oss från att nå de socialdemokratiska arbetarna. [...] Vi måste göra oss av med inställningen att enhetsfronten bara kan upprättas underifrån.”¹⁶

Den 1 juli samlades denna kommission. Sammansättningen av den ger en antydning om dess betydelse: där återfanns Dimitrov, Pjatnitskij, Kuusinen, Losovskij och Varga samt Kostanjan och Maddalena.¹⁷ Dimitrov tecknade nu de stora dragen i en rapport som analyserade fascisternas demagogi, underströk att lärdomarna från Tyskland angick proletärerna i hela världen, förklarade att den stora frågan under en period av fascistisk offensiv låg i kommunis-

¹⁵ Firtsov, *a.a.*, s. 186.

¹⁶ *Voprosy Istorii*, LPSS, 1965, 7, s. 85-86.

¹⁷ *Ibid.*, s. 88, not 1.

ternas relationer med socialdemokratin, uttalade sig för enhetsfront både uppifrån och underifrån, för en enad front inom den fackliga rörelsen och en omorganisering av kommunistpartierna för kampen mot fascismen.¹⁸ Förslaget åtföljdes av ett brev till exekutiven och till det sovjetiska partiets centralkommitté, där man ifrågasatte att socialisterna hade betecknats som ”social-fascister” och bourgeoisiens huvudvapen. Han föreslog slutligen ”en förändring av metoderna för att leda Komintern” för att ta hänsyn till, sade han, det faktum att det var omöjligt att från Moskva ge direktiv i alla frågor åt 65 nationella sektioner.

Nästa afton gjorde Dimitrov ett inlägg inför kommissionen, där han sade att den marxistiska analysen under den föregående perioden hade ersatts med abstrakta scheman utan relation till den konkreta verkligheten och än en gång kritiserade tre slagord från den gångna perioden: att beteckningen ”social-fascister” använts om socialdemokraterna, påståendet att de var bourgeoisiens främsta vapen och att vänstersocialdemokraterna var kommunisternas huvudfiender. Förvisso rörde det sig om en långtgående revidering av några av de stalinistiska dogmerna. Vad som är känt är att diskussionerna pågick till långt fram på natten.

Den 17 juli 1934 lade Togliatti fram sin rapport inför kommissionen. Eftersom fascismen var angriparen tog han upp frågan om kommunisternas inställning till det nationella försvaret i drabbade länder. Om man får tro Leibzon och Sjirinja, vilka åter vanställer Bela Kuns inställning (som hade uttalat sig skriftligt), kom diskussionen åter att handla om inställningen till socialdemokratin. Kun slog fast att i ett kapitalistiskt land som var llerat med Sovjetunionen måste kommunisterna fortsätta att kämpa för den egna imperialismens nederlag och även för en seger för Sovjetunionen och att de skulle erövra den egna armén. Manuilskij, Kuusinen, Codovilla och Kolarov trädde fram till Togliattis försvar.

Dödskampen inom det gamla KPD

Ett av de största problem som den nya linjen ställdes inför var KPD, eller snarare dess *apparatjiki* i landsflykt, som var uppdelad i rivaliserande kottier som var svåra att kontrollera. Redan vid det Trettonde plenarmötet hade rapporten från Pieck, som ersatt Thälmann, efter den obligatoriska hyllningen till Stalin och till ”den sanne bolsjevikern Dimitrov”, utgjort ett slags självförsvar för den politik som förts i Tyskland och det hette att ansvaret för nederlaget i huvudsak vilade på socialdemokratin och gruppen kring Heinz Neumann. Ulbricht och Pieck, som blivit kvar i Moskva, hade sakta men säkert letts över till de ståndpunkter som Dimitrov försvarade med Stalins välsignelse och hade anslutit sig när de förstått att detta var det bästa valet. Men deras påtryckningsmöjligheter, eventuellt förtryck, mot de landsflyktiga var små. Snart skulle gruppen i Paris, under ledning av Fritz Schulte och Hermann Schubert (Max Richter) förkroppsliga motståndet mot kursändringen. En konfrontation blev oundviklig.

Den 30 juni 1934 gjorde sig Hitler och Göring av med sina motståndare genom en rad mord. Medan den senare såg till att von Schleicher och den oppositionelle Gregor Strasser undanröjdes, tog den förre personligen hand om elimineringen av den bruna generalstaben inom SA, dess ledare Ernst Röhm och hans ”generaler” såsom den tidigare frikårschefen Hans Peter von Heydebreck samt Karl Ernst och Edmund Heines, kända för sin brutalitet och depraverade smak. Det förefaller som om hela Komintern och de landsflyktiga inom KPD i varje fall inledningsvis trodde att detta var början till slutet för nazisterna. Gruppen av flyktingar i Paris bakom Schubert och Schulte var övertygade om att De långa knivarnas natt var uttryck för en allvarlig kris inom naziregimen och förväntade sig att den snart skulle falla. Tyskarna i de båda grupperna kallades in till presidiet den 9 juli för att diskutera läget i hemlandet. Schubert (Richter) medgav att misstag begåtts tidigare, främst i sättet att närma sig de socialdemo-

¹⁸ *Ibid.*, s. 86-88.

kratiska arbetarna. Han talade emellertid också om början till en kris för fascistregimen och ett nytt revolutionärt uppsving. Pjatinitskij uppmanade till en enhetsfront med de socialdemokratiska arbetarna och sade att han för sin del ansåg att KPD:s svaghet gick tillbaka på att partiet varit oförmöget att motsätta sig von Papens statskupp i Preussen i juli 1932.

Vid ett sammanträde i Moskva den 1 augusti 1934 med KPD:s centralkommitté lyckades man, åtminstone skenbart, lappa ihop sprickorna. Man uttalade sig för ”de arbetande massornas enhetsfront mot Hitlers fascistiska diktatur” och manade till enhet i handling mellan kommunistiska och socialdemokratiska arbetare samt med element bland de oppositionella inom SA, som var besvikna på fascismen. Det gällde att svetsa samman partiets led bakom Kominterns program, kämpa för facklig återförening och upphöra med RGO:s, den röda fackföreningsoppositionen, självständighet. Det var därför något betydelsefullt när den tyske delegaten Sepp Schwab, vederbörligen försedd med fullmakt, den 2 augusti inför Dimitrovs kommission fastslog att man måste ta avstånd från att socialdemokratien jämfördes med fascism.

Mot en reform av strukturerna

Det var sannolikt de svårigheter man stött på för att få den nya linjen antagen, som fick Dimitrov att föreslå Stalin en förändring av Kominterns strukturer och minska centraliseringen. Först skrev han i en not till Stalin att han ansåg det vara omöjligt att ”från Moskva styra alla de 65 sektioner som verkar under olika förhållanden”. Den 20 oktober återkom han till samma fråga:

Enligt rådande praxis kommer Kominterns ledande organ med lösningar på frågor för samtliga sektioner. Följden är att det å ena sidan blir omöjligt att koncentrera sig på huvudfrågorna, å andra sidan har ledningarna för Kominterns sektioner vant sig vid att invänta direktiv från Moskva och kommer inte med några egna initiativ för att ta ansvar för att leda sitt parti.

Stalin förklarade sig överens om en revidering av arbetsmetoderna inom Kominterns organ, en omorganisering och personförändringar.¹⁹ Den ryska delegationen inom exekutiven fick i uppdrag att komma med förslag till en omstrukturering av arbetsmetoder och ledningens sätt att arbeta inom Komintern, dvs att stärka initiativförmågan, skapa en effektiv administration, utveckla och befordra kadrer i syfte att systematiskt överföra tyngdpunkten i det dagliga arbetet till sektionerna.²⁰ Den nya metoden beskrevs på följande vis: ”Kommunistiska internationalen skall leda de olika sektionerna utifrån ingående studier och värdering av konkreta och specifika förhållanden inom den kommunistiska rörelsen i ett givet land och därvid undvika alla kommandometoder, tillämpa metoder som innebär klargöranden, övertygande och vänskapliga råd.”²¹

Fram mot folkfronten

Problemen bestod, även om vi långt ifrån har någon kunskap om deras innehåll och vad de utmynnade i. Det är känt att det var det franska kommunistpartiet och dess generalsekreterare Maurice Thorez, vars orubbliga sekterism bl a orsakat Jacques Doriots revolt, som stod för högervändningen, där kampen för en arbetarnas enhetsfront omvandlades till kamp för folkfronten, i Frankrike en allians mellan arbetarpartierna, socialister och kommunister, med ett av den franska borgarklassens främsta partier, det Radikala partiet. Kort efter att han, tillsammans med Jacques Duclos, hade sammanträffat med detta partis historiske ledare, Edouard Herriot, begav sig Maurice Thorez till Nantes och Radikalernas kongress för att inför de församlade där komma med en vibrerande maning till bildande av en folkfront, som inte

¹⁹ Firtsov, a.a., s. 456.

²⁰ *Ibid.*, s. 456-457.

²¹ *Ibid.*, s. 457.

bara skulle bestå av socialistpartiet och kommunistpartiet utan även Radikalpartiet. Om man får tro Kominternagenten, och förmodligen även OGPU-agenten, italienaren Giulio Ceretti skildring av hur Thorez den 24 oktober, före avresan till Nantes, uppsökts av en delegation från Komintern bestående av dess representant i Frankrike, Eugen Fried samt Togliatti och Gottwald och där Togliatti som talesman betonade att Manuilskij och Dimitrov var ytterst bekymrade över detta initiativ. Enligt denna version, som har alla möjligheter att vara förskönad eller i varje fall rumphuggen, gjorde Thorez motstånd. Vi vet att det den 14 november 1934 uppstått diskussioner i Moskva, på initiativ av Bela Kun, som skickat ett pressurklipp till exekutiven av Thorez' yttranden och undrade hur det var möjligt att enhetsfrontspolitiken kunnat urarta till detta slags vulgära blockpolitik.

Ändå hade Maurice Thorez avgått med segern. Berodde det på, som han själv gjorde gällande, att Stalin stödde hans initiativ? Det förefaller troligt, för en allians av folkfrontstyp med borgerliga grupperingar svarade bättre än en arbetarfront mot Stalins mål, som handlade om att hitta bundsförvanter i västländerna. Vid presidets möte i Moskva den 9-10 december 1934 var hur som helst Thorez inbjuden för att avlägga en rapport om sitt initiativ, som gjort PCF till en förebild för alla andra partier. Den 15 januari 1935 antog exekutivens politiska sekretariat en resolution, där man lyckönskade PCF till att ha utarbetat ett program med genuina krav för en folkfront. En ny epok hade inletts.

En våg av förtryck i Sovjetunionen

Det skilde bara några dagar mellan två avgörande beslut för Sovjetunionens och Kominterns historia. I samma ögonblick som Stalin ställde sig bakom dem som hade börjat iscensätta folkfrontspolitiken bestämde han sig också för att utnyttja mordet på Kirov i Leningrad den 1 december för att starta en terrorkampanj, ”den stora terrorn”, mot sina motståndare inom partiet, dvs i huvudsak det gamla bolsjevikiska gardet. Mordet på Kirov hade åtföljts av undantagsåtgärder som underlättade förtrycket och arresteringarna av hundratals, rent av tusentals kommunister. Bland de utländska kommunister som arresterades återfanns ungraren Magyar. Den 24 december satte han anklagelser i händerna på utredningen mot Bela Kun och flera som arbetat inom Komintern för att ha tillhört en anti-partigrupp.²² Var de anklagade medvetna om detta? Troligen inte men de hade haft anledning att oroa sig. Efter att ha fått en kallelse av OGPU i början av januari begick den orädda Besso Lominadze självmord. Denne georgier, en av Stalins tidigare favoriter, ledande inom ungkommunisterna och ungdomsinternationalen KIM och tidigare medlem av presidiet inom Kominterns exekutiv, hade lett det olycksaliga äventyret med upproret i Kanton. Dömd för sin kritik mot kollektiviseringen och partiledningens metoder hade han bildat en oppositionell grupp tillsammans med Jan Sten och Lazar Sjatskin, som 1932 hade anslutit sig till blocket av oppositionella grupper. Han hade också fortsatt att träffa Neumann.

De kommunister som återvände från utlandet frapperades av den förändring de kunde konstatera bland sina kamrater. Heinz Neuman, som blivit utvisad från Schweiz, hade på båten på vägen tillbaka av hustrun Margarete blivit informerad om sin väns självmord och dragit slutsatsen, att ”de” skulle arrestera också dem. Han var tillbaka i Moskva i början av 1935 och åkte genast för att besöka sin väns änka. Margarete Buber-Neumann berättar:

En vecka senare blev han inkallad till centrala kontrollkommissionen inom Komintern. Där utsattes han för förhör. Vad hade föranlett honom att besöka Lominadzes änka och vad hade de samtalat om? Neumann svarade att han bara framfört sina kondoleanser. Förklaringen avvisades indignierat av förhørsledarna. Den mest nitiske bland dem, Manuilskij, frågade ironiskt om han hade tänkt ut någon bättre ursäkt för nästa besök. När Neumann svarade att han hade glömt sin

²² Förhör med Magyar, KGB:s arkiv, i *International Newsletter*, n° 7-8, 1996.

överrock där brast alla ut i skratt. Ingen trodde honom. [...] Från den stunden kom kallelserna oavbrutet.²³

En gemensam vän, även han tidigare ledande inom KIM, Amo Vartanjan, talade motvilligt, efter deras enträgna uppmaningar, om Lominadzes självmord, hans förtvivlan inför kommunismens förfall. Men varken Heinz Neumann eller hans hustru hade riktigt förstått, vilket framgår av deras sätt att reagera när Pjatsnitskij gjorde ett försök att rädda deras liv:

När Neumann blev inkallad av Ossip Pjatsnitskij till Mokovaja, Kominterns byggnad, var han övertygad om att stunden var inne för den bestraffning han gått och väntat sig ända sedan han anlänt till Moskva. Till sin förvåning var det i stället en närmast välvillig Pjatsnitskij som tog emot honom.

Skulle Neumann kunna tänka sig att åka till Brasilien på uppdrag av Komintern? [...] Neumann svarade att han var tysk och ville arbeta i det tyska partiet och inte i Brasilien. Pjatsnitskij ilsknade till. Chefen för OMS förklarade rakt på sak att det för Neumanns del, han som bildat en anti-parti-grupp, inte längre kunde vara tal om något arbete inom KPD. Han kunde skatta sig lycklig över att ännu inte ha blivit utesluten ur partiet, sade han faderligt, "Moskva passar inte för er".²⁴

Nu bestämde sig Neumann för att åka. Ett annat bevis för den terror som kommunisterna började utsättas för återfinns i Jules Humbert-Droz' självbiografi. 1933 hade denne anordnat ett möte med "de försonliga" tyskarna, bl a Karl Volk i Zürich. Efter det Trettonde plenarmötet avbröt han alla kontakter med dem och skydde som pesten alla eventuella oppositionella, samtidigt som han lovsjöng den nya linjen, som han ansåg sig vara upphovsman till. Det obestridda beviset på att kommunisterna hade anledning att vara oroliga kom så den 15-18 januari 1935 då 19 åtalade ställdes inför Högsta domstolens militära utskott. Bland dem Zinovjev, som varit ordförande för Komintern efter bildandet 1919 och fram till 1926. Inför domarna tog han på sig "den moraliska skulden" för mordet på Kirov och dömdes till tio års fängelse. Vid denna rättegång talade G I Safarov, en annan tidigare ledare inom Komintern och som dömts till exil av OGPU, utförligt om den aktivitet som blockerat av oppositionella grupper ägnat sig åt under 1932 och som Stalin nu tänkte avsluta kontot för.

Nya repressiva åtgärder genomfördes: på det juridiska planet genom kollektivt ansvar för familjerna – det ligger en viss ironi i detta om man betänker uttalandena om demokratiska fri- och rättigheter från den kommission som höll på att förbereda Kominterns kongress – men också förändringar vad gäller placeringar och utnämningar. Efter mordet på Kirov genomfördes en ommöblering i partitoppen. En dittills okänd apparatjik, som blivit Stalins man – Nikolaj Ivanovitj Jezjov – som arbetade i partiets kaderkommission tog Kirovs plats i sekretariatet och blev ordförande i kontrollkommissionen i stället för Kaganovitj. Han fick snart ansvar för utredningen om Föreningen av gamla straffångar och politiska fångar, som upplösts, och vars handlingar hade omhändertagits av OGPU. En annan av Stalins män, Malenkov, medlem av hans privata sekretariat, ledde utredningen om Föreningen gammelsjevikers, som upplösts av samma skäl. I hemliga cirkulär tillkännagavs en sträng utrensning inom partiet.

Givetvis vägde allt detta, där en del saker var offentliga och andra inte, tungt i debatten inom Komintern, där alla huvudaktörerna var medvetna om vad som pågick. Var och en visste nu att en kritisk åsikt som man hade uttalat öppet, en klumpig formulering, kunde leda till fängelse. Förutsättningarna hade därmed radikalt förändrats för det som ändå inte handlat om någon riktig debatt. Det förekom dock en del ryckningar, de sista över huvud taget. Knorin uttalade sig åter inför politiska sekretariatet. Vi vet bara att Togliatti anklagade honom för "provinsialism" och talade om KPD:s svaga enhetsfrontspolitik och rekommenderade KPD att

²³ M Buber-Neumann, *La Révolution mondiale*, s. 347.

²⁴ *Ibid.*, s. 345-346.

anta en ”bred folkfrontspolitik”. Under flera månader skulle fortfarande folkfrontspolitiken utsättas, om än blygsamt, för kritik av sådana som Leibzon och Sjirinja kallar ”sektaristerna”. Knappt hade således KPD:s centralkommitté, som ombildat sig själv i Moskva, beslutat sig för att uppmana till en antifascistisk front och givetvis fördöma sina motståndares ”sektarism” förrän Schubert (Max Richter) och Schulte anlände till Moskva och återupptog kritiken i samband med en diskussion inom Västeuropabyrån, där de fått stöd av Knorin och Pjatnitskij. I Internationalens tidskrift skrev Bela Kun: ”Enhetsfronten kan inte vara något annat än arbetarnas klassfront mot kapitalet.”²⁵ Den 5 mars 1935 blev kongressen för andra gången uppskjuten, denna gång till slutet av juli.

Några veckor senare undertecknades den fransk-sovjetiska pakten. Den 16 maj anförtrorde Stalin Pierre Laval, som givetvis upprepade det vid återkomsten till Frankrike, att han var för den franska regeringens försvarspolitik. Stalin hade uttryckt sig mycket tydligt. Folkfrontspolitiken innebar också att kommunistpartierna skulle stödja borgerliga regeringar som var motståndare till ”fascismen”. Den här gången blev det inga diskussioner: tiden för det var förbi. Några dagar före öppnandet av sjunde kongressen inväntade Heinz Neumann och hans hustru, som avslutat sin utbildning inför uppdraget i Brasilien, ängsligt klartecken för avresan. Men det som skedde var ett telefonsamtal från Manuilskij: ”Neumann? Ni åker ingenstans.”²⁶ Sedan lade han på luren utan att säga något mer. Heinz Neumann hade i själva verket just förlorat sin främste beskyddare: beslut hade fattats om att avlägsna Pjatnitskij från hans uppdrag inom Komintern.

Sjunde kongressen inleds

Kominterns sjunde kongress – den sista – öppnades på kvällen den 25 juli 1935, sju år efter den sjätte, i Pelarsalen i Fackföreningarnas hus i Moskva. De 65 partierna med sammanlagt tre miljoner medlemmar var representerade av 513 delegater, varav 371 med rösträtt, 53 procent betecknades som ”arbetare”. Stalin var inte närvarande. Det låg inget förvånande i det. Som E H Carr skriver ”hans brist på entusiasm för Komintern och för utländska kommunister var välkänd”.²⁷ Han hade deltagit, utan att öppna munnen, på första kongressen, varit aktiv i korridorerna på den femte, frånvarande på de övriga. Nu orsakade det applåder varje gång hans namn nämndes. Ett första tecken på kongressens inriktning kom när kandidaterna till dess presidium skulle utses. Bela Kun ingick inte där. Han försökte vädja till Stalin, som inte ville ta emot honom. Han manifesterade sitt missnöje genom att demonstrativt förbli sittande under de rituella och rytmiska ovationerna när Manuilskijs namn kom upp. Hälsningen till kongressdeltagarna framfördes av Wilhelm Pieck, denne veteran som klarat sig undan alla utrensningar och skulle göra det även fortsättningsvis, kanske på grund av att han aldrig kunde bli kvitt de misstankar som vilade över honom på grund av att han i januari 1919, efter att ha arresterats och häktats tillsammans med Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht klarat sig med livet i behåll, frisläppt av mördarna. Efter honom följde en rad hälsningar från delegater som spanjorskan Dolores Ibarruri, där samtliga avslutades med känsloladdade hyllningar till Stalin. Slutligen framförde Ercoli (Togliatti) en omåttlig hyllning från kongressen ”till kamrat Stalin, Ledaren, Mästaren och Vän till proletariatet och förtryckta världen över”. Som ett av de första uttrycken för formuleringar som skulle komma att stå som modell förtjänar hans anförande några längre utdrag:

För de miljontals kämparna i den internationella proletära revolutionen, för de arbetande i alla länder, vänder vi oss till dig, kamrat Stalin, vår ledare, den sanne efterföljaren till Marx', Engels' och Lenins verk, du som, tillsammans med Lenin, har förmått skapa ett parti av ny typ,

²⁵ *Kommunisttjjeskij Internacional*, 1934, n° 31, ps. 20, 1935, n° 9, s. 123.

²⁶ M Buber-Neumann, *a.a.*, s. 350.

²⁷ E H Carr, *Twilight of the Comintern*, s. 403.

bolsjevikernas parti, det parti som hemförde segern i den Stora proletära Oktoberrevolutionen, socialismens seger i Sovjetunionen. Vi vänder oss till dig, djupt älskade ledare för det internationella proletariatet och alla förtryckta, med en glödande hälsning. [...]

Under din ledning har socialismen triumferat i Sovjetunionen och en orubblig bas har upprättats för världsrevolutionen. [...] Under din ledning har det byggts en ointaglig bastion för den socialistiska revolutionen, en revolutionens bastion, en bastion i kampen mot fascism och reaktion, mot kriget. [...]

Socialismens seger i Sovjetunionen öppnar en ny etapp för den internationella proletära revolutionen.

Våra hjältemodiga kämpar i Tyskland, Kina, Japan, Spanien, Polen, Italien och andra länder – med ditt namn, Stalin, i våra hjärtan – leder massorna i strid. Ditt namn inger dem fullständig förvisning om att vår sak ska segra.

Du har lärt oss och du lär oss, kommunister, att en politik som är trofast mot principerna är den enda rätta politiken. [...] I kampen mot de kontrarevolutionära trotskist-zinovjeviterna, i kampen mot högern och högeropportunisterna, kamrat Stalin, har du försvarat de marxist-leninistiska lärdomarna. [...]

Kommunistiska internationalens sjunde kongress lovar dig, kamrat Stalin, på 65 kommunistpartiets vägnar, att kommunisterna alltid kommer att vara trogna mot Marx' och Engels' fana, mot Lenins och Stalins fana.

Under denna fana kommer kommunismen att segra över hela världen.²⁸

Således inleddes ”folkfronternas” epok med denna underdåniga hyllning till ”den djupt älskade ledaren”.

Exekutivens verksamhetsberättelse presenterades av Pieck. Det borde ha varit en extraordinär tilldragelse som bokslut över år tyngda av händelser. Men ingen klarade av något sådant i en internationell organisation med flera miljoner medlemmar. Det blev bara en rutinuppvisning av inte alltför upphetsande banaliteter, kritik av socialdemokratin, reprimander mot sekteristerna och en hyllning till förnyelsen. Han prisade KPD:s medlemmar, som blivit av med sitt centrum, härjats av Gestapo och kämpade mot en terror av medeltida snitt. Han hyllade också arbetarnas segrar i Frankrike, Spanien och Österrike och avslutade med en enträgen maning till enhet mot fascism och krig och allians med Sovjetunionen. Diskussionen om Piecks rapport varade sex dagar med talare från 46 länder. Man lade märke till inlägget från en tysk, som framträdde under pseudonym, och som ansåg att KPD varit alltför inriktat på att fördöma socialdemokraterna och inte tryckt tillräckligt på de demokratiska fri- och rättigheterna. Men det mest uppmärksammade inlägget kom från britten J R Campbell, som var upprörd över att Pieck inte granskat exekutivens arbete under de sju år som gått. Han ropade:

Har exekutiven verkligen rätt att skylla misstagen på partierna? Får den verkligen säga att den i tid tagit initiativ till att rätta till dem? Är den säker på att det skedde snabbt och med kraft när man gick från taktiken med enhetsfront underifrån till enhetsfront både underifrån och uppifrån? I varje fall är detta något som borde tas upp och diskuteras här på denna kongress.²⁹

I ett mycket försonligt hållet svar försäkrade Pieck att exekutiven i framtiden inte skulle lägga sig i partiernas politik, förutom vid uppenbara fall av allvarliga brister.

Dimitrovs rapport

När Dimitrov steg upp i talarstolen möttes han av en storm av ovationer och Internationalen sjöngs på alla möjliga språk under ledning av de kinesiska delegaterna. I en rapport späckad

²⁸ Protokoll des VII. Weltkongresses, s. 16-18 (Protokoll i följande noter).

²⁹ Protokoll, s. 95.

med Lenin- och Stalincitat kom han inte med något nytt. Men det gav ett behagligt intryck genom öppenheten och frispråkigheten. Han började med en längre analys av fascismen, där han betonade att den varken var bourgeoisiens eller småbourgeoisiens diktatur, utan finanskapitalets terrordiktatur. För kongressdeltagarna förklarade han passionerat att fascismen inte bara, som alla kände till, spelade på reaktionära fördomar som rasism, utan även på de bästa känslorna bland arbetarna, på känslan av rättvisa och ibland på deras revolutionära traditioner: ”De [tyska fascisterna] försöker utnyttja den tro på revolutionen, den dragning till socialismen, som lever i hjärtat hos Tysklands breda arbetande massor.”³⁰ I hans framställning var kritiken öppen och direkt av partierna, medan kritiken av de ledande organen inom exekutiven var inlindad. Han betonade emellertid att det var beklagligt att kampanjen mot vänstersektismen i det förgångna inte hade bedrivits med samma kraft som kampanjen mot högeropportunisten. Målet nu var ”en bred antifascistisk folkfront på den proletära enhetsfrontens grundval”.³¹ Beträffande demokratin hamrade han på. Enligt honom måste man, oavsett vilken regim det rörde sig om, vara redo att försvara minsta lilla demokratiska landvinning som arbetarklassen gjort. Beträffande nationen påminde han om att Lenin sagt att kommunisterna inte var några nihilister i den nationella frågan. Han tillkännagav att samtal skulle påbörjas mellan olika Internationaler och, med en diskret anspelning på slutmålet, sade att det handlade om att ”sopa fascismen och jämte den kapitalismen bort från jordens yta”.³² Cirka 60 talare anmälde sig för att delta i denna debatt. Vi återkommer senare till inläggen från Bela Kun, Lenski och Harry Pollitt.

Maurice Thorez var en ung stjärna på kongressen. I början av sitt långa inlägg försummade han inte en kraftfull hyllning till Dimitrov och inte heller att lyfta på hatten för ”kamrat Stalins fredspolitik”, inte heller anspelningarna på trotskisternas raseri efter deklarationen den 16 maj om regeringen Lavals försvarspolitik. Större delen av hans inlägg ägnades dock åt att glorifiera framgångarna för det PCF han själv ledde, tala om att de senaste årens politik varit en triumfmarsch och utropa att partiet blivit fanbärare för den nationellt revolutionära traditionen: ”Vi kommer inte att låta fienden, fascisterna, ta ifrån oss Trikoloren, den Stora Franska Revolutionens fana, och inte heller Marseljäsens, revolutionsarméernas hymn.”³³ PCF återopade sig på både Marseljäsens och på Internationalen. Slutligen avslöjade Thorez att Dimitrov uttalat sig för kommunisternas eventuella medverkan i en antifascistisk regering.

Efter honom följde talare som förvånade något, men höll sig till linjen. Således återopade italienaren Ruggero Grieco sig på Garibaldi för att motivera sin patriotism. Gottwald verkade rättfärdiga en eventuell medverkan i en regering med kampen mot fascismen. Jesús Hernández uppmanade ”Largo Caballero och hans vänner” att liera sig med det kommunistparti, som gjort dem till måltavla. Varken Manuilskij, Kuusinen eller Knorin deltog i diskussionerna. Inte heller Humbert-Droz, även om han var övertygad om att ha haft rätt före alla andra och ha uppfunnit folkfronten redan vid tiden för mordet på Matteotti. Kolarov grymtade om sekteristerna. Walter Ulbricht talade om att göra sig av med oppositionella när de blev för stora och att kämpa för demokrati.

Dimitrovs svar var långt och utförligt. Efter några ironiska slängar mot tomma fraser eller vad man idag kallar för politikerspråk, citerade han Lenin: ”Det vore ett grundligt fel att tro att kampen för demokrati är i stånd att leda proletariatet bort från den socialistiska revolutionen. [...] liksom den segerrika socialismen är omöjlig utan att den fullständiga demokratin förverkligas, så kan inte proletariatet förbereda sig till seger över bourgeoisien, utan att föra en

³⁰ *Ibid.*, s. 324. Dimitrov, *Enhetens och folkfrontens problem*, s. 12. På marxistarkivet: [Dimitrovtal vid Kominterns 7:e kongress 1935](#)

³¹ *Ibid.*, s. 342. D. a.a. s. 37

³² *Ibid.*, s. 380. D. a.a. s. 92

³³ *Ibid.*, s. 389-390.

allsidig, konsekvent och revolutionär kamp för demokratin.”³⁴ Han framhöll därefter att enhetsfronten skulle utvecklas till ”en folkfront fullt utvecklad både uppifrån och underifrån”. Han tog också upp den svåra regeringsfrågan som skulle kunna ta sig olika former. Hans namn, som kopplades ihop med Stalins, skanderades under nästan en halvtimme av delegaterna. I *Pravda* den 15 augusti hette det: ”Dimitrovs rapport och hans svar efter diskussionen tillhör arbetarrörelsens viktigaste dokument.”

Brittiske kommunistledaren Harry Politt och Dimitrov vid 1935 års Kominternkongress

Övriga rapporter

Togliatti belyste sin rapport om krigsfaran med en intelligent kommentar om det internationella läget. Varningstecken saknades inte: japanernas aggression i Manchuriet, det italienska kriget i Abessinien, hotet från nazisterna i Europa, sammanbrottet för Versailles-systemet. Han kom med ett försvar för och en illustration av Sovjetunionens fredspolitik, bl a dess inträde i Nationernas förbund och de avtal som ingåtts med Tjeckoslovakien och Frankrike för att korsa Nazi-Tysklands planer. Även hans anförande var späckat med Lenincitat om behovet av försvarskrig för ett socialistiskt land, där revolutionen hade segrat och använde sig av vad denne sagt om avtal med imperialistiska stater och utnyttjandet av motsättningar mellan imperialisterna. Han avslutade sitt anförande med en uppmaning till världens arbetare att försvara Sovjetunionen om landet blev angripet samt en lovprisning av Stalin.

Diskussionen blev inte lika betydelsefull och mindre avancerad än den som rört Dimitrovs rapport. André Marty, den tidigare myteristen vid Svarta havs-flottan, gick till attack mot ”renegater”, som hade kritiserat den fransk-sovjetiska pakten samt hyllade Röda armén och de franska frivilliga 1793. Knorin avhöll sig från att ta upp några kontroversiella frågor, hyllade Dimitrov, medan Kuusinen betonade betydelsen av ungdomsorganisationer. I sin sammanfattning angrep Togliatti dem som ville se ett mekaniskt band mellan kapitalism och krig: kampen för fred var möjlig. Manuiskij hyllade de sovjetiska framgångarna i det socialistiska uppbygget och det blev sedan inga diskussioner om rapporten, det hela avslutades med att André Marty framförde ett tack på några delegationers vägnar.

³⁴ *Ibid.*, s. 734. Dimitrov s. 110

”Nyanserna” på kongressen

Inläggen på kongressen hade förvisso visat på de olika tankeströmningar – nyanser om man så vill – som förekom inom ledningen. Under ofta nästan identiska yttre former fanns ändå sammanfattningar, kommentarer emellanåt, som inte kunde lura någon. Kriterierna var lätta att spåra. Anhängarna till den nya linjen hyllade Stalin och Dimitrov, framhöll deras försvar av det stalinistiska Sovjetunionen och ”glömde bort” den proletära världsrevolutionen. Även om fransmannen Maurice Thorez talade om de framgångar hans parti haft i kampen för enhetsfront, placerade han belevat allt detta i det rätta perspektivet. I slutet av ett långt och högtidligt crescendo om vad ”en seger för fascismen” skulle innebära i Frankrike sade han: ”En seger för fascismen skulle vara en katastrof för hela landet, en seger för en rasande reaktion över hela Europa. *En seger för fascismen skulle leda till ett angrepp på Sovjetunionen.* Vi måste till varje pris förhindra denna katastrof, en styggelse för vårt land, för Europa, för hela världen.”³⁵ Även Togliatti ersatte parollen om enhetsfront med ”kamp för fred och försvar av Sovjetunionen” för att sedan fastslå: ”Vi har en ledare, kamrat Stalin, som i de värsta stunderna alltid hittat den linje som lett till seger.” Det franska ungdomsförbundets representant, Raymond Guyot, som kände till seraljen, fördömde i förbigående ”trotskister, splittrare och kontrarevolutionärer som strör ut hinder på vägen”. Dessa män tjänade utan några uppenbara problem Stalin och den politik som tjänade honom för tillfället.

Bela Kun, Lenski och Harry Pollitt talade ett annat språk, det som talas av någon som behållit det revolutionära perspektivet och försöker, om än bara i ord, hitta en brygga mellan detta och den nya politiken. Bela Kun framhöll att kommunisterna inte var för borgerlig demokrati utan sovjetdemokrati och att de kämpade för den förra, inte bara för att slå tillbaka fascisternas attacker mot arbetarnas rättigheter utan för att vinna över de senare till sovjetdemokratin, för råds-makt. Han försäkrade att man inte fick se kampen för borgerlig demokrati som något ”mindre ont”, utan som ett övergångsstadium.³⁶ Lenski var bekymrad över avsaknaden av positiva formuleringar om arbetardemokrati, som kunde göra det möjligt att få bort de demokratiska illusionerna i arbetarnas led. Han såg enhetsfronten som hjärtat och motorn för folkfronten och att den skulle samla de proletära skikt som gick att vinna över för arbetarkampen.³⁷ Harry Pollitt använde andra formuleringar än rapportörerna, nämnde ”det revolutionära uppsvinget bland massorna” och förklarade att enhetsfronten inte var ett mål i sig utan ”ett medel för att uppnå ett mål”.

Det bör tilläggas att Dimitrov och de andra i ledningen försökte att ge en bild av förnyelse åt Komintern och dess inre liv: man betonade nationella särdrag, det olyckliga i en överdriven centralisering, behovet av flexibilitet vid tillämpningen av ”den allmänna linjen” under olika omständigheter. Skepsisen bestod förvisso utanför men också erfarna aktivister började hoppas: bland de spanska socialisterna kom Araquistáin förvisso med ironiska anmärkningar, men den unge José Laín var entusiastisk över den radikala omvandlingen av Komintern, som enligt honom skulle göra en återförening av arbetarrörelsen möjlig.

Val av ledning

Valet till de ledande organen avslutade den period som inletts med krisen strax före 1933. Av Kominterns ledare blev två inte återvalda till exekutivkommittén, Knorin och Pjatnitskij. Bela Kun återvaldes inte i presidiet. Han blev kvar i exekutiven, vilket bara var en dekorativ post. Losovskij, som hade degraderats, blev suppleant i de båda organen. Dimitrov fick den nyinrättade posten som generalsekreterare, som gjorde honom till nummer ett, och de övriga sekreterarna var Manuilskij, Kuusinen, Togliatti, Pieck, Marty och Gottwald. Alla dessa var i

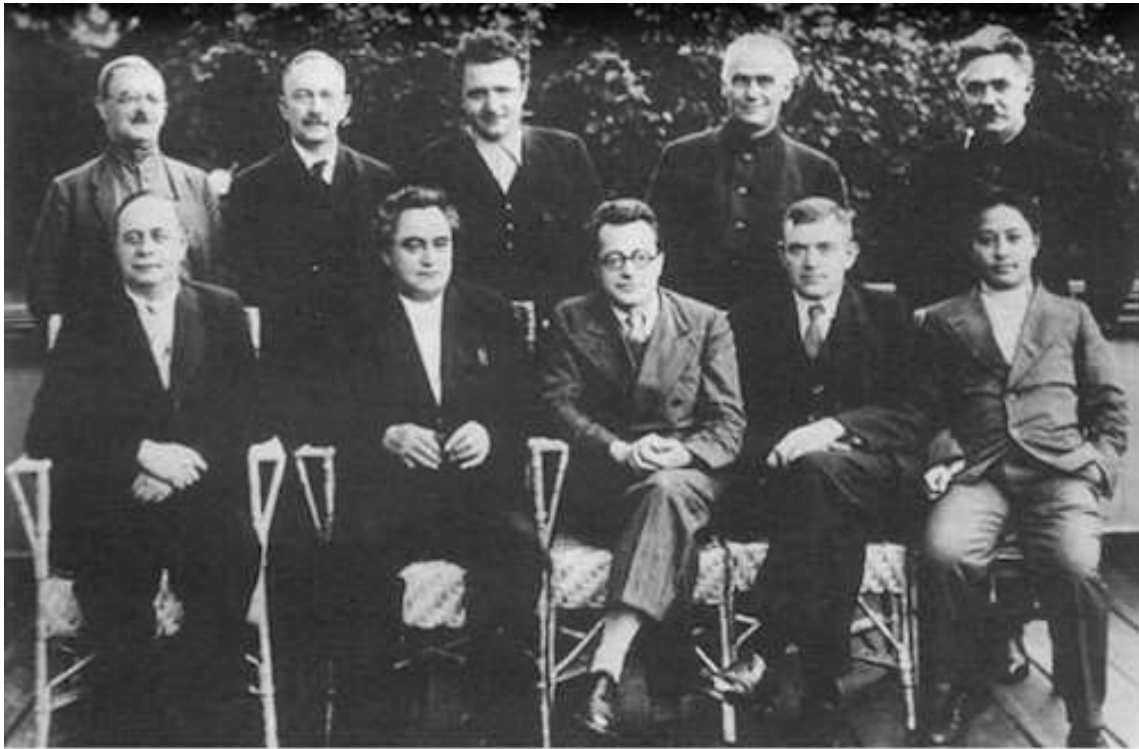
³⁵ *Ibid.*, s. 381

³⁶ *Ibid.*, s. 482.

³⁷ *Ibid.*, s. 410-412.

realiteten, även de som lierat sig med Stalin eller alltid stått bakom honom, strängt övervakade. GPU-mannen M A Trilisser kom in i presidiet under namnet Moskvins och det var nu han som kontrollerade kadrer och utnämningar samt även polisutredningar. Det uppståtande namnet var Nikolaj Jezjov, som året därpå skulle bli folkkommissarie för inrikesfrågor och chef för NKVD. Han hade valts in i presidiet och hade därmed möjlighet att göra kontrollen uppifrån fullständig.

Den ungerska delegationen var mycket upprörd över vad Bela Kun utsatts för, både i början och i slutet av kongressen, och enligt Borsanyi hade delegationschefen Ferenc Huszti tagit upp frågan med Manuilskij. Svaret var helt präglad av polisiär mentalitet och återgav vad denna kongress i realiteten gått ut på. Manuilskij talade en lång stund om Kuns misstag och gått tillbaka ända till 1926, då han skulle ha försökt fördröja förvisningen av Trotskij. Han hade firat nyår hos den uteslutne Kamenev och skålat för andra uteslutna och oppositionella. 1934 hade han varit för att förnya medlemskortet i partiet åt Magyar, som senare i förhör med GPU medgett att han var "spion" och hade kontakter med Trotskij. Det var klart att det inte handlade om någon ny chans: vad som väntade Bela Kun var fängelse.

Exekutivkommitténs presidium valt vid 1935 års Kominternkongress. Främre raden (från vänster): André Marty, G. Dimitrov, Palmiro Togliatti (Ercoli), V. Florin, Wang Ming. Bakre raden: M. Moskvins, Otto Kuusinen, Klement Gottwald, Wilhelm Pieck, Dimitrij Manuilskij

Efter kongressen

Förevändningen för att påskynda processen kom i form av en omfattande våg av arresteringar i Ungern. Bela Kun, som fått skulden för att det ungerska partiet hade "saboterat" folkfrontspolitiken, hamnade nu utanför både arbetet inom det egna partiet och Komintern. Under de närmaste månaderna skulle han böna och be om någon liten uppgift, ett mindre ansvarsuppdrag, men förgäves. Vid ett sammanträffande med författaren Ervin Sinko anförträdde han denne den terror som hade inletts och hur storsint revolutionen tidigare varit: "Rosa Luxem-

burg har skrivit: 'Det behövs absolut ingen terror för att uppnå revolutionens mål; revolutionen fasar för och föraktar mord.'³⁸

Det hade inte funnits någon indisk delegat på sjunde kongressen: de hade blivit arresterade i Singapore under resan. Åter skulle de ersättas av sitt överordnade parti, brittiska CPGB, och det var de "teser" som Palme Dutt och Benjamin Bradley skrivit som skulle sätta ramen för tillämpningen av "den antiimperialistiska fronten" i Indien. De var helt och hållet inriktade på Kongresspartiet, som nu tillskrevs en enorm insats för den nationella frigörelsen och för att vara "massornas vapen" och vars vänsterflygel betecknades som "socialistisk".

En av de främsta uppgifterna var att för gott knyta upp KPD till Internationalen. Så skedde vid den s k Brysselkonferensen, som ägde rum i Moskva under flera veckor i oktober 1935, strax efter sjunde kongressen. KPD kunde inte göra annat än att sluta upp, de också, och, efter att ha skyltt nederlaget på Neumanngruppens politik, kräva bildandet av en tysk folkfront mot fascism och krig. Trots invändningar och baktankar föll man in i ledet efter påtryckningar från Manuiskij och Togliatti, exekutivens representanter, samt från Walter Ulbricht, kandidat till att efterträda Thälmann, och dennes underhuggare Herbert Wehner. I sina memoarer kommer Wehner med flera intressanta upplysningar om hur kampen fortsatte inom apparaten. Han berättar bl a att han, under ett besök hos Manuiskij i Barvisja, träffat på Heinz Neumann, som var i färd med att försöka övertyga sin värd om att han borde få återkomma till KPD:s arbete, något som Manuiskij *a priori* inte motsatte sig.³⁹ Det är lätt att begripa den ilska som Wehner, Moskvas agent och Ulbrichts handgångne man, kände inför ett sådant hot. Icke desto mindre skickade Neumann därefter ett brev till partikonferensen med en begäran om att få bli återintegrerad. Enligt Wehner hade allt detta förberetts inom Komintern av Smoljanskij och Boris N Müller, alias Melnikov.⁴⁰ Här skryter Wehner med att han förhindrade denna återintegrering, en vägran som givetvis påskyndade Heinz Neumanns färd in i döds-korridorerna, där han skulle hamna före Smoljanskij och Melnikov. Men det var ju förstås Wehners uppgift.

Upproret i Brasilien⁴¹

I oktober 1935 hölls den tredje kommunistiska konferensen för Latinamerika, där syftet var att godkänna och hitta former för att tillämpa den vändning som exekutiven fattat beslut om i juni och augusti. 19 delegater deltog, varav fem från Brasilien. Den föregick bara helt kort militärresningen i Brasilien på hösten 1935, som fått namnet "nationella frigörelseupproret". I spetsen stod den f d löjtnanten Luis Carlos Prestes, symbolen för *tenentes*, en grupp nationalistiska och populistiska officerare. Han var berömd sedan åren 1924-1927 genom sin kolonns 36 000 kilometer långa "hjältmarsch", som var jämförbar med Mao Zedongs Långa marsch och som, med bistånd från Münzenbergs propagandaapparat, för gott gett honom tillnamnet "Hoppets riddare". Efter långa diskussioner, under ledning av Kominterns instruktör González Alberdi, hade han gått med i det brasilianska kommunistpartiet 1934. Under namnet Garoto hade han i Moskva deltagit i förberedelserna av en militär resning i Brasilien, dit han återvänt i maj 1935 och valts till ledare för Alliansen för nationell frigörelse, en organisation av kommunister och *tenentes* med vänstersympatier. Margarete Buber-Neumann uppger att det var denna militära upprorsplan som hon och Heinz Neumann hade förberett sig för. Det är

³⁸ *Ibid.*, s. 398-399.

³⁹ H Wehner, *Zeugnis*, s. 166-167.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Den mest fullständiga och senaste källan är William Waacks bok. Vi har föredragit den brasilianska utgåvan, *Camaradas*, gentemot den tyska *Die vergessene Revolution*, där beklagligtvis hela notapparaten saknas. Men boken lider av att vara alltför mycket baserad på källor inom byråkratin.

också känt att den trojka som hade i uppdrag att förbereda upproret utgjordes av Pjatsnitskij, Sinani och Vassiljev.

Den grupp som Komintern hade skickat för att på plats backa upp Prestes skulle förutom Heinz Neumann bestå av Arthur Ewert, tidigare ledare för ”de försonliga”, argentinarerna Rodolfo Ghioldi och Victor Allan Barron från USA, som hade följt OMS radiokurser under två år. Alla reste, alla utom paret Neumann, som – vilket redan omtalats – hade stoppats i sista momangen, och Moskvas delegater intog sina posteringar. Av den genomgång av personliga dossierer som journalisten William Waack gjort, framgår att fler män och kvinnor från Komintern ingick i expeditionen: tysken Jan Jolles, som länge varit ”instruktör” inom partiet under namnet Guilherme, italienaren Ezio – som egentligen hette Amleto Locatelli, Johann eller Jonny De Graaf tidigare matros i Kiel, som släppts efter en hård dom i samband med Novemberrevolutionen, och därefter lett en bataljon röda matros i Ruhrområdet och 1930 hade kommit till Sovjetunionen, där han erhållit en grundlig skolning, vidare hans hustru Helene Krüger, ansvarig för sportavdelningen inom KPD i Berlin och slutligen Pavel Stuchovskij, f d medlem av Kominterns Sydbyrå i Charkov och hans hustru Sofia Margouljan.⁴² Kontakter med Silo Meireles hade skett i Moskva.

Upproret i Brasilien var planerat att starta under första halvåret 1936, efter ett möte med Internationalens ”anti-mil-kommitté”. Dimitrov såg till att parollen ”arbetar- och bonde-regering” ersattes med ”folkligt nationell revolutionär regering”. Den militära resningen utbröt tidigare än planerat, på grund av olika initiativ och blev bara en kortvarig affär.⁴³ Resningen började i Natal genom underofficerare som var lierade med kommunistpartiet och drog med sig en fjärdedel av garnisonen. En folklig revolutionskommitté utropades, politiskt dominerad av kommunistpartiet och dess representant, skomakaren José Praxedes de Andrade, som försökte få med sig befolkningen genom åtgärder inriktade på att underlätta villkoren för de fattiga. Men han skapade oro genom sina tvångsrekvisitioner och exproprieringar och lyckades varken vinna över eller lugna ”herrar köpmän”, vilket varit hans främsta mål. Sergeanten Quintilino Clementino de Barros, ”försvarschef”, lyckades heller inte att få med sig garnisonen. Efter fyra dagar slog upprorsmännen till reträtt. I Recife, där revolten ytterst lättvindigt hade inletts av kommunistpartiets ansvarige Caetano Machado, krossades man inom tjugofyra timmar. Här litade militären på ”folket” och på initiativ av sergeant Bezerra beväpnade man 6 000 civila, trots protester från kommunisternas ledare. Den unge löjtnanten Lamartine Coutinho, som blivit ledare för upproret, drömde om att bli en Trotskij och bygga en Röd armé.⁴⁴ Han attackerade Caetano Machado, som han med rätta betecknade som idiot och oduglig. Men han överflyglades av regimtrogna trupper utan att de civila som beväpnats hunnit ingripa. Det var efter att undantagstillstånd utropats och över 400 personer blivit arresterade, dvs huvuddelen av Nationella befrielsearméns kadrer i Rio, som Luis Carlos Prestes slutligen gav order om uppror, men den revolutionära huvudstyrkan – 1 700 man från tredje infanteriregementet och flygvapnets officersskola – klarade inte av att ta över Rio. Det tycks ha förekommit många avhopp och en hel del illusioner beträffande många officerare inställning. 47 av dem blev ändå arresterade i Rio för att ha gjort uppror. Grupper av några tiotals arbetare som metallarbetarnas eller hamnarbetarnas och ungkommunisternas brigad kämpade tappert, men saknade erfarenhet, organisering och tillräckligt med vapen. Det var en katastrof. Den kommunistiske officeren Agildo Barada, skulle i Rio framstå som en Cambronne [en av Napoleons generaler som vid slaget vid Waterloo ska ha utropat ”gardet

⁴² Beträffande den gruppen är Waack, som haft tillgång till Kominterns arkiv, i särklass mest välinformerad. Om själva rörelsen är han det något mindre.

⁴³ Rörande Natal finns Homero Costas bok *A Insurreção Comunista de 1935. Natal. O Primeiro Ato de la Tragédia*.

⁴⁴ Om Recife och Rio, se Marly de Almedida Gomes Vianna, *Revolucionarios de 35*.

dör men ger sig aldrig”, ö.a]. När ledaren för motattacken frågade de rebeller som givit upp och undrade ”vem horungen som kallar sig Agildo Barada var” svarade denne, ”Agildo Barada, det är jag, och horungen det är du!”

Flera tusen togs som fångar och det brasilianska kommunistpartiet, PCB, drabbades hårt. En stor del av Kominterns delegation greps av polisen. De dokument som Waack har publicerat avslöjar en farlig amatörmässighet bland de sammansvurna: tre av dem bodde i samma lägenhet som Barron, som var ansvarig för radiokontakterna⁴⁵; en hel familj med en skara barn bodde i en lägenhet med 50 kilo sprängämnen⁴⁶; Ewerts och Prestes städerskor, som var goda vänner, pladdrade dagligen om sina ”husbönder”. Ändå fattades inte pengar: man hade tagit emot 27 000 dollar från Moskva, varav bara hälften kommit till användning.⁴⁷

Priset blev emellertid högt. Arthur Ewert, som tillfångatogs under namnet Harry Berger, utsattes för fruktansvärd tortyr och tvingades åse hur hans hustru våldtogs. Det gick inte att få något ur honom, men han förlorade förståndet. Tidningarna tjöt om dödsstraff för den som *O Globo* den 31 december 1935 under en kraftig rubrik kallade ”Israels son, Stalins agent”. Han skulle i resten av sitt liv vara intagen på ett mentalsjukhus, även sedan han hade frigivits och fått komma till DDR. Amerikanen Barron – son till Harrison George – dog under tortyren eller mördades. Prestes, som dömdes till 46 års fängelse, skulle sitta av tio år. Rodolfo Ghioldi blev mycket mildt behandlad, sannolikt på grund av att han varit rätt talför, och frigavs efter fyra år. Elisabeth Saborowski, Ewerts hustru, överlämnades, efter sitt lidande i händerna på den brasilianska polisen, till nazisterna och dog i [koncentrationslägret] Ravensbrück 1939. Prestes’ hustru, Olga Benario, tysk jude och medlem Röda arméns fjärde byrå, överlämnades också till nazisterna och dog i ett läger, avrättad 1942. Det var då som de underjordiska kommunistiska ledarna, pådrivna av Bangu, och trots att Saccheta avrådde och Roberto Morena protesterade, på egen hand ströp en ung kvinna, Elsa Copoli – fästmo till general-sekreteraren Miranda, som de felaktigt misstänkte för att tillhöra polisen.

Vad fanns det för samband mellan kampen för en antifascistisk folkfront och ett militärt uppror? Hade inte Komintern brutit med sina nya demokratiska principer? Nej. Den nationella befrielsearmén i Brasilien var i Kominterns ögon i själva verket en antiimperialistisk enhetsfront, ett slags folkfront i ett halvkolonialt land som Brasilien, och kommunisterna hade spelat samma roll som den som redan påbörjats av deras allierade, *tenentes*, representanter för den demokratiska småbourgeoisien. Den *prestistiske* sjöofficeren Roberto Sisson har gett en bra definition av karaktären på denna rörelse, där kommunistpartiet bara indirekt arbetade för sina egna mål: ”Denna revolution var spontan, *prestistisk*; för nationell frigörelse och därmed antiimperialistisk, anti-integralistisk, för industrialisering av landet och för en demokratisering och effektivisering av den nya armén.”⁴⁸ Detta nederlag blev mycket kostsamt för deltagarna, men skulle inte spela någon större roll i Kominterns balansräkning. Münzenbergmaskineriets oerhörda skicklighet lyckades i sin kampanj för Prestes och hans vänner få det att framstå som ”en moralisk seger”. Och för övrigt fanns inte längre någon som vågade be om att få se på räkenskaperna.

Ännu en omorganisering

En av de första följderna av kongressen, i själva verket konkretiseringen av dess politiska inriktning, blev en ny omorganisering. Grant Adibekov och Eleonora Tjachnazarova skriver: ”De nya uppgifter som sjunde kongressen fastställt ledde mellan september och december 1935 till en organisatorisk förändring av apparaten inom den internationella exekutiv-

⁴⁵ W Waack, *a.a.*, s. 254.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 249.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 209-210. Ewert hade begärt nästan det dubbla, 50 000 dollar, med välgrundade argument.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 270.

kommittén.”⁴⁹ På grund av den ”självständighet” i taktiska frågor, som partierna själva skulle erhålla avskaffades det politiska sekretariatet, dess kommissioner, de regionala sekretariaten och traditionen med att exekutivkommittén skulle ha permanenta representanter och instruktörer inom partierna. I stället infördes ett sekretariat inom Komintern med en egen apparat. Flera avdelningar och kommissioner skulle avskaffas: arbetet i landsbygdsregioner, kvinnoavdelningen; avdelningen för samarbete och partibygge, de ständiga kommissionerna (kampen mot kriget, fascismen och socialdemokratien, det socialistiska uppbygget i Sovjetunionen)⁵⁰, vars funktioner fördelades mellan sekreterarna. Adibekov och Tjachnazarova skriver:

Högst upp i den nya strukturen satt Internationalens generalsekreterare, Georgij Dimitrov. Det var han som förberedde de ledande organens granskning av politiska frågor, bestämde dagordningen vid olika möten inom sekretariatet, utsåg exekutivens nio sekreterare för att övervaka det ena eller andra partiet.

Således var biträdande generalsekreteraren, Togliatti, ansvarig för kontakterna med partierna i Tyskland, Tjeckoslovakien, Österrike, Ungern, Schweiz, Nederländerna och Indonesien. Manuiskijs sekretariat hade hand om partierna i Frankrike, Italien, Spanien, Portugal, Luxemburg, Persien, Rumänien, Jugoslavien, Grekland och Albanien; Otto Kuusinen's sekretariat ansvarade för kontakterna med partierna i Japan, Indien, Korea och Siam; André Martys för kommunistpartierna i Storbritannien, USA, Kanada, Nya Zeeland och de brittiska kolonierna; Moskvins sekretariat för partierna i Polen, Finland, Estland, Lettland och Litauen (sedan Moskvins arresterats överfördes uppgifterna inom hans sekretariat till Gottwalds); Florins sekretariat skötte partierna i Sverige, Norge, Danmark och Island; Wang Mings partierna i Argentina, Bolivia, Brasilien, Haiti, Guatemala, Honduras, Kuba, Mexiko, Nicaragua, Panama, Paraguay, Puerto Rico, El Salvador, Uruguay och Chile. Sedan Wang Ming återvänt till Kina övertogs ledningen för hans sekretariat av Dolores Ibarruri.

I sekretariatet ingick representanter för många av de partier som ”vägledades” på detta vis. Vid sidan av Manuiskij var Kuusinen ansvarig för personalavdelningen inom exekutiven, Marty för ungdomsinternationalen KIM, Gottwald för den kommunistiska fraktionen inom MOPR, Internationella röda hjälpen, för redaktionen för tidskriften *Kommunistiska Internationalen* och för propagandaavdelningen. Trojkan Dimitrov-Togliatti-Pieck ledde den kommunistiska fraktionen inom Profintern.⁵¹

Centrum för omorganiseringen låg sannolikt någon annanstans genom upprättandet av den mycket viktiga personalavdelningen, som ägnade sig åt kadrerna inom olika partier och den internationella apparaten samt alla förflyttningar till SUKP(b). Den förfogade över rätten att resa frågor rörande kadrerna inför sekretariatet och då närvaron var obligatorisk för en kader från vederbörande parti. Den 11 februari 1936 fick personalavdelningen ansvar för att leda arbetet med de internationella skolorna, kontroll över sammansättningen av deras apparat och organiserandet av rekryteringen till dessa skolor, analysen av kommunistpartiernas sätt att skydda sina organisationer samt rekommendationer och förslag för att skydda underjordiska partier.⁵² I juli 1936 beslutade sekretariatet att press- och propagandaavdelningen skulle ersätta propagandaavdelningarna inom massorganisationerna och att avdelningen för internationella kontakter skulle döpas om till förbindelsetjänsten. Ingenstans verkade de nya etiketterna ha någon påverkan på innehålllet. Den 5 mars beslutade sekretariatet om en allmän kontroll av utländska kommunister i Sovjetunionen, dvs i första hand de som fanns inom Kominterns apparat; det var början till ”Moskvinkommissionen” i vilken, vid sidan av chefen

⁴⁹ G Adibekov och E Chakhnazarova, *Newsletter*, n° 5-6, s. 27-33, här s. 32.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 5-6. Författarna hänvisar till RTsKhIDNI 495/1/8/10511/33.

⁵¹ *Ibid.*, s. 179-186.

⁵² RTsKhIDNI, 1073/17-20.

för hemliga polisen, Anvelt och Florin, den kaderansvarige Alichanov, Moskvins sekreterare Filimonov och en viss Samsonov ingick.⁵³ De skulle stå för något nytt.

Betydelsen av en kongress

Bortsett från att det blev den sista kongressen, vilken betydelse hade sjunde kongressen i Kominterns historia? I likhet med den sjätte kongressen hade det varit en stor uppvisning, men där iscensättningen denna gång varit helt koncentrerad kring Stalin, och i någon mån Dimitrov, som ju ändå fick några ytterligare stjärnor på sina axelklaffar. Men den stora förändringen jämfört med sjätte kongressen fanns på annat håll. Då hade ledningen redan varit djupt märkt av den byråkrati som hade tillskansat sig makten i Sovjetunionen och närmade sig de frågor som rörde revolutionen på ett tillyxat empiriskt sätt. På sjunde kongressen, i ett läge då allianserna under det kommande världskriget höll på att utformas, var världsrevolutionen bara något man rutinmässigt hänvisade till, en rituell anspelning i slutet av högtidliga fraser. Nu handlade det om att mobilisera kommunister i hela världen till försvar av Sovjetunionen och regimen där, och då särskilt den som stod för dess värde och okuvlighet, den geniale Stalin. Manuilskij sade:

Idag bestäms världsproletariatets grundläggande linje mot kriget av försvar av Sovjetunionen. Kampen mot Tyskland, Japan och Italien som anstiftare av världskrig är en sant revolutionär inställning.⁵⁴

Dimitrov gav nyckeln till det hela:

Sovjetunionen är inte vilket land som helst. Det är världsproletariatets angelägenhet. Dess verkliga gränser sträcker sig över hela jorden och innefattar alla som lever för arbetarklassen och kämpar för dess sak. Sovjetunionen, det land som bygger socialismen, där de socialistiska idéerna är på väg att förverkligas, är det socialistiska fosterlandet för arbetarna i alla länder.⁵⁵

I introduktionen till en dokumentsamling om Komintern för några år sedan, citerade vi ett betydelsefullt omdöme av Fernando Claudín: ”syftet med upplösningen ... var inte att avskaffa *varje* internationellt centrum för den kommunistiska rörelsen, utan att bibehålla, befriat från den förmedlande institution som komprometterade det, det centrum som redan en längre tid hade utgjort den kommunistiska rörelsens verkliga ledning – *det sovjetiska centrumet*”.⁵⁶ Det var den bedömning vi gjorde av sjunde kongressen 1971. Den var korrekt. Därefter har vi ändå fått veta mycket mer, i synnerhet om den roll som två nytilkomna spelade i de ledande organen och som vi redan omnämnt, Jezjov och Moskvins. Dessas entré inom Kominterns ledande organ reser frågor om organisationens karaktär. Var Komintern fortfarande en politisk organisation som präglades av att vara dominerad av en av dess sektioner, ett parti vid makten som smälte ihop med Sovjetstaten och som kontrollerade den via sin politiska polis? Eller var den bara helt och direkt avhängig av samma stats politiska polis? Svaret på frågan återfinns i det faktum att ”supersnutar” som Moskvins och Jezjov tillhörde dess ledning. De sidor som återstår är inte längre historien om Kommunistiska internationalen, utan om döds kampen hos en av Stalins yttre polisorgan.

Politiska omgrupperingar

Organisatoriskt skulle ändå besluten på sjunde kongressen tjäna som lockbete. De skulle till stor del bli orsak till utbrytningen av den vänsterströmning, som var på väg att formeras inom socialistpartierna. I Österrike hade redan den strömning inom ungdomsförbundet som leddes

⁵³ L Babitjenko, ”Die Moskvins Kommission”, *Newsletter*, n° 5-6, s. 35-39.

⁵⁴ Citerat i *Premier Congrès de l'IC*, s. 20.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ F Claudín, *a.a.*, s. 183, citerat i *Premier Congrès ...*, s. 21.

av Ernst Fischer närmat sig Komintern: åtskilliga bland dem som deltagit i striderna i Wien återfanns i Moskva.

I Spanien kom också samma uppfattning till uttryck i entusiastiska artiklar av den unge socialistledaren José Laín, som tagit sin tillflykt till Moskva, och i brev från andra flyktingar och ställningstaganden av en som Margarita Nelken: Kominterns sjunde kongress hade gjort en återförening av arbetarrörelsen både nödvändig och möjlig, organisationen kunde bli ett hem för alla ty splittringen var på väg att överbryggas. Det hela skulle fortsätta, eftersom huvuddelen av *Juventud Socialista*, som vi kommer att se, skulle slutligen ansluta sig till kommunistpartiet och förse detta med den massbas man saknade. Men Luis Araquistáin gjorde en mer realistisk analys och försökte avmystifiera resolutionerna från Moskva.⁵⁷ Snart skulle dock en majoritet av *Juventud Socialista* och några ”vuxna” från PSOE, som Julio Álvarez del Vayo och Margarita Nelken, öppet närma sig Komintern, medan Largo Caballero och Araquistáin försökte hålla fast vid sin linje under nu mycket svåra förhållanden, eftersom de genom *Juventud Socialistas* avhopp tappat taktpinnen. Trots att Trotskij hade rätt sina anhängare i Spanien att gå med i PSOE i syfte att vinna över *Juventud Socialista* till Fjärde internationalen, bestämde sig de små minoritetsgrupperna i det katalanska Arbetar- och bondeblocket under Maurín, David Rey och Gorkin, det *Izquierda Comunista* som Andrés Nin och Juan Andrade ledde, och några kommunistiska smågrupper i Katalonien, 1935 att gå samman i ett nytt parti, som fick namnet POUM, *Partido obrero de unificación marxista*.

I Frankrike hade Komintern planerat en omfattande operation för att knyta till sig ledningen för ungsocialisterna i Seineregionen, som leddes av Fred Zeller. Den unge Daniel Béranger, som kommit med i ungsocialisterna och socialistpartiets femtonde sektion och kontrollerades av Raymond Guyot, hade lyckats vinna Zellers förtroende. Ett hemligt möte hölls på kaféet Tramways de l'Est, där man diskuterade möjligheterna till samarbete mellan Kossarev och Tjemodanov, två ryssar som var ledande inom Komsomol och ungdomsinternationalen KIM och som tagit sig in i Frankrike illegalt, samt ledningen för ungsocialisterna i Seineregionen runt Fred Zeller.⁵⁸ Men ryssarna insisterade på en nedläggning av det anti-militaristiska arbete, som de franska ungsocialisterna entusiastiskt tagit itu med. Zellers sekreterare vidarebefordrade ett protokoll, som offentliggjordes, från det ”hemliga” mötet till trotskisterna och ledarna för ungsocialisterna, inklusive Zeller, anslöt sig till trotskisterna. Det var i det läget som socialistpartiet sprängdes och den gamla vänstertendensen *Bataille socialiste* under Jean Zyromski gick med i kommunistpartiet, medan Marceau Pivert – som just varit på besök hos Trotskij i Domène, men ville hålla en viss distans till denne – bildade *Gauche révolutionnaire*, dit andra grupper av oppositionella socialister och kommunister anslöt sig.⁵⁹

I Belgien skedde en likartad utveckling med vänstern inom det belgiska arbetarpartiet, POB: Albert Marteaux närmade sig kommunistpartiet, medan Paul-Henri Spaak tog kontakt med Trotskij. Inom det Unga socialistiska gardet, JGS, skedde en brytning under stor uppståndelse mellan Fernand Godefroid, anhängare till folkfronten, och Walter Dauge från Action socialiste ”révolutionnaire” (ASR), som anslöt sig till de belgiska trotskisterna. I USA gick en del inom The Militant till kommunistpartiet. Louis Budenz, nära medarbetare till A J Muste, skulle öppet ansluta sig till kommunistpartiet efter en kort period då han uppträtt som ”medresenär”.

⁵⁷ P Broué, ”Quand Carrillo était ’gauchiste’: les Jeunesses socialistes d’Espagne, 1934-1936”, *Cahiers Léon Trotsky*, n° 16, december 1983, s. 17-53, här s. 44-46 [svensk översättning: [Socialistiska ungdomen i Spanien \(1934-1936\) – när Carrillo var vänster](#)], samt *Staline et la révolution*, s. 58-60.

⁵⁸ J Varin, *Jeunes comme JC*, s. 192.

⁵⁹ J-F Joubert, *Révolutionnaires de la SFIO*; Yves Kergoat, *Marceau Pivert, ”socialiste de gauche”*.

Mellan 1934 och 1936 fördes en hård kamp inom nästan alla kommunistpartier mot minoritetsgrupper, som inte ville godta allianser med borgerliga partier, själva kärnan i folkfrontspolitik, och som särskilt vände sig mot en del uttryck för den, som att man övergav det antimilitaristiska arbetet. I den koloniala världen hoppade George Padmore och Garan Kouyaté, de båda ledarna för den Svarta internationalen, av, vilket var väntat. När han på våren 1933 släpptes ut ur fängelset i Köpenhamn upptäckte George Padmore, att Komintern lagt ned hans organisation, ITUC-NW, en klar försoningsgest gentemot de franska och brittiska regeringarna. Upprört skrev han att Kommunistiska internationalen inte bara uppmanats att stödja Sovjetunionens nya diplomatiska linje, utan även att ”bromsa sektionernas antiimperialistiska arbete och att därigenom offra de unga nationella befrielserörelserna i Asien och Afrika”. Han utropade:

Jag anser att detta utgör ett förräderi mot mitt folks grundläggande intressen och något jag inte kan godta. Jag har därför inget annat val än att lämna Kommunistiska internationalen. Jag har formulerat min uppfattning mycket klart i en politisk deklaration, som jag skickat till Kominterns exekutiv.⁶⁰

I Europa skulle det åter vara i Tjeckoslovakien, som den stalinistiska linjen stötte på något verkligt motstånd. Kommittén för sanning och rättvisa var där mycket aktiv mot Moskva-rättegångarna. Förgrundsfigurer inom den kommunistiska rörelsen som författaren Ivan Olbracht och den berömda advokaten Ivan Sekanina tog de anklagades parti och fördömde bedrägeriet. Josef Guttmann och Zavis Kalandra, tidigare chefredaktör för *Rude Pravo*, gav uttryck för sitt motstånd både mot Moskvarättegångarna och Stalins politik i Spanien och fick med sig hundratals medlemmar.

I Frankrike hade en del oppositionella uppfattat Jacques Doriots brytning som att ett tillfälle gått förlorat. Vi vet att trotskisterna Gérard Rosenthal och Pietro Tresso hade träffat honom, men att detta inte lett till någonting. Doriot tycks ha varit än mer demoraliserad, i ordets bokstavliga mening, än han gav sken av. Hans närmaste omgivning som Marcel Marschall och Simon Rolland – denne skulle hamna i *Abwehrs* led – var efter många år i det stalinistiska kommunistpartiet mer att likna vid ett personligt kotteri än en grupp. De metoder som ledningen för kommunistpartiet använde för att isolera och misskreditera Doriot orsakade kritik från en del av redaktionen för *L'Humanité*, som Maurice Cléroy och Maurice Lebrun och de blev uteslutna. Bland dem som inte kom från Saint-Denis och anslöt sig till Doriot kan nämnas Henri Barbé. Många kommunister som blivit uteslutna eller var på väg att bli det slog följe med Doriot ett tag, utan att kunna bromsa hans färd mot avgrunden; där kan nämnas några värdefulla namn som Alfred Bernard, Marcel Body, Michel Collinet, Amédée Dunois och Gilbert Serret, aktiv inom lärarfacket. Med den patriotiska vändning, som var inneboende i folkfronten glesnade leden inom kommunistpartiet av de som haft uppsatta positioner inom ungdomsförbundet under de heroiska dagarna. En hel generation som varit aktiva inom ungdomsförbundet och det antimilitaristiska arbetet bröt med kommunistpartiet, bl a arbetarkadrer som Paul Valière, f d medlem av centralkommittén, och Gustave Galopin, f d medlem av politbyrå, som både hade förtroendeposter nationellt inom CGTU, men det gällde också vanliga medlemmar som Louis Cotheillas. Men det var långt ifrån alla som Doriot, om han förblivit en hederlig kommunist, kunde ha fått med sig. För egen del gick han rakt mot fascismen i spetsen för sitt ”gäng”. Som Jules Romains – en närstående – skulle skriva: hans bana var fullbordad i och med att PPF bildades 1936. Det blev heller inget samgående mellan dessa revolutionära kommunister och de ”underjordiska” som gav ut tidskriften *Que faire?* [Vad bör göras?] och som inte framträdde öppet förrän 1936 bakom sina ledare, André Ferrat, tidigare medlem av politbyrå och medlem av centralkommittén, och polacken Kagan, som

⁶⁰ J R Hooker, *Black Revolutionary George Padmore's Path from Communism to Pan-Africanism*, s. 31.

hade ingått i den grupp som Komintern sände ut. Efter att ha blivit uteslagna återfanns medlemmarna snabbt i socialistpartiet. I juni 1938 utbröt en liten revolt på Renault, då 14 partimedlemmar riktade ett brev till Maurice Thorez. Där fanns några uteslagna, bl a två fackliga representanter inom CGT och två medlemmar av sekretariatet i kommunisternas sektion på den stora bilfabriken. I ett brev till Thorez gav parlamentsledamoten Honel uttryck för den oro som medlemmarna inom metallsektorn kände. Den upprördhet som pakten mellan Hitler och Stalin orsakade, krigsförklaringen och förtrycket mot kommunistpartiet skulle göra slut på allt detta.

I Storbritannien anslöt sig Eric Starkey Jackson, tidigare ledande inom ungdomsförbundet, till trotskisterna, vilket också skedde i Spanien då den unge ledaren för ungkommunisterna i södra Madriddistriktet, Jesús Blanco, och bröderna Fernandez Granell, av vilka Eugenio, som då var pianist, skulle bli en framstående konstnär.

I Grekland vägrade Asimidis, som gått på Leninskolan och som Komintern 1931 påtvingat partiledningen, 1935 att följa den nya partilinjens, som han betecknade som "social-patriotisk". Han blev utesluten, men ansåg sig inte tillräckligt stark för att kunna bilda en egen oppositionell grupp och lämnade politiken för att återuppta sitt tidigare yrke som advokat.

I Norge anslöt sig en handfull partimedlemmar till Trotskij, bl a den tidigare politbyråmedlemmen Jeanette Olsen. I Danmark slog Marie Sofie Nielsen, en exemplarisk partimedlem som tillhört partiets grundare, igen dörren efter sig och närmade sig trotskisterna även hon.

I Argentina bröt David A Sibarú, studentledare i Rosario, med partiet och försökte gå samman med sina motståndare till vänster, inklusive trotskisterna. En numerärt mer betydelsefull oppositionsgrupp orsakade i Brasilien en direkt splittring av kommunistpartiet: cirka 300 medlemmar kring Herminio Saccheta, medlem av centralkommittén och regional sekreterare i São Paulo, blev uteslagna och gick med i Fjärde internationalen.

I Moskva höll Abobora, som varit inblandad i mordet på Elsa Copoli, samtidigt på med en utredning om de övriga.

Ingen annan utväg?

I stort sett, och trots dessa orostecken, slöt man leden: den generation som styrde partimedlemmarna under den nya vändningen hade formats under "tredje perioden", under dess strikta disciplin och isolering. Då hade de fått lära sig att tysta oppositionella. En del av de senare lyckades organisera sig utanför kommunistpartierna och undgå det stalinistiska våldet. De tjeckoslovakiska partimedlemmar som var samlade runt Josef Guttmann och Zavis Kalandra gick i slutet av 1937 samman med de trotskister som fanns kvar från tidigare oppositionella grupper. Men de skulle snart drabbas av nazisternas förtryck, som på samma gång krossade kommunistpartierna. En del av medlemmarna i den gamla Kommunistiska vänstern i Chile gick samman med vänstern inom socialistpartiet och bildade Socialistiska arbetarpartiet, som inte skulle bli mycket mer än en smågrupp. Det nazistiska hotet, som började bli verklighet, krossade materiellt eller moraliskt mer än ett försök att göra motstånd. Det bruna Europa tornade upp sig vid horisonten. Men innan denna mörka tid kom hade folkfronten ingett enorma förhoppningar, som i viss mening skulle överleva krossandet av den entusiasm som den för ett ögonblick hade gett näring åt. I Chile splittrades Kommunistiska vänstern och majoriteten, bakom Manuel Hidalgo och Jorge Levin (Mendoza), gick med i socialistpartiet, medan minoriteten försökte överleva som självständig organisation.

31. Folkfronten: sken och verklighet

Kring Folkfronten svävar än idag minnena av bourgeoisiens hat mot de röda, dess skräck inför folkmassorna på gatorna men också av kampen mot fascismen, de stora förhoppningarna på den enighet som äntligen hade förverkligats och de nya bundsförvanterna inom ”medelklassen”. Kort sagt en ny politik kännetecknad av enhet och broderskap efter ett decennium av sekterism och ihållande splittring. Folkfrontspolitiken var i första hand avsedd för Frankrike. Den skulle återskapas och slutligen ges en allmän betydelse med olika variationer i andra länder, framför allt Spanien och USA, där parollen ingick i ett helt annorlunda sammanhang och under helt andra former. I föregående kapitel riktade vi strålkastarljuset mot kommunisternas andel i dess tillblivelse, olika initiativ – artiklar och tal – av Maurice Thorez, de direkta reaktionerna i Moskva och vi lämnade då därhän den rent ”hemlighetsfulla” biten, eller vad som i varje fall delvis hade sådana kännetecken. För i Folkfronten ingick också en borgerlig partner, som inte får underskattas. Inte ens Serge Bersteins arbete om Radikalpartiet (*Parti radical*)¹ ger någon klarhet i en seglivad legend, som ändå är belysande: elmagraten Ernest Mercier – ett antaget namn sades det – hade fram till februari 1934 varit den store finansiären av de fascistiska ligorna, men skulle därefter ha ändrat måltavla och börjat finansiera Radikalpartiet. Det finns inga belägg för detta. Men det måste erkännas att det varken skulle ha varit sensationellt eller häpnadsväckande.

Bildandet av folkfronten

Maurice Thorez’ uppseendeväckande deklarationer på hösten 1934 handlade inte om någon flaskpost på måfå. De var omsorgsfullt förberedda. Den 7 oktober hade således Julien Racamond, ledande inom CGTU och kommunistpartiet, begärt ett möte med Edouard Daladier, ledare för dem som stod ”längst till vänster” inom Radikalpartiet och rival till Edouard Herriot. Han hade sagt sig vara angelägen om ”att hitta bästa sättet att knäcka fascisternas försök och slå vakt om de demokratiska rättigheterna”.² Det är känt att mötet kom till stånd: Racamond hade i ett brev till Daladier omtalat att han informerat Marcel Cachin och partiledningen om vad som diskuterats. Maurice Thorez’ förslag den 9 oktober 1934 om ett möte mellan samordningskommittén för kommunistpartiet och socialistpartiet i syfte att ”besegla alliansen mellan medelklassen och arbetarklassen” var sannolikt inget skutt ut i det okända, lika lite som hans anförande dagen därpå i Bullier, där han talade om ”folklig enhet” som Marcel Cachin några dagar senare i *L’Humanité* skulle översätta med Folkfronten. Enligt Serge Berstein väckte dessa förslag både intresse och misstro bland ledarna för Radikalpartiet. I sin studie skriver Berstein:

Kommunisterna valde nu att plocka bort flera krav som de misstänkte skulle kunna sätta stopp för en bred folklig enhet från det handlingsprogram som socialisterna föreslagit: sänkt arbetstid med bibehållen lön, förstatliganden, beslagtagande av företag som gått i konkurs, osv. [...] I januari 1935 publicerade tidningen *L’Ère nouvelle*, som ingen kunde misstänka för att sympatisera med yttersta vänstern, belåtet de betydande invändningar kommunisterna hade mot socialisternas förslag och som omnämns ovan.³

Undertecknandet av det fransk-sovjetiska avtalet och Stalins uttalande om det franska försvaret skulle påskynda händelserna från maj 1935: Radikalpartiet hade knappast längre någon anledning att vägra en allians med de kommunister som blivit ”nationella”. Kommunalvalet skulle sköta resten och leda till att de anslöt sig till Folkfronten. I varje fall anslöt de vänsterbenet, det högra hade man fortfarande kvar i olika regeringar som betecknades som nationella unioner och som partierna i Folkfronten fördömde dagligen. I sin skildring av diskussionerna

¹ S Berstein, *Histoire du Parti radical*.

² *Ibidem*, II, s. 364.

³ *Ibidem*, s. 365.

inom nationella kommittén för folklig enhet mellan oktober 1935 och januari 1936 ger Berstein en skarpsinnig analys av hur det radikala partiet såg på folkfronten som sambandscenter mellan organisationerna på alla nivåer där de lokala kommittéernas funktion begränsades och saknade möjligheter att föra fram egna kandidater vid valen oberoende av partierna. Berstein noterar också radikalernas och kommunistpartiets gemensamma seger över socialisternas omfattande plan för nationaliseringar. Han håller med radikalen Jean Zay som sade att programmet för folklig enhet i själva verket var liktydigt med Radikalpartiets gamla program, möjligen mer återhållsamt på vissa punkter. Berstein framhåller också att radikallerna inte hade några svårigheter att få igenom att detta program inte fick vara något valprogram eller något eventuellt regeringsprogram. Folkfronten, som kommunistpartiet – som ju också var initiativtagaren – inledningsvis hade framställt som en front för kamp mot fascismen, skulle således mer och mer framstå som en broms för ”överdrivna” sociala krav, ett verktyg för att haka fast de båda arbetarpartierna bakom Radikalpartiet – vars ministrar också efter regeringen Doumergues fall satt kvar i först Pierre Laval och därefter Albert Sarrauts regeringar. Är det att gå för långt att säga att Folkfronten som verktyg för kampen mot fascismen, vilket varit avsikten åtminstone enligt initiativtagarnas uttalanden, mycket snabbt i Frankrike kom att framstå som ett verktyg för kampen mot alla revolutionära mål och rent av, för ögonblicket, mot socialistpartiets reformistiska djärvhet?

Spanien efter nederlaget

I en utmärkt artikel erinrar René Revol om att Folkfronten figurerade i ett läge av sociala sammanstötningar och detta inte enbart inom de politiska ledningarna för arbetarpartierna och han skriver följande om ursprunget till *El Frente Popular* i Spanien: ”Initiativet härstammade varken från kommunistpartiet eller Komintern, som bara hoppade på ett tåg som redan börjat rulla, strax efter Oktoberupprorets nederlag, utan från Manuel Azaña, Diego Martínez Barrio och Felipe Sánchez Román, i samförstånd med och aktivt understöd från socialistledaren Indalecio Prieto, de borgerliga republikanernas ’trojanska häst’ inom PSOE.”⁴ Vid tiden för Oktoberupproret återfanns de republikanska partierna i tre stora organisationer, samtliga motståndare till såväl CEDA som till den socialistiska resningen och samtliga lämnade vid väggkanten i likhet med alla försonliga vid en social explosion. Dessa tre partier, den tidigare premiärministern Manuel Azañas Izquierda republicana, Diego Martínez Barrios Unión republicana samt Felipe Sánchez Románs Partido nacional republicano, uttalade sig för ”försvar av Republiken” och att staten skulle ingripa på det sociala och ekonomiska området för att dämpa de sociala motsättningarna. Bara nyanser skilde dem åt. Historikern Santos Julia har sammanfattat det hela: ”Azañas mål var att ta hand om det statliga rodret och höja Republiken över det sociala kriget, att ställa sig mellan tyranniet och anarkin. Tyranniet var en högerregering, anarkin var proletariatet ute efter revolution. Och detta kunde bara uppnås av ett socialistparti som var starkt, välorganiserat och bestämt inriktat på samarbete.”⁵

Genom de förföljelser han hade utsatts för av högern hade Azaña uppnått ett visst anseende. Han var speciellt avskydd av högern som jagade honom för den roll han hade spelat under upproret i Barcelona. Han arresterades och fängslades för att slutligen frikännas. Denna hatiska och revanschistiska förföljelse gav honom ett nytt skimmer och han blev en av 30 000 politiska fångar, vilket gjorde att han efter tre månaders uthärdlig fängelsevistelse kunde göra sig till främste förespråkare för amnesti och frigivning av alla. Det gjorde han vid olika möten som den berömda samlingen i Comillas, utanför Madrid, i oktober 1935 med mellan 300 000 och 400 000 närvarande, varav helt uppenbart betydligt fler var socialister än ”republikaner”.

⁴ B Revol, ”Républicains bourgeois et radicaux dans la genèse du *Frente popular*”, *Cahiers Léon Trotsky*, n° 28, december 1986, s. 59-60.

⁵ S Julia, *Orígenes del Frente popular en España 1934-1936*, s. 29.

Omgrupperingar inom det spanska socialistpartiet

Som väntat drog inte alla socialister samma slutsatser av Oktoberupproret. I en broschyr, *Octubre Segunda Etapa*, som Santiago Carrillo och Amaro del Rosal skrivit under fängelse-tiden, och som även undertecknats av Carlos Hernández Zancajo, kritiserade de fängslade ledarna för ungsocialisterna ”små och stora ledare” inom det egna partiet, som hade ”saboterat linjen om uppror”, de krävde en upprensning – som de på ett provokativt vis döpt till ”bolsjevisering”. Högt och ljudligt utropade de att deras mål inte bara var revolution i Spanien utan världsrevolution, proletariats diktatur i alla länder i enlighet med ”den ryska bolsjevismens bästa traditioner” och lärdomarna från ”den klassiska socialismens främsta förkämpar, Marx och Lenin”.

På den andra kanten framträdde de som kallades ”centrister”, Prieto som befann sig i exil och González Peña som satt i fängelse och vars anseende hade stärkts under striderna, som förkämpar för enighet inom partiet samtidigt som de tog avstånd från den ”själv-mords-mässiga” brytningen med republikanerna 1933, ungsocialisternas ”enfald” och krävde återgång till allians med republikanerna för att försvara Republiken, arbetarrörelsen och uppnå amnesti för alla politiska fångar. René Revol skriver: ”Under tiden hade Kominterns sjunde kongress fallit Largo Caballero i ryggen. I en mer offensiv stil än den franska folkfronten hade de medlemmar av ungsocialisterna och PSOE som närvarat vid kongressen sagt att en enhetsfront mellan socialister och kommunister måste utgöra kärnan i ’en antifascistisk enhet’.”⁶

Hädanefters hade Azaña, som alltid angelägen om att ”tygla det proletariat som var ute efter revolution, inga bekymmer att sätta sina egna villkor och i november 1935 föreslog han PSOE en valallians och i fickan hade han det program som skrivits av Sánchez Román. Grunden för alliansen skulle bestå av en återgång till Republikens sociala lagstiftning, erkännande av fackföreningarnas legitimitet och en lag om amnesti. Han var helt tydlig: ”Republikanerna varken bör eller kan gå med på något annat.”⁷ Även om det än idag finns historiker och politiker som käbblar om innehållet i valpakten 1936 och som försöker visa att det inte rörde sig om någon folkfront står det klart att kombinationen av internationella faktorer – Kominterns politik – och läget i Spanien med 30 000 politiska fångar och kris inom PSOE skulle utmynna i en valkoalition med en plattform skriven av en försiktig republikan och där kandidaturerna gynnade republikanerna och inte socialisterna: det behövdes dubbelt så många röster för att välja en socialist som för en republikan.

Valseger för den spanska vänstern

Valet i februari 1936 blev en seger för den vänsterkoalition som snart skulle kallas Folkfronten. De olika delarna hade vunnit sammanlagt 1 miljon nya röster medan CEDA bara tagit hem 750 000 trots förnyade vålds- och terrormetoder. Antalet valda för varje gruppering antyder en reell polarisering, men det fick ett helt felaktigt uttryck vad gäller den politiska representationen. Folkfronten fick 278 mandat (varav 85 socialister och bara 14 kommunister), högern 134 och 55 för centern. Antagligen sågs legalismens väg som mycket svår av såväl arbetarmassorna som representanterna för de härskande klasserna. De förra började tillämpa lagen om amnesti innan den hade godkänts genom att storma fängelser och befria kamraterna. De andra, i första ledet flera generaler som Emilio Mola och Francisco Franco, ställde sig själva och sina vänner frågan om att ta till vapen och mycket snabbt upphäva valresultatet och störta regimen. Largo Caballero, som hade avgått från posten som ordförande för socialistpartiet med gott hopp om att kunna återkomma redan på nästa kongress under trycket från massorna, hade bedrivit kampanj utifrån sina egna uppfattningar och påmint

⁶ B Revol, *op. cit.*, s. 65.

⁷ Citerat i M Barrios, *Memorias*, s. 282.

arbetarna om att makten inte gick att erövra via den borgerliga demokratin; det var trycket från honom som hindrade de försiktigare socialisterna från att sätta sig i regeringen. Republikanerna regerade därför ensamma tillsammans med Azaña och sedan denne valts till landets president under Santiago Casares Quiroga. Araquistáin för sin del skriver: "Möjligheterna att kunna stabilisera en demokratisk republik i vårt land minskar för varje dag. Val är bara en variant av inbördeskrig, där det främsta målet för oss socialister är att befria dem som kastades i fängelse i oktober och tvinga igenom återanställning av dem som blivit avskedade."⁸ Det var vad arbetarna ville och mer än så. I hela regioner marscherade kolonner av jordlösa bönder organiserade av FNTT och PSOE mot de stora egendomarna, som de tog över och började odla. Strejkerna blev allt fler ute på företagen. De strejkande krävde inte bara återanställning av avskedade, utan också en lön de ansåg sig ha rätt till från den dag de arresterats. Många arbetsgivare hävdade att de inte kunde klara av kraven, arbetarna tog dem då på orden och strejken övergick till frågan om kontroll och förvaltning. Arbetarna åtog sig själva att se till att företagen fungerade, exempelvis spårvagnarna i Madrid.

Generalerna å sin sida fortsatte sina förberedelser. Francisco Franco hade haft lite för bråttom och hade av sina kolleger ombetts att visa lite tålamod. Förberedelserna skedde från Portugal via en gammal konspiratör, general Sanjurjo, f d chef för *Guardia civil*, och med general Mola på plats. Han hade blivit omplacerad från Marocko till Pamplona, där han befann sig i hjärtat av det reaktionära Spanien. Tvärtemot en ihärdig och ensidig legend hade ledarna för högern och yttersta högern inte ställts åt sidan av de sammansvurna. Det är känt att Gíl Robles försett Mola med betydande penningssummor och att José Calvo Sotelo deltagit vid möten där man utsett ledande personer i den nya staten. När Falangen anslöt sig, under ledning av José Antonio Primo de Rivera, son till den tidigare diktatorn, handlade det om den rörelse som stod närmast den äkta fascismen och som åtnjöt ekonomiskt stöd från det fascistiska Italien, innebar det ett totalt enande av alla krafter inom högern. De nya förenade sig med de gamla, traditionalister och carlister, som redan stod bakom sammansvärjningen. Men detta enande gynnade de direkt fascistiska krafterna som var knutna till de högsta militära ledarna; således anslöt sig Ramón Serrano Suñer, Francos svåger, och ledare för Gíl Robles' ungdomsorganisation, JAP, till Primo de Riveras Falang.

Den militära resning som var planerad till april 1936 fick skjutas upp. Det krävdes mer förberedelser än man hade tänkt sig. I första hand gällde det att stärka de sammansvurnas ställning inom armén. Bland soldater och underofficerare, och till och med bland officerarna, fanns det många vänsteranhängare, socialister eller kommunister. Många officerare med andra uppfattningar höll fast vid att armén skulle förhålla sig politiskt neutral och var under alla omständigheter "lojalister". De sammansvurna var tvungna att göra sig av med den sortens folk vilket skedde genom omplaceringar, förflyttningar, neutralisering och ett betydande underrättelsearbete. Så snart folkfrontsregeringen hade bildats hade kommunisterna för övrigt gett order om att miliserna skulle upplösas. Manuel Tagüeña, medlem av kommunistpartiet och redan en ung specialist på militära frågor, berättar i sina memoarer⁹ att många kommunister då anslöt sig till socialisternas milis och ibland till ungsocialisternas. Där skulle socialisterna i PSOE råka ut för ett allvarligt bakslag. Ledarna för ungsocialisterna och i synnerhet Santiago Carrillo hade under fängelsevistelsen utsatts för hårt tryck av Kominterns utsända, framför allt italiensk-argentinaren Vittorio Codovilla, alias Luis Medina. Carrillo och de andra hade snabbt erövrat majoriteten inom ungdomsförbundet och öppnade nu för samgående med ungsocialisterna vilket gjorde dem till ledare för JSU (*Juventud Socialistas Unificadas*), som helt undandrog sig allt inflytande från PSOE och förfogade över enorma materiella tillgångar, vilket på några månader gjorde det till en massorganisation med 100 000

⁸ Araquistáin, "Paralelo historico entre la revolución rusa y la española", *Leviatán*, n° 22, 1 mars 1936, s. 22.

⁹ M Tagüeña Lacorte, *Testimonio de dos Guerras*.

medlemmar. För Largo Caballero var detta en enorm besvikelse, för andra, som Araquistáin, ett rent förräderi. Några av socialistledarna skulle följa ledningen för JSU på den väg som förde till Stalin.

Frente Popular vid makten

De regeringar som kom och gick ända fram till inbördeskriget bestod av republikaner och stöddes av socialister och kommunister, som därmed bar fullt ansvar för den förda politiken och, för att tala klarspråk, visade upp sin oförmåga och värdelöshet inför det militär-fascistiska hotet, där allt handlade om att "hålla tillbaka det proletariat som törstade efter revolution". Beslutet att tills vidare skjuta upp kommunalvalet var ett bra exempel på denna politik: hellre än att, som var troligt, se många kommuner få en majoritet av vänstersocialister och anhängare till Largo Caballero valde den republikanska regeringen att behålla anhängare till Gíl Robles eller kort och gott agenter för den lokala storjordägaren, som utsåg borgmästare genom något som gav sken av val. Vad beträffar militärernas sammansvärjning är det ställt utom all diskussion att de republikanska ledarna, såväl politikerna som de som ansvarade för ordningen, blundade för de sammansvurnas förberedelser och lät dem hållas. När inbördeskriget startade citerades en rapport från överste Julio Mangada om den militära sammansvärjningen, men som Casares Quirogas regering helt nonchalerade under hänvisning till att mannen ifråga var lite besynnerlig.

Historiker i Navarra har tagit fram flera betydelsefulla episoder. Den 23 juni fick general Mola besök av en representant för Casares Quiroga, generalen Domingo Batet, som informerade honom om att regeringen kände till allt om sammansvärjningen och hans roll i den och bad honom ... begära förflyttning. Mola vägrade. Några veckor senare skulle hans mannar, på direkt order från honom, avrätta general Batet. Samma historiker har också lyft fram händelserna i klostret i Irache där general Mola den 14 juli hade samlat upprorets generalstab för de sista instruktionerna. När den baskiske nationalistiske borgmästaren i Estrella fick reda på vad som pågick lät han kommunal polis omringa klostret samt informerade guvernören för regionen som var medlem av Azañas parti. Sedan Casares Quiroga blivit informerad gav han order om att häva blockaden. Sammansvärjningen kunde gå vidare. Borgmästaren i Estrella skulle bli avrättad av general Molas manskap.¹⁰ I sitt strålande arbete om Córdoba lägger också historikern Francisco Gómez Moreno fram bevis för att Republikens säkerhetstjänst vid två tillfällen, den 12 och 18 juli, fått kännedom om planerna, vilka männen bakom *el pronunciamiento* var, och till och med det sista och avgörande mötet mellan general Queipo de Llano, ledare för resningen i Sevilla, och general Cascajo i Córdoba men ändå låtit dem löpa linan ut.¹¹

Det är känt att förtrycket mot arbetarna var exceptionellt grym direkt efter resningen. Republikens säkerhetstjänst hade tagit en oerhörd risk när man beslutade sig för att inte hejda de sammansvurna. I själva verket inskränkte sig den republikanska folkfrontsregeringens politik ytterst till ett plockspel, där man bytte ut befälhavare utan att någonsin på allvar förändra styrkeförhållandena inom officerskåren mellan *golpistas* (anhängare av en kupp) och de övriga. Det kan tilläggas att ett stort antal av de generaler som frankisterna avrättade i början av resningen bokstavligen hade kastats åt vargarna av regeringen under fredsuppdrag där exekutionsplutonen inväntade dem. Det var fallet med general Batet och general Miguel Núñez de Prado, som skickades i döden på uppdrag i Burgos.¹² Den regering som hävdade att officerarna var lojala skickade sina få trogna till galgen under lögnaktiga refränger. Inbördeskriget inleddes för övrigt med en massaker i kasernerna och militärfängelserna. "Rebellerna"

¹⁰ P Broué, "La Navarre, un révélateur?", *Cahiers Léon Trotsky*, n°28, december 1996, s. 53-54.

¹¹ F Gómez Moreno, *La Guerra Civil en Córdoba*, s. 12.

¹² P Broué, *loc. cit.*, n° 26, s. 54.

vadade i blod från socialistiska soldater och republikanska officerare när de lämnade kasernerna i riktning mot arbetarkvarteren.

Beväpning av proletariatet?

De officerare med vänstersympatier som lyckats undkomma förtrycket 1934 hade organiserat sig inom armén. Som motvikt mot UME, som kontrollerades av de sammansvurna, hade de bildat Unión militar republicana antifascista (UMRA) under ledning av majoren Eleuterio Díaz-Tendero, en nära medarbetare till Largo Caballero. Regeringen använde sig aldrig av de informationer eller register som denna organisation av modiga män kunde bidra med. Regeringschefens svar på de informationer en del av dem försåg honom med var att han litade på ”orden” från de officerare som stod i spetsen för sammansvärjningen. Några av de officerare som tillhörde UMRA framträdde 1936 på ledande poster. Kommunisten Luis Barceló, som officiellt tillhörde presidentens parti, var adjutant åt Casares Quiroga. Andra hade kontakter med PSOE och JSU. Majoren Carlos Faraudo skötte utbildningen av socialistiska miliser och gick också med på att leda dem. Den tidigare infanteristen José del Castillo och den tidigare kavalleristen Máximo Moreno upprättade *asaltos* (stormtrupper) och svarade för utbildning av unga milismän. I Madrid fanns några dussin av dessa modiga officerare som skulle vara bland de första att stupa. Vidare fanns underofficerare som i flera fall lyckades få med sig mannarna i kasernerna och öppnade portarna till militärfängelsena i samma ögonblick som de sammansvurna gjorde sig redo för att slå till.

Vapnen var ett än större problem än 1934. Flera officerare öppnade förråden i kasernerna, exempelvis överstelöjtnant Rodrigo Gíl vid en artilleriförläggning i Madrid och en annan socialist, överstelöjtnanten i ingenjörstrupperna Ernesto Carratalá, som genast dödades för att han öppnat vapenförråden i Carabanchel. CNT:s kommitté i Katalonien lyckades komma över och lagra 300 Winchestergevär. Men även på detta område spelade de republikanska myndigheterna – medvetet eller inte – rollen av medbrotslingar till upprorsmakarna. Exempelvis lade guvernören i provinsen Córdoba, Rodríguez de León som tillhörde samma parti som landets president, beslag på alla vapen, inklusive vapenhandlarnas, och låste in dem i kasernerna. Total och oförlätlig enfald eller öppet förräderi? Det bör också erinras om att under hela perioden hade Falangens *pistoleros* mördat poliser som jagade dem, militärer och aktivister som bekämpade dem och domare som var ute för att döma dem. De flesta av dessa mord förblev obesträffade. Man kan också konstatera en ihärdig förföljelse av de officerare som samarbetade med socialisterna, en klar vilja att krossa arbetarnas militära organisation redan innan den kommit på fötter. Mycket betecknande därvidlag var mordet på Carlos Faraudo och José del Castillo. Och för att åter försöka göra slut på en enveten myt ligger det ingen sanning i att det var mordet på José Calvo Sotelo som utlöste den militära resningen, som hade planerats och förberetts sedan länge. Anhängarna av denna tes glömmar ofta att mordet på Calvo Sotelo delvis var slumpartat, och resultatet av en straffexpedition iscensatt av officerare från *Guardia Civil* och stormtrupperna sedan en av deras kamrater vid namn Castillo mördats och som syftade till att visa att de inte längre var något förlamat villebråd utan tänkte slå tillbaka.

Under hela denna period förde kommunistpartiet en klart återhållsam politik, för att uttrycka det försiktigt, där man enbart betonade vikten av att kontrollera regeringen. Men från och med juni började partiet oroa sig för det ökade antalet strejker, innehålllet i kraven – som man betecknade som överdrivna och orealistiska – och framställde sig som den främsta förkämpe för ordningens upprätthållande i syfte att lugna ”medelklassen”. Till en början anklagade man arbetsgivarna för att vilja svälta ut arbetarna och göra dem desperata för att få dem att ge sig ut i våldsamma strejker så att ”arbetarna skulle drabbas av statens och regeringens förtryck

och knäcka folkfronten”.¹³ Senare använde man sig av en minst sagt märklig distinktion mellan olika former av strejker. Man godkände strejker som var nödvändiga för att stärka kampviljan och ”strejker som hade utsikter att segra” medan man tog avstånd från ”strider som präglas av äventyrspolitik [...] och kommer att leda till nederlag som arbetarklassen får betala med sitt blod för.”¹⁴ Med andra ord började man öppet sätta sig emot strejker som utlysts av CNT eller som hade en inriktning som man bedömde som revolutionär. Samtidigt växlade man in på rasande attacker mot ”trotskister” i största allmänhet. I Spanien siktade man på POUM, den gruppering av oppositionella kommunister som sträckte sig från Gorkín och Maurín till Andrés Nin och Juan Andrade men som inte var trotskistisk. Således betecknade man Maurín, POUM:s generalsekreterare och ledamot av parlamentet, som ”fiende till folkfronten” och ”maskerad trotskist i de proletära leden”. Brev från socialister som återkommit från Sovjetunionen slog an en ny ton i de socialistiska tidningarna, till exempel i ett ”öppet brev” till Largo Caballero: ”Nog med upptåg. Revolution, Sovjetunionen, och bolsjevikernas politiska linje är oskiljaktiga. Det är sanningen. Resten handlar bara om lurendrejeri.”¹⁵ I själva verket började läget bli allvarligt i Europa.

Frankrikes tur

Början av 1936 upplevde en facklig återförening mellan CGT och CGTU, ett slags facklig variant på folkfronten. Det blev en klar framgång: mellan mars och maj inregistrerade den enade landsorganisationen 250 000 nya medlemmar och visade sig kapabel både att bromsa upp vilda strejker och även rörelser med krav som kunde leda till problem för valförberedelserna. Valet ägde rum i maj och ledde till seger för folkfronten, men till skillnad från Spanien var det här socialisterna som blev största parti i Deputeradekammaren. Folkfronten fick 329 deputerade, varav 72 kommunister, 146 socialister och 106 för det radikala partiet. Högern fick 220. Enligt Georges Luciani, Moskvakorrespondent för tidningen *Le Temps*, var man där inte särskilt belåten över vad som riskerade att leda till något värre än i Spanien med en mäktig social rörelse och revolutionära vindar. Förhandlingarna om kraven inleddes genast runt om i landet med den folkfrontsregering som Léon Blum ledde. Den hade bildats i all hast och inofficiellt för att bromsa strejkvågen. Kommunisterna hade tackat nej till förslaget om att sätta sig i regeringen genom en text undertecknad av Jacques Duclos. men i realiteten hade den föregåtts av överläggningar i Kominterns politiska sekretariat. Under tiden talade man för lugn och återhållsamhet. I realiteten hade den dock föregåtts av överläggningar i Kominterns politiska sekretariat. Under tiden talade man för lugn och återhållsamhet. Duclos förklarade i tidningarna att kommunisterna respekterade privategendomen. Waldeck Rochet sade att väljarna inte uttalat sig för revolution. De fascistiska ligorna hade lagt sordin på sina attacker. Befolkningen, som anordnat möten och en del segerparader, förberedde sig på en dag av stora festligheter.

Den franska strejkvågen i juni 1936

Arbetarna i Frankrike var av annan uppfattning. Det började med två strejker i Le Havre och i Toulouse, som blev kortvariga eftersom de var framgångsrika, mot att arbetare som tagit ledigt på Första maj hade avskedats. De blev snabbt återanställda. Några dagar senare utbröt en strejk vid Blochfabriken i Courbevoie för att tvinga arbetsgivaren till förhandlingar. Den 24 maj kom den stora demonstrationen vid Mur des Fédérés (den plats på Père Lachaisekyrkogården i Paris där man hyllar offren när Pariskommunen krossades) då 600 000 paraderade inför Léon Blum och Maurice Thorez. I sin bok om strejkvågen skriver Danos och

¹³ Jfr José Díaz tal den 1 juni 1936 i Zaragoza och vad han har att säga om ”de strejker som är nödvändiga”, *Diez años de lucha*, s. 193.

¹⁴ *Mundo Obrero*, 11 juli 1936.

¹⁵ Arkiv från inbördeskriget, Madrid, Legajo 2371.

Gibelin: ”Arbetarmassan blev medveten om sin numerär och sin styrka.”¹⁶ En rad strejker utbröt, på tisdagen i Lavalette, Saint-Ouen, Hotchkiss, Levallois och på många andra fabriker, där de åtföljdes av ockupationer och strejkvakter. Den 28 maj blev avgörande när 35 000 Renaultarbetare gick ut i strejk, vilket drog med sig ytterligare ett tiotal viktiga fabriker i Parisregionen. Håpnaden var stor inför det som *Le Temps* kallade ”det sensationella initiativet” med utbredda fabriksockupationer. Arbetsgivarna fördömde omedelbart det hela som ett lagbrott, ett politiskt attentat. Detta är inte platsen för någon längre redogörelse för denna strejkvåg, som vid denna tid var helt unik i historien, utan vi vill bara understryka den rädsla som uppstod genom denna av fackföreningarna helt okontrollerade rörelse, den tycktes förebåda revolutionen – ett spöke som alla ansträngde sig för att jaga bort. På väg från ett möte med Albert Sarraut den 28 maj försäkrade kommunisternas partisekreterare Jacques Duclos: ”Vi strävar efter två saker: först och främst att undvika all oordning, därefter få till stånd förhandlingar så snabbt som möjligt för att nå en snabb lösning på konflikten.”¹⁷ André Delmas, från lärarfackets ledning, uppgav på morgonen den 7 juni följande efter CGT:s ledningsmöte: ”Jouhaux sade just åter att den enda linje som skulle följas var att ge allmänna opinionen intrycket av att CGT inte tappat kontrollen över arbetarna och att bara CGT kunde återställa lugnet sedan löntagarnas krav tillgodosetts.”¹⁸

Undertecknandet av Matignonavtalet – som arbetarnas förhandlare hälsade som en storartad seger – vilket det var – och unik i arbetarrörelsens historia, en sann triumf – förmådde inte sätta stopp för strejkerna, som de följande dagarna tvärtom spred sig över hela landet. Kommunistpartiet var tvunget att bestämma sig: om man fortsatte att delta i och stödja de strejkande och deras krav, om man gick för långt, skulle man avskära sig från regeringen och radikalerna inom folkfronten, från denna ”medelklass” som man drömde så hett om att erövra. Det var det huvudsakliga innehållet i den rapport Maurice Thorez lämnade den 11 juni och som innehöll följande avgörande meningar: ”Det gäller att kunna avsluta en strejk när man fått igenom sina krav. Man måste till och med gå med på kompromisser även om inte alla krav ännu tillgodosetts, men då man segrat i allt väsentligt. Allt är inte möjligt omedelbart.”¹⁹ Tönen i centralkommitténs resolution den 13 juni innehöll inga oklarheter:

Väl medvetet om sitt ansvar, har kommunistpartiet således modigt tagit ställning utan fruktan för trotskisternas och trotskistvännernas hysteriska attacker, precis på samma vis som det medverkat till seger för Folkfronten genom kamp mot sekteristernas frasmakeri, som fördömde alliansen mellan arbetarklassen och medelklassen.

Centralkommittén ger sitt godkännande av att politbyrån bekämpat dem som utan känsla för det ansvar som vilar på arbetarnas organisationer hävdar att ”allt är möjligt” och mot denna farliga formulering sätter vi kommunisternas uppfattning: allt är inte möjligt; partiets viktigaste paroll förblir: ”Allt för Folkfronten! Allt genom Folkfronten!”²⁰

Med samma tag med sopkvasten sopade kommunistpartiets centralkommitté bort ”trotskisterna”, André Ferrat, som kritiserat stödet till Matignonavtalet och deklARATIONEN den 11 juni, samt Marceau Pivert, som skrivit i *Le Temps* att allt var möjligt, och slog åter på sitt vis fast och än en gång mot Trotskij, att det inte skulle bli någon revolution i Frankrike på grund av att man haft det stora modet att kväva den i sin linda. Vi avslutar detta stycke med en kommentar från den tidigare ledaren för JSU, den framlidne Fernando Claudín, apropå dessa deklARATIONER: ”Partiet lanserade följande slogan: ’Folkfronten är inte revolutionen’. Den var i sanning något annat: I Frankrike i juli 1936 var den en bromskloss för revolutionen,

¹⁶ Danos och Gibelin, *Juin 36*, s. 41.

¹⁷ Citerat *ibidem*, s. 48.

¹⁸ A Delmas, *op. cit.*, s. 99.

¹⁹ Rapport av M Thorez, *L'Humanité*, 13 juni 1936.

²⁰ *Ibidem*.

efter att ha bidragit till att öppna dess slussar.”²¹ Vid avslöjandet av den militär-civila komplot som de franska frankisterna i organisationen *La Cagoule* ägnat sig åt, skulle det några månader senare visa sig att det var Folkfrontens starke man, radikalen Edouard Daladier, som ägnade sig åt att bagatellisera det skedda och låta samtliga militärer undkomma utan straff och därmed markera ännu ett slag mot revolutionen.²² Det var också den spanska folkfrontsregeringen som skulle vägra att försöka krossa Francos chocktrupper genom att utropa självständighet för det spanska Marocko. Franska aktivister som Louzon och Rousset hade försökt agera mellanhänder mellan spanjorerna och marockanerna. De franska och brittiska regeringarna hade uttalat sitt motstånd: det skulle innebära början till de koloniala imperiernas sammanbrott. Genom att böja sig gjorde sig socialisterna och kommunisterna i folkfronten till försvarare av egendom och ordning, inklusive i kolonierna. Hur skulle man under sådana omständigheter kunna vinna något krig för de fattiga och förtryckta?

Belgiens tur

1932 hade Belgien upplevt en explosion bland arbetarna mot misären, främst i Le Borinage där gruvarbetarna strejkat tre månader. Nya generationer arbetaraktivister i Jeunes Gardes socialistes, JGS, hade härdat då. Ledare hade framträtt som Léon Lesoil i Charleroi som ledde en liten organisation som skulle få majoritet genom sin kampglöd, Arbetets riddare. Den 2 juni 1936 startade en strejk i Antwerpens hamn och spred sig som en löpeld i gruvområdena och inom industrin. Gruvor och fabriker ockuperades. Inför rörelsens radikalisering gav partier och regering efter och gick med på samma uppgörelse som i Frankrike: 40 timmars arbetsvecka i hamnar och gruvor, betald semester och lönehöjning med 7 procent. 1933 hade arbetarpartierna gått med på att deras väpnade avdelningar skulle upplösas, bland annat den arbetarförsvarsmilis som bildats 1926 för att stå upp mot de fascistoida gruppernas stormtrupper. Revolutionär socialistisk aktion, en splittring ur POB ledd av Lesoil och den unge och populära talaren Walter Dauge behöll sina väpnade miliser, Socialistiska antifascistiska unionen. Efter metallstrejken i september 1920 hade den sociala oron även här lett till bildandet av en fascistisk rörelse. Den kallades Rex och hade, precis som i Spanien, sitt ursprung i Action catholique. Ledaren hette Léon Degrelle, en lärjunge till Hitler och glödande katolik. Han finansierades av den fascistiska regeringen i Italien och hade fått löften om samma sak i Berlin. Under stor pompa tillkännagav han ”en marsch mot Bryssel” den 24 oktober 1936. Den förbjöds av regeringen och gruppen klarade inte av att sätta sig upp mot det. Det var inledningen på dess tillbakagång.

Från militärkupp till revolution i Spanien

Samtidigt som sociala rörelser pågick i Frankrike och Belgien och partierna inom Folkfronten ägnade sig åt självbelåtenhet i övertygelsen om att ha fått ”fascismen” att retirera närmade sig Spanien den revolution som de förenade generalerna bakom Sanjurjo och Mola ville kväsa i sin linda med brutalt våld. Deras ingripande framkallade explosionen, denna i Moskväs ögon ”olägliga revolution”, för att använda Claudíns formulering. Casares Quirogas regering var in i det sista trogen mot sig själv i sin eländiga ansvarslöshet. När regeringschefen på kvällen den 17 juli fick veta att armén rest sig i Marocko ska han ha meddelat att eftersom de rest sig (*levantados*, stigit upp) tänkte han för sin del gå och lägga sig. Klockan 15 den 18 juli tillkännagav regeringen utan någon som helst trovärdighet att en omfattande antirepublikansk rörelse hade slagits ner i Marocko och att den inte fått något stöd på fastlandet. Vid ett regeringssammanträde samma kväll, dit Prieto anslutit sig, avvisade man ett förslag från UGT, som företrädades av Largo Caballero, om att dela ut vapen till arbetarna. I en gemensam

²¹ F Claudín, *Krisen i den kommunistiska rörelsen*, del 1, s. 281.

²² Beträffande denna fråga, se M W Attignies, ”Complot français: la Cagoule”, *Cahiers Léon Trotsky*, n° 31, september 1987, s. 89-90.

kommuniké under natten försäkrade socialistpartiet och kommunistpartiet ”att regeringen var förvissad om att förfoga över tillräckliga medel” och i synnerhet att ”regeringen styr och folkfronten lyder”. I själva verket hade strider blossat upp runt om i landet och klockan fyra på morgonen avgick Casares Quiroga. Han efterträddes av Diego Martínez Barrio omgiven av Sánchez Román och general Miaja. Det var ett sista försök att återuppta dialogen, men general Mola tog inte minsta notis om dem. I huvudstaden demonstrerade flera hundratusen madridbor med krav på att få vapen. Martínez Barrio hade ingen lust att beväpna folket. Även han avgick. När man lyckats hitta en efterträdare, Dr José Giral, professor och storgodsägare, konstaterade denne att arbetarna var beväpnade och gick därför med på att beväpna dem.

Hur vapnen kom att användas varierade med den politiska inriktningen bland de arbetare som försvarade sina städer och bostadskvarter eller gick till attack mot kasernerna:

Det är inte att gå för långt att säga att nyckeln till utgången av striderna mindre handlade om upprorssidans agerande än om reaktionerna bland arbetarna, partierna och fackföreningarna och deras förmåga att organisera sig militärt, kort sagt i deras politiska perspektiv. Varje gång arbetarorganisationerna lät sig lamslås av omsorgen om att respektera dem republikanska lagligheten, och varje gång som deras ledare lät sig nöjas med officerarnas löften tog dessa hem segern. Däremot led *El Movimiento* nederlag när arbetarna hade tid att beväpna sig, alltså närhelst de satsade på att krossa armén som sådan, oberoende av ledarnas ståndpunkter eller inställningen hos de ”legitima” makthavarna.²³

Tillämpningen av folkfrontspolitiken gick ut på lydnad mot de regeringar som utgjordes av krafterlösa marionetter och under dessa tragiska dagar var det samma sak som garanterat nederlag. Gómez Moreno har dock bidragit med en viktig kommentar: ungdomarna, även de som tillhörde något av partierna i folkfronten, var mindre lättlurade än de äldre och till och med gamla anarkister gick i fällan. Arbetarna och bönderna i Andalusien gick överallt vilse enligt samma schema: myndigheterna vägrade dela ut vapen till arbetarna och garanterade att de skulle hålla tillbaka armén. När arbetarna drog sig tillbaka slog generalerna till. I Sevilla tog general Queipo de Llano hem spelet genom en bluff och därefter fick han manskap och vapen via en italiensk luftbro. Arbetarnas motstånd kom för sent: arbetarförorten Triana rensades upp med knivar och granater, en operation som kostade cirka 20 000 döda. Arbetarna i Malaga segrade tack vare en djärv underofficer och genom att kasernerna omringades av ett bälte med brinnande olja, vilket gav arbetarna tid att organisera sig. I Zaragoza, ett CNT-fäste, lät sig anarkosyndikalisterna luras av general Cabanellas, en gammal republikan och frimurare. Arbetarna skaffade sig inte vapen och reagerade först efter de första arresteringarna med en generalstrejk som krossades på en vecka. Oviedo upplevde ett liknande scenario. Javier Bueno, den hjältemodige journalisten på socialisttidningen *Avance*, hade avslöjat att överste Aranda, den republikanske garnisonschefen, var på väg att gå över till upprorssidan. Men denne lyckades övertyga högersocialister och republikaner om sina goda avsikter. Tre kolonner gruvarbetare begav sig för att understödja Madrid och då slog översten till. I Gijón gick arbetarna till anfall mot garnisonen trots att den deklarerat sig som lojal för att kunna lura dem. I Santander och San Sebastian reste sig militären för sent och råkade ut för en näsbränna på barrikaderna. Varskodda av en underofficer vid radio-kommunikationerna, Benjamín Balboa, gjorde sig matroserna av med de officerare som var inblandade i sammansvärjningen men förvägrades bränsle till sina fartyg av den brittiska flottan. I Barcelona var det arbetarmassan, ledd av Durruti, Ascaso och andra militanta anarkister, som nästan utan vapen övermannade militären. Förlusterna var oerhörda. Enheter ur *Guardia Civil* och flygvapnet understödde arbetarna. Rebellernas ledare, generalen Goded, gav upp efter två dygn. En föga känd kommunist, Caridad Mercader, lyckades hindra folkmassan från att lyncha honom. I Madrid var det ännu lugnt i kasernerna när väpnade

²³ P Broué och E Témime, *La Révolution et la guerre d'Espagne*, s. 87-88. [eng. uppl. 103-4]

milisgrupper, från CNT och socialistpartiet, började patrullera. Striden avgjordes vid stormningen av Montañakasernen. Även där var förlusterna omfattande. Men general Fanjul, ledare för upprorssidan, gav upp.

Revolution på den ”republikanska” sidan

På kvällen den 20 juli hade situationen klarnat. Antingen hade militären segrat, och massakrerat eller fängslat alla som kunde misstänkas göra motstånd – även om inget alls hade hänt. Så var fallet i Navarra där befolkningen utsattes för en vit terror som ibland ombesörjdes av präster, ofta falangister, men också av poliser och vanliga militärer. Eller också hade den militära resningen misslyckats och kvar fanns bara smågrupper här och där – ministrar i Madrid, en guvernör här och där. Arbetarna hade stridit under ledning av sina organisationer som bildat ”kommittéer” som med de beväpnade arbetarnas gillande och stöd utövade all makt och började organisera sig för att fortsätta kriget och omvandla samhället. Det var de s k *comités-gobierno* (regeringskommittéer), med namn som hämtats ur fransk och spansk historia, arbetarkommittéer för krig, försvar, för att utöva makten, för allmän välfärd, revolutionära, antifascistiska. De hade valts på tusen olika sätt, på stormöten, genom acklamation eller omröstning, utsedda av de organisationer som var och en representerade, i vissa fall på eget initiativ. I huvudsak kunde deras mandat återtas och de kontrollerades av en krävande bas som drev på dem mer än att leda dem. De hade alla slags funktioner:

Alla beslutade helt suveränt, inte bara om omedelbara frågor som upprätthållande av ordningen eller priskontroll utan även om revolutionära uppgifter för stunden, förstatliganden eller facklig kontroll av företag, expropriering av kyrkans och de upproriskas eller kort och gott storgods-ägarnas tillgångar, fördelning av jorden mellan hälftenbrukare eller för kollektivt utnyttjande, konfiskering av bankkonton, kommunalisering av bostäder, organisering av talad eller skriftlig information, undervisning, socialunderstöd.²⁴

Med utgångspunkt i dessa lokala maktorgan bildades också regionala maktstrukturer: vid sidan av den svaga regeringen i Kataloniens *Generalitat* fanns den mäktiga centralkommittén för de antifascistiska miliserna i Katalonien under ledning av den frihetlige socialisten Juan García Oliver. Det rörde sig om en revolutionär myndighet som hade inrättat speciella avdelningar som på andra håll kallades ministerier och som via CNT-FAI kontrollerade polis och kontrollpatruller. Det fanns andra på andra håll. I Valencia lyckades den folkliga exekutivkommittén göra sig av med den republikanska juntan under Martínez Barrio. I Asturien fanns två rivaliserande kommittéer, en i Sama de Langreo med socialisterna och en annan i Gijón ledd av CNT. I Malaga fanns en övervakningskommitté ledd av CNT som lät guvernören kontrasignera sina befallningar. I Aragonien fanns vad historikern César Lorenzo kallat ”en frihetlig krypto-regering”, Aragonrådet, som hade tillsatts av en kongress av kommittéer från städer och byar och som företrädde de mest framskridna anarkistiska strömningarna. Runt dessa regeringar vimlade det av nya organ, folkliga domstolar, milisorganisationer, ekonomikommittéer, osv. Högst upp fanns regeringen kvar, ”ett monument av passivitet” som Franz Borkenau skriver. Och vid sidan av den fanns ingen andra revolutionär regering, vilket gjorde det möjligt att förneka att en revolution pågick och tala om Folkfronten som en realitet – trots att den slagits i spillror överallt, utom högst upp!

Frågan om miliserna

Arbetarna hade visat sin överlägsenhet i striderna på gatorna i sina städer och på fabriker. Men så snart de befann sig i öppen terräng visste de inte hur de skulle strida och saknade vapen. Flyget, både bombattacker och kulsprutebeskjutning, orsakade förfärlig och destruktiv panik i deras led. Många militära ledare dödades därför att de utsatte sig för onödiga risker för

²⁴ *Ibidem*, s. 111-112.

att ingjuta lugn i oerfaret manskap som gripits av panik. Dessa ledare hade ibland fått sin ställning av rena tillfälligheter, det handlade om män med medfödd känsla för strider och taktik. Gómez Moreno nämner en 24-årig bonde, José Bernete, känd under namnet Ximeno, som organiserade ett bondekavalleri som åstadkom stor skada genom dödsföraktande räder bakom fiendens linjer. Han omtalar också en tidigare medlem av ungsocialisterna i Valencia, advokaten och parlamentsledamoten från Jaén, Alejandro Peris, som organiserade och ledde en mycket framgångsrik socialistisk milis i Jaén. De första striderna blev emellertid mycket kostsamma i människoliv, i synnerhet vad gäller militärer i ledande ställning som exponerat sig alltför mycket. Således stupade aktivister som argentinararen Hippolito Etchebéhère och anarkisten Francisco Ascaso men även yrkesmilitärer som italienaren De Rosa, officerarna Condés, Martínez Vicente – en beundrare av Trotskij, Arturo González Gíl, Fontán och många andra medlemmar av UMRA.

Dessutom hade milisen inga vapen. Den franska regeringen var bunden till ett avtal som ingåtts innan folkfronterna segrat i de båda länderna och där man förband sig att leverera vapen på begäran. Men den franska folkfrontsregeringen levererade inte de begärda vapnen. Av utrikespolitiska skäl, de internationella spänningarna och krigsriskerna, motståndet från den konservativa regeringen i Storbritannien där förmögna medborgare kände sig hotade av konfiskeringar och den fackliga aktivismen. Men den främsta orsaken var att den avgörande medlemmen av Folkfronten, det radikala partiet, var emot allt bistånd till ett land där ordning och egendom var allvarligt hotade. För regeringen Blum återstod bara att försöka trixa med icke-interventionspolitiken genom fackligt aktiva i tullverket och Gaston Cusin.

Katastrofen i Grekland

Det grekiska kommunistpartiet ville framstå som trofast bland de ortodoxa, och slog i sin tur snabbt in på folkfrontspolitikens väg, som man godtog vid en partikonferens i september 1935. I december samma år beslutade sjätte partikongressen om bildandet av ett bondeparti och helt logiskt, med sin stora förebild, införde man också kult av den allvetande ledaren (*panexyrnos*), Zachariades. Vid valet i januari 1935 erhöll KKE 73 411 röster, 5,76 procent, och fem platser i parlamentet. Men det parlamentariska läget, där ”vänstern” och ”högern” hade 141 respektive 143 platser, gjorde partiet till skiljedomare. Det slöt då i hemlighet, med Leonidas Stringos som mellanhand, ett avtal med liberalerna ledda av Themistocles Sophoulis. Att döma av de kommunistiska tidningarna runt om i världen hade de betydande framsteg som gjorts i Grekland banat väg för en storartad triumf för partiet på grund av att det i spetsen för en koalition av småpartier hade en avgörande roll i det grekiska parlamentet. Det prålade högljutt om detta. Kanske överskattade arbetarna det skydd detta gav dem när de i skymundan började avancera på den förbjudna vägen med ökade krav. Å ena sidan planerade KKE, genom avtalet med Sophoulis, att stödja en liberal regering och detta stöd betecknades som ”kamp mot fascismen”. Partiets ledare skulle försäkra kungen att man respekterade konstitutionen och att man rigoröst skulle hålla sig till institutionerna. Å andra sidan varskodde generalerna, vars främsta namn var Metaxas, politikerna om att varje allians med kommunisterna i deras ögon utgjorde ett hot mot lag och ordning. I den mån denna utveckling påverkade arbetarna ledde det till att deras självförtroende växte och fick dem att gå ut i strid. Precis som i Frankrike och Spanien avlöste strejker och demonstrationer varandra från maj 1936, vilket högern utnyttjade för att hävda att ”frihet och egendom” var i fara och genom att med all kraft underblåsa rädslan. De moderata, i första hand liberalerna, retirerade då – Sophoulis upphävde avtalet med folkfronten – och uttalade sitt förtroende för regeringens starke man, general Metaxas, som lugnt bidade sin tid.

Den explosion som skulle fungera som förevändning inträffade i Thessaloniki den 9 maj. En demonstration av strejkande tobaksarbetare drabbade samman med polisen. Textilarbetarna

anslöt sig. Gatustrider förekom. Myndigheterna utropade undantagstillstånd. Men de höga militärerna förklarade att man inte kunde lita på soldaterna i samband med demonstrationerna, de var ju barn av folket. Dagen därpå gavs tillstånd till en ny demonstration. Denna gång öppnade polisen eld: 12 döda, 32 mycket svårt skadade och 250 allvarligt. Nästa dag gick 150 000 ut i strejk. Den oppositionelle kommunisten Stinas skriver:

Blodbadet gav inte det förväntade resultatet. Mördarna trodde att de skulle ingjuta skräck, de lyckades bara åstadkomma vrede och ursinne. De hade hoppats på att rörelsen skulle stagnera och upplösas: tvärtom slöts leden efter attacken. Kyrkklockorna i alla arbetarkvarter ljöd för fullt och manade folk att gå ut på gatorna. Arbetare och arbeterskor i alla åldrar strömmade fram på gatorna. Avdelningar av soldater började fraternisera med folkmassan. Poliskommissariaten belägrades. Arbetarna härskade över staden. Strejkledningen, där en internationalist ingick som representant för vävarna, hade makten i en stad där revolutionen utbrutit. Allt hade stannat upp. Folket befann sig på gatan.²⁵

KKE insåg ängsligt att man hamnat mellan arbetarnas krav på handling och liberalernas oro, de liberaler som man fortfarande ville ha med i regeringen som representanter för folkfronten. Under första halvåret 1936 förekom 344 strejker, 195 000 strejkade och antalet strejk dagar var 1 990. Arméns underrättelsetjänst kom med alltfler rapporter om att man infiltrerats av ”agitatorer”. Den republikanske generalen Plastiras föreslog själv Metaxas att agera medan tid var. Kommunistpartiet och landsorganisationen CGTU bestämde sig då. De såg till att lugnet återställdes i Thessaloniki och ställde sig som garant för generalen, som, sade man, bara ville ha lugn. De svor på att de grekiska arbetarna bara hade ekonomiska krav, fördömde vad man kallade ”äventyrligheter” som ”generalstrejk”. Arbetarna hejdade sig och återvände hem. Men den monarkistiska och militära reaktionen kunde fortfarande slå till. Stinas berättar: ”Nästa natt intog gendarmen försedda med kulsprutor gatorna, gatukorsningarna och alla höjder i staden. Armén kunde nu ingripa utan fruktan. En hel division kom från Larissa. Fyra örlogsfartyg lade till i hamnen. Massiva arresteringar påbörjades.”²⁶ Han fortsätter: ”Nu inleddes en oundviklig tillbakagång för rörelsen. Desillusionerade massor sänkte åter huvudena. [...] Terrängen var nu fri för den diktatur som infördes den 4 augusti.”²⁷

Den 4 augusti 1936 genomförde general Metaxas en minutiöst planerad statskupp. Alla omstörtande organisationer upplöstes och partierna förbjöds, de politiska rättigheterna sattes på sparlåga, ”misstänkta” arresterades, fängslades eller internerades. På tre månader hade 1 330 ”kommunister” gripits. Chockade försvann de kommunistledare som inte hade överrumplats under jorden eller flydde bäst de kunde, skräckslagna över den blixtnabba segern för en ”fascism” som de kanske trodde sig ha drivit på reträtt. Det grekiska kommunistpartiet rörde inte ett lillfinger. Till skillnad från Spanien fanns i Grekland inga krafter som kunde slå in på kampens väg. En fiktiv inrikesminister, Konstantinos Maniadiakis, skulle fullborda den militära offensiven genom en polisiär sådan med provokationer, påhittade flyktförsök, påstådda förräderier och spred misstämning bland och splittrade partimedlemmarna. På några månader var KKE bortsopat. Partiet, som var djupt byråkratiserat, visade sig ännu mer i sönderfall än det tyska kommunistpartiet 1933. Flera av ledarna – samtliga obevekliga stalinister och trotskistjägare – anslöt sig till diktaturen och ställde sina tjänster till säkerhetstjänstens förfogande; exempelvis politbyråmedlemmarna Michael Tyrimos och Yannis Michailidis, ungtommunisternas sekreterare i Thessaloniki Lithoxopoulos, parlamentsledamoten Manoleas ... Partiets allsmäktige ledare, Nikos Zachariades, arresterades och fängslades. Överlämnad till tyskarna slapp han inte ut ur koncentrationslägret förrän 1945. Det handlade om upplösning av ett parti av ärliga medlemmar, som i alla tider vant sig vid att följa takt-

²⁵ A Stinas, *Mémoires*, s. 159.

²⁶ *Ibidem*, s. 161.

²⁷ *Ibidem*.

pinnen, inte lärt sig att försvara sina åsikter eller ens kunna göra en enkel analys på egen hand, ”Monarko-fascismen” i Grekland triumferade med den mest inskränkta stalinismens goda minne.

Stalinisterna tog hämnd i fängelser och läger. Den regim de införde där mot de oppositionella och bland sina egna medlemmar skulle i sig förtjäna ett särskilt arbete. Vi nöjer oss med att citera det betydelsefulla vittnesmål som Stinas bidragit med. Han hamnade först i fängelset på ön Egina:

Vi var inte mer än 150. Stalinisternas ledning skötte de inre angelägenheterna bland de politiska med vakternas godkännande. De hade försett sig med de bästa cellerna, de största, bekvämare, luftigare och soligare. Trotskister och archiomarxister hade de packat ihop i en håla som hade ett enda litet fönster och låg precis bredvid toaletten. [...]

Allt de sade och gjorde var planerat, kontrollerat och övervakat. GPU hade ett öga i varje cell: någon som vakade över allt och lämnade rapport varje morgon. Fångarnas privata brev till släktingar, hustrur, bröder genomgicks först av stalinistledningen innan den passerade fängelsecensuren.

Därefter överflyttades han till koncentrationslägret Acronauplie:

Den regim som ledningen för stalinisterna infört här liknade den på Egina fast värre för stalinisterna skötte mathållningen och förfogade därigenom över ytterligare ett medel, och ett viktigt sådant, för att försämrade förhållandena för oss.

Fångarna var organiserade med lägeradministrationens vetskap och medgivande. Det fanns en administrativ kommitté, givetvis utnämnd av partiledningen. Varje cell hade sin chef och sin underchef, en sjukvårdare och ett sjukvårdsbiträde, ansvariga för köket, tvätten och verkstaden, sina brevbärare, osv. Alla dessa fick dubbla portioner och utgjorde den stalinistiska ledningens nervcenter [...].

Vi var tvungna att ge denna grupp hälften av de pengar och de förnödenheter vi fick utifrån. Bara de sjuka var undantagna. De fick behålla allt eftersom de behövde mer föda. Av någon märklig slump tillhörde huvuddelen av partikadern de sjuka och undantagna från att ge bidrag och från handräckning åt den ovan nämnda gruppen. De läkare som sjukskrev dem var stalinister som satt fängslade.²⁸

Många aktivister hade satts i karantän på grund av sina åsikter eller på grund av ”uppstudsighet”. Stinas skildrar lynchningen av tre av dem, medlemmar av kommunistpartiet, efter beslut av den stalinistiska ledningen och helt ostraffat från lägerledningens sida. Många skulle lämna dessa fängelser och läger bara för att mördas av tidigare stalinistiska medfångar. På detta vis, och genom en av de farser som historien är så fylld av, förverkligades ”det nya samhälle” som ”alla folks egen lille far” åstadkommit nu också i de ”monarko-fascistiska” straffkolonierna i Grekland.

Sovjetunionen håller tillbaka i Spanien

Under den fruktansvärda tiden mellan juli och september 1936 var det Spanien som stod emot militärer och fascister – som man snart skulle kalla ”frankister” – helt isolerat. Under dessa avgörande månader gjorde inte Sovjetunionen minsta ansats att komma till dess försvar. Sovjets främsta mål var att utvidga paktens med Frankrike till Storbritannien och där var man redan orolig över resultatet i de franska valen och kort och gott panikslagen över utvecklingen i Spanien. Sedan flera månader hade så betydande personligheter som Sir Auckland Geddes, vd för Río Tinto, bönfallit regeringen i London att vidta åtgärder för att skydda ”brittiska intressen”. Ända sedan början av inbördeskriget hade de brittiska konsulerna i Spanien anslagit alarmistiska stämningar på gränsen till panik beträffande säkerheten för egendom och

²⁸ *Ibidem*, s. 193.

individer. Förutom att utsikterna till en revolution kunde komma att vända sig mot landet direkt eller indirekt tycks Sovjetunionen också ha fruktat, eller i varje fall resonerat om risken för att ett antirevolutionärt och så småningom antisovjetiskt korståg skulle leda till ett närmande mellan Storbritannien och Italien och Tyskland. Det förelåg också risk för att den revolutionära smittan i Frankrike skulle försvaga det landets armé. De första tecknen på en vändning var synbara vid mötet i Kominterns exekutivkommitté den 18 september 1936 då en resolution antogs där första punkten – en rest från perioden innan – framhöll behovet av ett fördömande av alla kränkningar – tyska, italienska och portugisiska – av non-interventionspakten. De två sista punkterna förordade att det skulle skickas frivilliga arbetare med militär erfarenhet samt kvalificerade arbetare och tekniker till Spanien.²⁹ Enligt en artikel i veckotidningen *Fakty i Argumenti*, som vi dessvärre inte haft tillgång till, uppger historikern Jurij Rybalkin att det var den 29 september som beslut fattades om att skicka ”omfattande sovjetisk hjälp”, sedan Largo Caballeros regering föreslagit att den spanska guldreserven skulle fungera som pant. Då fanns redan representanter för Röda arméns fjärde byrå och inofficiella företrädare för Internationalen på plats i färd med att förbereda Internationella brigadernas inträde på scenen.

Myteri i den portugisiska flottan

Vi har nyligen upptäckt något av stor betydelse beträffande inbördeskrigets plats på den europeiska scenen. Den 8 september 1936 gjorde besättningarna myteri på tre portugisiska örlogsfartyg utanför Lissabon: torpedbåtarna *Alfonso de Albuquerque*, *Dão* och *Barolomeo Dias*. De försökte övermanna officerarna och lämna redan. De portugisiska myndigheterna hävdade att de försökte få med sig andra flottister. Den 9 september skrev *Diario de Noticias*: ”Myteristerna ville göra gemensam sak med de spanska marxisterna.” Alla historiker har sedan dess upprepat det som stod i Salazars press. Efter ”Nejlikerevolutionen” kunde de överlevande tala om åren i straffkolonierna. I själva verket var rörelsen en reaktion mot att förtrycket skärpts sedan det spanska inbördeskriget hade inletts, disciplinen hade blivit allt grymmare med långa pass ombord när fartyget närmade sig en hamn kontrollerad av ”republikanerna”. Efter att *Alfonso de Albuquerque* i slutet av augusti 1936 återkommit från en tur till republikanska hamnar i Spanien, där den hämtat portugiser som önskade ta sig tillbaka till hemlandet, hade 37 flottister anklagade för ”sammansvärjning” satts i land i Lissabon där de hamnade i fängelse. Fler skulle följa.

Var det kommunisterna som låg bakom? Den officiella kommunistiska historieskrivningen³⁰ har länge intagit en diskret hållning i frågan. Så pass att det gjort oss skeptiska till sannolikheten av ett myteri lett av kommunister vid en tidpunkt då dessa framför allt försökte visa att de inte var några ”revolutionärer”. De memoarer som João Faria Borda, ”revoltens själ”, publicerat har stärkt våra tvivel. Kommunisterna var förvisso anstiftare, men de var inte som det i efterhand gjorts gällande ute efter att ansluta sig till den republikanska spanska flottan. Åtskilliga kommunistiska flottister hade undanröjts i preventivt syfte, exempelvis Manuel Guedes, som enrollerat sig i flottan 21 år gammal och i kommunistpartiet ett år senare och arresterad vid 23 års ålder. Han var den främste ledaren för ORA [Organização Revolucionária da Armada, Flottans revolutionära organisation], dömdes till 18 månaders fängelse innan han lyckades rymma och ta sig till Spanien. Det var förstås ORA som drog i trådarna och de låg också bakom myteriet.³¹ Men om Kominterns apparat hade legat bakom detta myteri, liksom andra som inträffat under tredje perioden, skulle det ha funnits långt mer uppgifter om det. Men händelsen var av stor betydelse: den vittnar om att det existerade

²⁹ KTskhINDI, 495/18/1135, s. 1.

³⁰ *Guerra y Revolución en España*, band I, s. 219.

³¹ Se J Borda, *A Revolta dos Marinheiros*.

revolutionära krafter också i länder som slutit sig samman mot Spanien och deras förmåga att slå tillbaka mot ett allt mer våldsamt förtryck.

Det var samma rörelse som i Spanien fick arbetarna att storma hotfulla kaserner och jaga officerare och *señoritos* ("goddagspiltar") och i Portugal reste sig nu flottisterna mot sina officerare. Ännu ett bevis på att den kris som var på väg att bli revolutionär var av åtminstone europeisk karaktär. De portugisiska ledarna såg revolutionens spöke i händelserna inom flottan. Bilden av pansarkryssaren *Potemkin* spreds och orsakade panik. Utan vidare började de kraftiga kustbatterierna att krossa "myteristerna" med sina granater. Några flottister lyckades fly. Andra hissade vit flagg. Ledaren för myteriet på *Dão* begick självmord när repressionens fartyg närmade sig. Militärdomstolarna och än mer fångvaktarna var obarmhärtiga. Av 218 flottister som deltagit i revolten blev 116 avskedade, 10 frikändes för sina insatser för "ordningens upprätthållande", 34 dömdes till 20 års straffarbete och skickades till straffkolonin Tarrafal, som hade det olycksbådande namnet "dödens läger", utanför Kap Verde och blev inte frigivna förrän 1951. Bland dem återfanns José Barata Júnior, Antonio Dinis Cabão, alias O Tojalinho, Joaquim Casquinha, artillerist på *Alfonso de Albuquerque* samt João Faria Borda och Fernando Vicente, som tagit över efter Manuel Guedes i ledningen för ORA. Till offren för bombardemanget, ett tiotal, måste tilläggas fem flottister som dog i händerna på den politiska polisen och lika många i lägret i Tarrafal. Vissa släpptes inte förrän 1951 eller två år senare. Andra, som lyckats rymma som Joaquim de Sousa Teixeira, verktygsmakaren som blivit arbetaren Joaquim Valarinho, återtog inte sin rätta identitet förrän efter Nejlikerevolutionen. Så många spillda liv ... Men ändå var spanjorerna inte ensamma.

Stalins rädsla för revolutionen

Det var sannolikt de revolutionära aspekterna i egentlig mening som oroade Sovjetunionen under inbördeskriget och dess internationella sammanhang. De revolutionära sidorna i Spanien var föga lockande för Sovjet. Det frihetliga inflytandet och CNT-FAI:s styrka kunde bara utgöra en källa till oro och man hade alla skäl att vara skrämdd av existensen av ett antistalinistiskt kommunistparti, detta POUM, som leddes av veteraner ur det spanska kommunistpartiet och vars ledare, Andrés Nin, var en vän till Trotskij. I augusti hade POUM protesterat mot Moskvarättegången och krävt att *La Generalitat* i Katalonien skulle bevilja Trotskij politisk asyl. I Stalins ögon innebar detta en stor fara. Det tycks också som om hans politik inte stöddes enhälligt av ledarna inom det sovjetiska kommunistpartiet och att han stött på direkt motstånd i partitoppen. Karl Radeks artiklar i *Izvestija* där han försvarade "den spanska revolutionen" och angrep de brittiska kapitalisterna går omöjligen att hänföra till något enskilt initiativ och var i stället uttryck för en klar opposition mot Stalins linje. Den amerikanske historikern Stephen Cohen var först med att komma med hypotesen att det funnits en reell opposition mot Stalins hållning i Spanien och att detta ska ha utgjort bakgrunden till den andra Moskvarättegången. Cohens tes stärks vid läsningen av diplomatiska dokument, i synnerhet rapporterna från Frankrikes ambassadör Coulondre. I detta sammanhang har namnet Ordzjonikidze nämnts, denne tog sitt liv 1937. I en nyligen utgiven bok där den sovjetiske historikern Oleg Chlevnjuk skildrar politbyråns verksamhet nämns aldrig ordet "Spanien", ett tomrum som utgör ett viktigt element till stöd för denna tes. Stalin ska ha lyckats tämja denna opposition genom att, med en metod som han var välbekant med, ta över en del av dess program. Han ska ha bestämt sig för att hjälpa den spanska republiken, men på sådana villkor att det gav honom möjlighet att spela en aktiv roll i kampen mot revolutionen. I varje fall var det en sådan politik som kom att förordas i Spanien av Sovjets ambassadör Marcel Rosenberg, som var på plats i slutet av augusti, drygt en månad efter militärernas resning. Hans ihärdiga påtryckningar förhindrade bildandet av "den fackliga regering" som Largo Caballero tänkt sig och tvingade denne att leda en folkfrontsregering där han själv tog över krigsportföljen. Detta var ett avgörande steg eftersom denna regering i princip härrörde

från *Las Cortes* och inkluderade två kommunistiska ministrar, Jesús Hernández och Uribe. Detta var den politik Stalin i december 1936 direkt gav uttryck för i ett brev till den spanske premiärministern, där han, efter att ha antytt att ”det skulle kunna visa sig att den parlamentariska vägen var en mer effektiv möjlighet för revolutionen i Spanien än den varit i Ryssland”, formulerade fyra ”vänskapliga råd”, som han ville att brevmottagaren skulle behandla med diskretion:

- 1) Det skulle vara bra att ägna bönderna uppmärksamhet, vilka har stor betydelse i ett jordbruksland som Spanien. Det vore önskvärt att utfärda dekret med agrar och fiskal innebörd för att tillgodose deras intressen. Det vore också bra att dra in dem i armén och bilda gerillagrupper bestående av bönder bakom fascisternas linjer. Fördelaktiga dekret för den skulle underlätta lösningen av denna fråga.
- 2) Det vore bra att få städernas små- och mellanbourgeoisie på regeringens sida, eller åtminstone ge dem möjlighet att inta en positivt neutral hållning gentemot regeringen genom att skydda dem mot alla konfiskeringar och så långt möjligt trygga deras möjligheter att idka handel. Om inte kommer dessa sektorer att gå över till fascisterna.
- 3) Man får inte stöta bort ledarna för de republikanska partierna utan tvärtom dra till sig dem, närma sig dem och knyta dem till regeringens gemensamma ansträngningar. Det är särskilt nödvändigt för regeringen att försäkra sig om stöd från Azaña och hans grupp och göra allt som är möjligt för att få dem att komma över sin tvekan. Det är också nödvändigt för att hindra Republikens fiender från att framställa den som en kommunistisk republik och hindra dem från att intervensera, vilket utgör den största faran för det republikanska Spanien.
- 4) Man borde också ta tillfället i akt att i pressen deklarerat att Spaniens regering inte kommer att tolerera några övergrepp mot egendomsrätten och legitima utländska intressen i Spanien hos medborgare i länder som inte stöder fascisterna.³²

Debatten i Kominterns exekutivkommitté blev nu mycket talande. I september pekade André Marty på utvecklingen av revolutionära initiativ, sade att de måste bekämpas men att man inte kunde gå emot dem direkt. Han tvekade till och med att utpeka Nin som ”trotskist” och Moskvins, NKVD:s man, fick avbryta honom och återkalla honom till ordningen på denna punkt.³³ Vid nästa exekutivmöte sopade Raymond Guyot, som just återvänt från Spanien, arrogant bort all tveksamhet. Det gällde att sätta sig upp mot denna skadliga revolution. I samma inlägg vid mötet i november 1936 tillkännagav han inför exekutiven att Santiago Carrillo och dennes kamrater anslutit sig till PCE men att nyheten måste hållas hemlig. Det är lätt att förstå varför.³⁴

Återupprättande av staten i Spanien

Allt hade börjat med armén och det var begripligt. Den katastrofala paniken bland oerfarna och dåligt rustade miliser, stödet i form av vapen och materiel till upprorsgeneralernas arméer från Mussolinis Italien och sedan Hitlertyskland underströk kraftfullt milisernas inneboende svagheter: haltande disciplin – de stridande fick åka hem när de så önskade, inkompetensen bland många chefer, truppersnas brist på erfarenhet och den ofrånkomliga skräcken inför moderna terrorvapen, som de inte hade något svar mot. Mängden av befälsnivåer hindrade dessutom alla mer omfattande operationer och i synnerhet alla verkliga offensiver. Det stod klart att det krävdes en enhetlig armé och ett enhetligt befälssystem. Men vilken sorts armé? Ställda inför samma problem hade ryssarna – i detta fall Trotskij – byggt upp en Röd armé, som slogs för revolutionens seger. Skaparna av den spanska folkarmén hävdade att man ”först

³² Faksimil i *Guerra y Revolución en España*, band II, s. 102-103.

³³ RTs KhINDI, 495/18/117, s. 1-45.

³⁴ *Ibidem*, 495/18/1126, s. 18-45. Kommunistpartiet kunde därmed representeras i *kommittéerna* inte bara genom sig självt och eventuellt UGT utan även av JSU, där man kontrollerade hela apparaten. Det var så man höll kontrollen över försvarsjuntan i Madrid.

måste vinna kriget” och sedan göra revolution. De måste därför vara redo att bekämpa den idag för att kunna vinna kriget i morgon. I deras ögon rättfärdigade detta återinförande av gradbeteckningar och ett strängt hierarkiskt avlöningssystem. Folkarmén anställde tusentals ”republikanska” officerare som kontrollerades av ”politiska kommissarier”. De senare var inte, som fallet varit i Röda armén, agitatorer och propagandister för revolutionen, utan tvärtom propagandister för upprättande av ordning för att ”först och främst vinna kriget”. Winston Churchill, en av de främsta experterna på kontrarevolution under 1900-talet, var antagligen bland de första att inse den djupa betydelsen av att miliserna upplöstes och den militarisering som ledde till en armé av traditionellt slag men som kallades ”folklig”: ”När, i vilket land det vara må, hela den civila strukturen och samhällslivet krossats, kan staten bara återuppbyggas inom militära ramar. [...] Med sin nya armé förfogar den spanska Republiken över ett verktyg vars betydelse inte bara är militär utan även politisk.”³⁵

Vid bildandet av Folkarmén kunde kommunisterna, som utgjorde dess spjutspets, dra nytta av tillflödet av många republikanska yrkesofficerare som befunnit sig på den republikanska sidan när striderna blossade upp. I de kommunistiska förbanden, som det berömda Femte regementet och sedan i Folkarmén, skulle dessa män återfinna den auktoritet, den respekt och den befälsföring som de var vana vid och som de baserade sin överlägsenhet på. En del av dem tillhörde högern och hade ingått i UME, som överstelöjtnant Vicente Rojo och general Miaja, som hade agerat på ett mycket märkligt sätt under inledningen av inbördeskriget, om man får tro Gómez Moreno. I kommunistpartiet hittade de ett skydd mot sitt eget förflutna, som de samtidigt var fångna i. Om man tillfogar de dossierer som Díaz-Tendero, Largo Caballeros adjutant, förfogade över och att han snabbt och i hemlighet anslöt sig till kommunistpartiet blir det förstående att majoriteten av Republikens militära ledare kom att hamna hos PCE, trots att de helt uppenbart inte hyste minsta sympati för de arbetare som försvarat sig mot deras vapenbröder. Det andra redskapet för vad PCE:s motståndare brukade omtala som partiets ”kolonisering” av armén var de politiska kommissarierna – cirka 1 000 med en generals lön – där kommunisterna var i majoritet tack vare sina allierade och Skolan för politiska kommissarier som leddes av José Laín. Institutionen med politiska kommissarier var det som de icke stalinistiska arbetarorganisationerna angrep mest. Carlos de Baraibar, nära medarbetare till Largo Caballero och tidigare dennes biträdande krigsminister, gick så långt som att skriva att det var det mest fullkomliga verktyget för ”det fantastiska korruptionsmaskineriet inom Folkarmén”. Samma scenario upprepades vid ombildandet av poliskåren, som först undandrogs fackföreningarnas kontroll för att därefter helt sonika omorganiseras under kommunistiska militärer som ledde den nationella säkerhetstjänsten, specialtjänsterna, polisskolan och SIM (militära underrättelsetjänsten). När Largo Caballeros finansminister Juan Negrín upprättade en kår av karabinjärer, som i princip var avsedda att sättas in vid fronten, så blev det, efter att civilgardet och stormgardena hade upplösts, möjligt att bilda en poliskår som kontrollerades av regeringen och kommunistpartiet.

Den stalinistiska staten i republiken

Vapnen anlände inte ensamma. Med dem landsteg från september 1936 alla slags specialister i Spanien för att upprätta vad initierade bedömare kallade ”Uppdrag S” – en militär sovjetisk delegation med generalerna Berzin och Gorlov, veteraner från olika internationella uppdrag, som högsta chefer. Några av dem som Zjukov, Voronov, Konjev, Malinovskij, Meretzkov, N N Kuznetzov skulle senare bli kända namn. Många andra som Gorjev, Berzin, Kulik, Pavlov, Smutjkjevitj och Stern slutade sina liv i Ljubjankafängelsets källarvalv med ett nackskott eller inför en exekutionspluton. Detta skulle bli fallet med många av ”mexikanerna” som man i Sovjet kallade medlemmarna av Uppdrag S. Många hamnade på ansvarsposter, där det är

³⁵ W Churchill, *Journal politique*, s. 178.

oklart om de var agenter för Komintern eller NKVD eller båda samtidigt. En del hade tillbringat några dagar i Spanien i största hemlighet som, under de allra första veckorna av inbördeskriget, de båda finländarna Mauno Heimo och Tuure Léhen alias ”Markus”. Det är okänt vilket uppdrag Rosa Michel, tidigare ledare för ungkommunisterna i Frankrike, – även känd som Marie Warczag – hade. I 20-årsåldern hade hon kommit med i Kominterns apparat, ingick länge i Västeuropabyrån i Berlin. Hon var gift med Walter Ulbricht. I ett brev till de franska partiledarna förklarade Marty hennes låga aktivitet med att hon var gravid.

Några var direkta representanter för Komintern. Det var fallet med den förste på plats, Vittorio Codovilla, även kallad Luis och Medina. Andra var än mer uppsatta personer som Palmiro Togliatti, medlem av Internationalens sekretariat, som befann sig i Valencia under namnet Alfredo, Minev alias Stepanov som här också kallade sig Moreno och som varit Dimitrovs sekreterare, ungraren Ernő Gerő, alias Pedro, befann sig i Barcelona och var Manuilskijs högra hand. André Marty var den ledande utlänningen i den Internationella brigaden, men han var inte den ”slaktare” som hans motståndare har beskrivit honom som. Han var förvisso obönhörligt ”stor i käften”, men inte någon hysterisk mördare och Rémy Skoutelski, som skrivit en avhandling om Brigaderna har på ett hedersamt påbörjat krossandet av myten om ”slaktaren i Albacete”.

Chef för Stalins underrättelsetjänst var den berömde general Orlov, vars egentliga namn var L L Feldbin, tillsammans med Michail Spiegelglass och N I Eitigon, alias Leonid, samt Kotov och dennes ”rekryter” Morris Cohen och Ramón Mercader ... Vi avstår från att nämna några fler med undantag kanske för den franske journalisten Georges Soria, som i Spanien hade ansvar för att sprida de för NKVD önskvärda tolkningarna och därmed medskyldig till mord genom sitt sätt att täcka över händelserna. En del av Kominternfolket hade höga poster inom underrättelsetjänsten som bulgaren Belov, vars riktiga namn var Georgij Damjanov och som kände alla kadrer samt tyskarna Erich Mielke och Walter Ulbricht. Dessa använde Internationella brigaderna som täckmantel. Men det fanns också agenter med flera funktioner, ofta anklagade för att ha legat bakom mord eller ryktesspridning och angiveri. Låt oss bara slutligen nämna italienaren Vittorio Vidali, ”comandante Carlos”, hans vän Ilio Baroutni, hans kvinna Tina Modotti, den vite ryssen Lev Narvitj, tyskarna Illner, Staimer, Alfred Herz och Chaya Kindermann samt Lothar Marx, amerikanen Irving Goff, brasilianaren José Escoy*, alias Juzik – och som snart kanske blir identifierad – samt många andra vars namn förekom i samband med kidnappningar och mord.

Den nya staten visade sig vara gästfri. Ett exempel får räcka: Vissa tjänster inom *La Generalitat* i Katalonien anförtroddes utlänningar med rekommendationer – i praktiken påtvingade – från olika sovjetiska ”avdelningar”. I Barcelona sköttes således övervakningen av tyskspråkiga antifascister av tysken Hubert von Ranke, alias Moritz Bressler. För övrigt inleddes mycket snart ett intimt samarbete mellan den spanska Republikens polisen och det som ryssarna installerade. De privata fängelser som kommunisterna förfogade över, *tjekas*, försågs med fångar av den officiella polisen och många av dem som försvann i de statliga fängelserna skulle hamna i och möta sitt öde i dessa *tjekas*. Den frihetlige aktivisten Melchor Rodríguez har i en uppseendeväckande studie fördömt kontakterna mellan *tjekas* och den som i Madrid ansvarade för den allmänna ordningen, José Cazorla – ledande inom JSU, samt den korruption som genomsyrade nästan alla dessa politiskt-polisiära affärer.

Man måste givetvis tillägga de Internationella brigaderna, som i viss mening – utom för de troskyldiga – var Kominterns väpnade styrkor under kriget i Spanien. De första frivilliga tillhörde inte någon organisation utan följde sin solidaritetskänsla eller lust för krig. Men de

* Här har Broué misstagit sig. Enligt andra källor (bl a NKVD-arkiv) var inte José Escoy (alias Juzik) brasilianare, utan en sovjetagent vars verkliga namn var Iosif Romualdovitj Grigulevitj.

organiserade styrkor som utgjorde de Internationella brigaderna organiserades av Komintern. Det franska kommunistpartiet spelade givetvis en speciell roll där. Personer ur partiapparaten fanns på plats som den kaderansvarige Maurice Tréand men även René Murre och en kommitté av unga deputerade Airoldi, Catelas och den värdefulle tulltjänstemannen Jean Cristofol. Några franska reservofficerare anslöt sig, bland dem en avsatt politisk kader, Gayman, tidigare ledare för ungkommunisterna som det franska eller spanska partiet nu använde som "militär rådgivare". Den övervägande delen av deras militära kader – för att inte tala om den politiska – var män som tjänat eller tjänade i Röda armén eller dess olika avdelningar och som nu skickats för att hålla pli på de frivilliga. Där återfanns många officerare som vunnits över som krigsfångar. Nu var de sovjetiska officerare underställda fjärde byrån och en del av dem hade stridit i Tyskland och i Kina. Bland dessa bör nämnas polacken Karol Swierczewski, alias general Walter, ungraren Maté Zalka, alias general Lukács, ungraren Galicz, alias general Gal, Desider Fried, alias överste Blanco som var en av de första brigadisterna att stupa, Ferenc Münnich, som ledde en brigad, tyskarna Hans Kahle och Wilhelm Zaisser, alias general Gómez, för att inte glömma den mest berömde av dem, Manfred Stern, alias general Emilio Kleber. Nämnas bör också den mycket diskrete men också mycket betydelsefulla finländaren Waldemar Tuure Léhen, alias Markus, som kommit för att sätta igång arbetet men därefter också snabbt lämnade Spanien. I ett ännu utgivet arbete hävdar Vital Gayman att bara Hans Kahle var kapabel att leda ett regemente eller en högre enhet.

I de frivilligas led, bland de politiska och militära kadrerna, fanns många aktivister som några år senare skulle återfinnas där man kunde förvänta sig det som ledare för olika kommunistpartier. Många av dem hade gått på Leninskolan i Moskva. Där återfanns engelsmännen William Rust och David Springhall, tyskarna Walter Ulbricht, K H Hoffmann och Franz Dahlem, italienarna Luigi Longo, alias Gallo, och Di Vittorio, alias Nicoletti, Bianco, alias Krieger, jugoslaver som skulle leda partisankriget tillsammans med Tito som Bebler, Vlahko Begović, Ivan Gosnjak, bröderna Kovačević, Vuk, Vlahović. Där fanns också de som varit "i onåd" som jugoslaverna Blagoje Parović och Rodoljub Čolaković, rumänerna Borila, bulgarerna Lukanov och Bolgaronov, kanadensaren Tim Buck, ungraren Laszlo Rajk, som kallade sig Firtos, fransmännen Auguste Lecœur, André Heussler och Pierre Rebière, de unga tjeckoslovakerna Jan Černý, Alexandr Bubeníšek, Jaroslav Klivář och Josef Pavel för att bara nämna några. Vi har sparat bulgaren Georgij Damjanov, alias Belov, till slutet. Han var den reelle chefen för Brigaderna fram till sin avresa i slutet av 1937. I motsats till vad vissa författare lättsinnigt gör gällande var SIM, de Internationella brigadernas politiskt militära polis, betydligt bättre kontrollerad än den som fanns i den spanska armén. Var förtrycket hårdare inom Brigaderna än på andra håll i Spanien? Den frågan går inte att besvara. Bortsett från några undantag utgör likvideringen av politiska motståndare eller förmenta sådan inom Brigaderna en statshemlighet. Och inte minst är det mycket lätt att diskret undanröja någon vid fronten.

En serie mord

På en månad när sammanföll spanska inbördeskriget med den första Moskvarättegången, som innebar första etappen i den stora massakern på bolsjeviker, ryska revolutionärer som varit medarbetare till och samtida med Lenin, och den ungdom som trott sig marschera i deras fotspår – dessa "trotskister" som avrättades med kulspruta i Vorkuta och Magadan, och de tiotusentals kommunister vars rester skulle återfinnas i massgravar. Stalin var obestriddligen mer angelägen om att fullfölja sin egen utrotningsplan än att förhindra den som var på gång under general Franco med stöd av Hitler och Mussolini. Den kamp mot "trotskismen" som utlösts i Sovjetunionen skulle överföras till spansk mark med sikte på de riktiga trotskisterna – i allmänhet utlänningar – och POUM, men även anarkister som vägrade samarbeta med Folkfronten och omedgörliga vänstersocialister. Första etappen var den provokation som förberetts under månader i Barcelona mot CNT och POUM, attacken på Telefónicabyggnaden

som kontrollerades av milis från CNT, vilket ledde till en fantastisk reaktion från arbetarna i den katalanska storstaden – dvs det som kallats ”Majdagarna” 1937 med strejker och fabriks-ockupationer, byggande av barrikader, politiska krav, och som i sin tur ledde till en offensiv i pressen som redan pågått länge mot POUM. Dessa händelser tjänade som förevändning för kommunisterna och Moskvas män att jaga bort Largo Caballero från makten, ett ganska smidigt steg, för att installera en man som lydde deras order, Dr Juan Negrín, medlem av Prietos flygel i socialistpartiet och mer hanterlig än Jesús Hernández eller Uribe. Det blev inledningen till en ny etapp.

Bland de många mord som Stalins specialtrupper med stöd av Kominterns apparat gjorde sig skyldiga till i Spanien kan vi här nämna dem mot tidigare medlemmar av kommunistiska oppositionsgrupper som österrikaren Kurt Landau, om vilken en dossier finns – men oåtkomlig för vanliga dödliga – i KGB:s arkiv*, och anhängare till Trotskij som tjeckoslovakerna Erwin Wolf och den unge tysken Hans Freund, alias Moulin. Samtliga kidnappades och hölls fångna i *tjekas* innan de försvann för gott. I brist på tillgång till KGB-arkiven har ingen utredning ännu kunnat fastställa vad som hände i andra fall där mer precisa uppgifter lagts fram, exempelvis angående den tyske kommunistiske riksdagsledamoten Hans Beimler som ska ha stupat ”i strid” efter att ha varit i kontakt med en grupp inom Vänsteroppositionen sedan han flytt från Tyskland och begett sig till Spanien när Internationella brigaderna bildats. Samma uppgifter har förts fram om hur den italienske kommunisten Guido Picelli dödades. Han var en hjälte från motståndskampen mot de fascistiska svartskjortorna i Oltra Torrente-kvarteret i Parma och hade inte gjort någon hemlighet av sina antistalinistiska uppfattningar i samband med att han passerade Paris på väg från Moskva till Spanien. Han dödades kort efter att ha kommit fram, skjuten bakifrån enligt vissa uppgifter under en strid med frankisterna. Många rykten har också förekommit beträffande hur en medlem av centralkommittén i det brittiska partiet, Wally Tapsell, dödades. Han hade ställt upp för de brittiska brigadisterna mot sin militära chef, ungraren Gal, och sänts tillbaka till England men återvänt för att officiellt förklaras död efter slaget vid Teruel. Andra länder som Schweiz, med Raymond Kamberzin, och USA med Albert Wallach, har sina försvunna där olika författare sett dem som offer för stalinisterna. I dag erkänner man att en av de kommunistiska officerarna från Brasilien, löjtnanten Alberto Besouchet – hjälte från resningen 1935, dödades i den klappjakt som ”Maria”, dvs Tina Modotti, från den internationella säkerhetstjänsten och Brigadernas kommissariat, deltog i. Den brasilianske historikern Dainis Karepovs har kunnat återfinna dokumenten. Även Mark Rein, son till Abramovitj, dödades.

Det är numera fullständigt känt vilka som låg bakom mordet på Andrés Nin, något som länge förnekades av stalinister runt om i världen men som nu skildrats i en film för tv, *Operació Nikolai* (Operation Nikolaj) av Llibert Ferri och Dolors Genovés. Filmen kunde göras genom att dokument som återfunnits i Orlov-dossieren i KGB:s arkiv sålts till regeringen i Katalonien. I en rapport till Moskva antydde Orlov att han hade fabricerat falska dokument där Nin avslöjades som spion åt Franco och att planen var att de skulle ” hittas ” tillsammans med riktiga dokument från en falangistisk organisation som upptäckts i Madrid. Efter att ha arresterats och blivit förhörd av polisen och en domare, som bestämde sig för att åtala honom, överfördes Nin från Valencia till Alcalá de Henares där han blev förhörd på nytt. Orlov antyder att det gällde att tvinga ur honom ”bekännelser” på samma sätt som de anklagade i Moskva. Men Nin stod emot. Till sist fördes han bort från fängelset i Alcalá de Henares av Orlovs män till en villa som tillhörde ett stalinistiskt par, generalen Hidalgo de Cisneros, chef

* Det har faktiskt kommit fram en del uppgifter om fallet Landau ur de sovjetiska arkiven och de redovisas bl a i John Costello & Oleg Tsarev, *Deadly Illusions: The KGB Orlov Dossier Reveals Stalin's Master Spy*. (utg. 1993) Det aktuella avsnittet om detta finns översatt till svenska och ingår som bilaga 2 i artikeln [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#) av Martin Fahlgren – se s. 14-15. – Red

för Republikens flygvapen, och hans hustru, aristokraten Constanca de la Mora, dotterdotter till den konservativa politikern Maura. Hon hade tidigare varit chef för censuren i Madrid där POUM fått ett stycke av Lenin och ett ur *Kommunistiska manifestet* censurerade. Men hans bödlar lyckades inte få ur honom någonting. I sin desperation bestämde sig Orlov, Gerö och "Escoy", en brasilianare* som var specialist på den här typen av operationer och vars identitet fortfarande är okänd, för att göra sig av med honom, han dödades och begravdes ett fyrtiotal kilometer från staden.³⁶ Det propagandamaskineri som Georges Soria och några andra anförde satte genast igång med att ge publicitet åt tesen att Nin fritagits av Gestapoagenter kamouflerade till Brigadister och att de organiserat hans flykt ut ur Spanien. Enligt en del befann han sig i Salamanca på Francosidan, enligt andra i Berlin tillsammans med Hitler.

Orlovs diplomatpass 1936

Detta brott mot en man som under 20 år varit ett av de mest kända namnen i den spanska arbetarrörelsen var sannolikt ett misstag för mycket. Det har för alltid dragit vanära över förövarna, deras bundsförvanter och medbrotslingar på högt uppsatta positioner eller de alltför talrika historiker som ända fram till avslöjandena i Orlovdossieren tigit eller försökt rättfärdiga det avskyvärda. Som en rapport av Luigi Longo till Moskva har visat var Komintern-representanternas avsikt att i Spanien inleda en rättegång liknande den i Moskva mot Nin och hans kamrater. Trots alla försiktighetsåtgärder, all utpressning, alla hotelser och trots att de agerat i kulisserna med domstolens ordförande och allmänne åklagaren för att dra upp riktlinjer i minsta detalj blev denna rättegång ett svidande bakslag, vilket framgår av de ursinniga rapporterna i arkiven i Moskva. Men mordet på Andrés Nin, tidigare ledare för ungsocialisterna i Katalonien, tidigare sekreterare i CNT, tidigare ledare för ungkommunisterna i Spanien, tidigare medlem av Moskvasovjeten, Trotskijs vän, tidigare sekreterare för Profintern, handlade inte bara om en symbol för den revolution som man hade dödat, utan för

* Som påpekats tidigare var inte Escoy brasilianare, utan en sovjetisk agent som hette *Grigulevitj*. Han hade förvisso varit i Latinamerika, i Argentina, där han lärt sig spanska, men han hade inga band med Brasilien.

³⁶ Jfr Llibert Ferris och Dolors Genovés film, *Operació Nikolai*, som använt sig av dokument från NKVD:s Orlov-dossier.

själva den revolution som fortfarande levde, om än i sårat skick, den revolution som fötts året innan och som alla storheter på denna jord hade kastat sig över.

Två år senare skulle Francos seger vara fullständig. Alla partier i Folkfronten hade rest sig mot regeringen Negrín, som stod under kommunistpartiets kommando. Mot Komintern fanns bara hat. Det som John Dos Passos kände efter mordet på sin vän José Robles. Det som de frihetliga kände efter mordet på Camillo Berneri.

Folkfronten i USA

Åtskilliga kommentatorer har fortfarande inte lyckats frigöra sig från den medeltida tankekategori som kallas "nominalism". Således envisas de med att formellt förneka att Komintern satsade på någon folkfrontspolitik i Nordamerika på grund av att det där saknas ett ord för att täcka en sådan valfront, parlamentariska allianser av det slaget, osv. Likväl fanns det en sådan politik i USA och en stark frammarsch för kommunistpartiet, fast givetvis inom ramen för det amerikanska samhället och den amerikanska politikens traditioner. Först på sistone har denna tes vunnit uppslutning i den akademiska världen genom Malcolm Sylvers arbeten. De amerikanska kommunistledarna dröjde förvisso länge med att på djupet anamma vändningen, dvs genom annat än ordrika meningar. Till deras försvar får det dock sägas att de var insnärjda i en sekteristisk politik och att det amerikanska samhället saknade någon form av föregångare som de kunde orientera sig efter. Det är först 1937 man kan sätta som datum för när folkfrontspolitiken började tillämpas där. En annan orsak till förseningen var radikaliserings inom Socialist Party, dess vänstersväng och sedan att Cannons och Shachtmans trotskister anslöt sig och att åtskilliga socialister slöt upp bakom trotskisterna i fördömandet av Moskva-rättegångarna och stalinismens brott i Sovjetunionen. Roosevelt hade länge varit ett av huvudmålen för kommunistpartiets propaganda. 1936 hade partiet tillkännaggett att man letade efter förutsättningar för att ställa upp en "arbetar- och bondekandidat" mot den avgående presidenten. I maj beslutade partiet ändå att göra som de stora fackföreningarna, vars popularitet var stigande, och uppmana till en röst på Roosevelt i presidentvalet. Strax efter dennes seger hyllade Earl Browder, kommunistpartiets generalsekreterare, vad han kallade "en fullständig ombyggnad av amerikansk politik": "Detta nya parti bildas mitt för våra ögon och omsluter en majoritet av befolkningen och det är detta som vi kommunister menar när vi talar om ett amerikanskt uttryck för folkfronten."³⁷ Howe och Coser kommenterar med fog det hela: "Med andra ord *utgjordes* folkfronten nu av det demokratiska partiet."³⁸ De båda närmaste åren var det svårt att i de kommunistiska tidningarna kunna hitta ens en mild kritik av den mot vilken man nu utövade påtryckningar för att han skulle ställa upp en tredje gång. För, som Browder uttryckte det, "han är Jeffersons, Jacksons och Lincolns jämlike" och man sträckte till och med ut handen till de republikanska ledare som "stod närmast massorna".

Amerikaniseringen av kommunistpartiet

Från detta ögonblick gjorde partiet stora ansträngningar för att framstå som "respektabelt" i språk, manér och till och med medlemmarnas sätt att klä sig och utropade att "kommunismen kommer att vara tjugonde seklets amerikanism". Det framträdde i samband med fotbollsmatcher, vid söndagsgudstjänster, hyllade Paul Revere och George Washington och försökte därigenom visa att man var en del av den "amerikanska patriotismen". Man uppvaktade katolikerna, judarna, "de färgade" – man fick inte längre säga "negrer". Man bildade "massorganisationer" som American League against War and Fascism som på papperet leddes av präster, professorer, författare eller advokater men som i själva verket kontrollerades full-

³⁷ Citerat av Howe och Coser, *op. cit.*, s. 331.

³⁸ *Ibidem*.

ständigt av partiet. Genom en liknande politik lyckades man få kontroll över National Negro Congress, American Student Union och American Youth Congress.

Under samma period, och efter åratal med en lika heroisk som sekteristisk politik gentemot arbetarna och efter lång tvekan inför de massfackföreningar som växte fram via CIO och gruvarbetarnas ledare John L Lewis, kastade sig partiet in i de nya fackföreningarna för att erövra ledningen över dem. Kommunisterna försökte tränga in bland ledarna för de nya fackföreningarna på tre sätt. I ett fåtal fall var det strejkledarna själva, sprungna ur basen, partimedlemmar eller sympatisörer, som vann sina kamraters förtroende. Men de viktiga organisationskampanjerna från CIO:s och Lewis sida bedrevs av ”organisatörer” som anställdes av en organisationskommitté. John L Lewis saknade manskap och rekryterade många av sina gamla motståndare. Kommunisterna fick en särskild plats på grund av sin effektivitet och hans illusioner om att kunna göra sig av med dem snabbare än de andra. De som satt i ansvarsställning inom CIO anställde många av de medlemmar och sympatisörer till kommunisterna som var aktiva bland de arbetslösa och tilldelade dem bland annat administrativa poster, vilket stärkte deras nätverk. Kommunisterna eller deras sympatisörer, som var så trogna att det var svårt att skilja de ena från de andra, innehade nyckelposter: således var Harry Bridges ledare för hamnarbetarna på hela västkusten, John Brophy hade bekämpat John L Lewis bland gruvarbetarna men nu kallades han in av denne, Len DeCaux blev redaktör för *CIO News*, Lee Pressman fick en tung post inom apparaten, och många fler. Denna ställning gjorde att fackföreningarna blev räddningsplankor för arbetslösa kamrater och stundom en täckmantel för NKVD-agenter. Således fick Anthony DeMaio, som varit officer i Internationella brigaderna och i synnerhet medlem av säkerhetstjänsten i dessa förband, vid sin återkomst snabbt en tjänst vid United Electrical Radio and Machine Workers of America.

Mord och kidnappningar

Det amerikanska partiet hade obestriddligen ändrat utseende under den period då man tillämpade folkfrontspolitiken. Men det hade inte ändrat karaktär. Det fortsatte inte bara med den uslaste sortens terrorattacker mot ”trotskisterna”, och även mot de ungsocialister som rekryterats till dessa, utan spelade också en roll i den aggressiva politik trotskisterna drabbades av. Partiet medverkade i och täckte upp det som kallats Robinson-Rubens-affären, där en amerikansk medborgare påstods vara försvunnen. Sannolikt handlade det om ett försök till provokation mot trotskisterna i SWP med stöd av Dr Philip Rosenbliett, Cannons sväger.³⁹ Det spelade samma skumma roll när en av partiets första medlemmar, Juliet Stuart Poynts, kidnappades mitt i New York – sannolikt mördades hon.⁴⁰ Partiet låg bakom försöket att få en av sina medlemmar eller agenter, Sylvia Callen, anställd som sekreterare åt Cannon för att därigenom kunna övervaka all brevväxling med Trotskij.⁴¹ Det var en av partiets ledare, Louis Budenz, som rekryterade och skolade Ruby Weil, ”Miss Y” i hans memoarer, och som han skulle begagna sig av för att introducera agenten Ramón Mercader i kretsen kring Trotskij med uppdraget att mörda denne.⁴² Det amerikanska partiet hävdade att det var demokratiskt och döpte om sina celler till ”avdelningar” och fortsatte ändå att jaga oppositionella i partiet. Dess ”hemliga apparat” hade en annan medlem av ledningen, Rudy Baker, tagit över från Peters. Enda skillnaden var att det som var ”hemligt” var bättre skyddat.

³⁹ P Broué, ”Procès d’Américains à Moscou ou procès de Moscou à New York? L’affaire Robinson-Rubens”, *Cahiers Léon Trotsky*, n° 3, juli-september 1979, s. 151-183.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 160-164 och 188-200.

⁴¹ P Broué, *L’Assassinat de Trotsky*, s. 114.

⁴² *Ibidem*.

”Enhetsfronten” i Kina

Här är inte platsen för att återge alla detaljer i relationerna mellan det kinesiska kommunistpartiet och Guomindang vid tiden för det japansk-kinesiska kriget, som inleddes med Japans anfall på Kina den 13 augusti 1937. Det är känt att Maos armé formellt underställde sig ledningen för Jiang Jieshis armé, men lyckades bevara sina förband och sin kommandostruktur. Genom den Långa marschen hade Maos armé kommit nära gränsen i Manchuriet, vilket innebar att den befann sig i första ledet i kampen mot Japan samtidigt som det försvårade kampen om makten i Kina. Det japanska anfallet utlöste en djup kris och ledde till ett obotligt sönderfall för regimen, något som kommunisterna för ögonblicket inte försökte utnyttja, ty allt handlade om ”enhet”. Den tidigare Röda armén hade döpts om till ”Sjunde routearmén” och bestod av tolv regementen och 45 000 man. Dess förband strävade inte efter att bygga upp en front utan opererade i huvudsak bakom de japanska linjerna, där man oupphörligt hotade och störde dem. Från 1938 framträdde, med Jiangregeringens tillstånd, Fjärde nya armén som också den byggde upp en rad viktiga ”baser” som satte de kinesiska soldaterna i direkt kontakt med jordfrågan och böndernas krav.

För denna politik hade Mao Zedong utvecklat formeln ”demokrati av ny typ”, som han definierade som enhet mellan ”de fyra anti-imperialistiska och anti-feodala klasserna”: proletariatet, bönderna, småbourgeoisien och den nationella bourgeoisien. Staten skulle bara kontrollera de stora industriföretagen, jorden skulle fördelas ”jämnt” och ett av huvudmålen var ”en ny kultur” av ”nationell, vetenskaplig och folklig” karaktär. Historikern Jacques Guillermaz har skildrat den olust som uppstod i kommunistpartiets led efter denna brutala vändning och försöken att uppväga det hela genom ”Korrigeringsrörelsen”:

Trohetseden mot centralregeringen, det förändrade språkbruket, nedläggningen av sovjeterna, övergivandet av jordprogrammet och sådana detaljer som ändrade uniformer (exempelvis ersattes röda stjärnan med Guomindangs vita sol) kunde inte leda till annat än förvirring och samveteskriser. Från de fem kampanjerna från Kiangsi och Långa marschen till ”enhetsfronten” tycktes det hela ha gått fort för många medlemmar.⁴³

Trotskisterna hade också frigetts ur fängelserna i egenskap av kommunister. Men de stod än en gång inför splittringen i de egna leden med en återuppbyggd ledning i Shanghai kring Peng Shuzhi å ena sidan och Chen Duxiu å den andra. I själva verket hade de tidigare än sina kamrater i övriga världen hamnat i den situation dessa skulle ställas inför 1939 och 1941. En del av dem ansåg att kampen för makten även på tämligen lång sikt i en tid av världskrig inte kunde komma att ske på annat sätt än genom ”väpnad kamp”. Det hävdade arbetaren Chen Zhongxi, tidigare ledare för bondegerillan, som organiserade gerillagrupper i Guangdong. Det ansåg även Wang Changyao, tidigare medlem av KUTV som hade återvänt i början av 1930 och hans hustru Zhang Sanjie, som organiserade en gerilla med 3 000 medlemmar i Shandong. Den förre besegrades av japanerna och den senare av kommunistpartiets styrkor som fallit honom i ryggen. Det var också Chen Duxius uppfattning, om vilken det är känt att han bestämt sig för att acceptera den unge generalen He Jifengs förslag. He var en motståndshjälte vid den första japanska attacken. Han hade sårats svårt och sedan utnämnts till befälhavare för 179:e divisionen i 29:e armén och med full kännedom om Chens bakgrund hade han nu erbjudit honom att ta ansvaret för den politiska skolningen av sina trupper – av just detta skäl skulle han också avlägsnas från sin post. Dessa intensiva diskussioner, som vi tagit del av via Wang Fanxis memoarer⁴⁴, skulle återkomma i Europa och Amerika. Till många av sina kamraters förvåning skulle Trotskij – och utan att vare sig han själv eller någon annan hade minsta kännedom om vad som pågick bland de kinesiska kamraterna – lägga fram den helt

⁴³ J Guillermaz, *Histoire du PC chinois*, II, s. 67.

⁴⁴ Wang Fanxi, *La Marche de Wang*, s. 232-235.

nya parollen om ”proletariatets militära politik” och intog därmed samma ståndpunkt och tog sig an samma frågor som Chen Duxiu.

Den organiska enheten i Filippinerna

Medan kommunistpartiet i Filippinerna försvarade sig mot repressionen hade ett socialistparti fått en bra start i landet. Dess främste ledare och grundare, Pedro Abad Santos, var redan åldrad, en veteran från kriget mot USA, borgerligt liberal och samlare av socialistisk litteratur. I första hand ägnade man sig åt att försvara bönderna. Från oktober 1935 gick partiet snabbt framåt när en skolad man, Luis Taruc, av bondehärkomst tog över posten som general-sekreterare. Han var tidigare ledare för en facklig organisation bland bönderna. Sedan en bonderesning 1935 hade lidit nederlag ägde en politisk omgruppering rum. Tack vare en särskilt duglig medlem, Juan Feleo, hade kommunisterna nu skaffat sig en solid förankring bland bönder och fattigbönder och ett betydande inflytande inom Filippinernas Bondeunion. 1937, ungefär vid samma tidpunkt som ledarna för kommunistpartiet frigavs efter att ha suttit fängslade sedan 1937, kom en utsänd från Komintern på besök, amerikanen James S Allen. Ett av resultaten av besöket och frigivningen var sammanslagningen den 7 november 1938, vid en kongress som hölls på årsdagen av ryska revolutionen, av Crisanto Evangelistas och Juan Feleos kommunistparti och det socialistparti som leddes av bondeadvokaten och den f d straffångnen Pedro Abad Santos och en ung generation bönder förkroppsligad av Luis Taruc.

Folkfronten i Indokina

Folkfronten i Indokina gav, precis som i Frankrike, i vissa avseenden upphov till en period av förhoppningar och ett uppsving för kraven och kraften i de aktionskommittéer som bildats av *La Lutte*. En strejkvåg utan motstycke följde. Men folkfrontspolitiken hade under bordet bestått av en allians med trotskisterna i *La Lutte*. Det fick inte fortsätta. Den 19 maj 1937 skrev en av det franska kommunistpartiets sekreterare, Marcel Gitton – han utpekades senare som polisagent och dödades under ockupationen – som representant för partiets utskott för kolonierna till kommunisterna i Indokina att man oavvisligt måste bryta allt samarbete med ”trotskisterna” och att han för sin del hänvisade till ”Huset” som han vidarebefordrade alla uppgifter till. Den sjöman som skulle överlämna brev förväxlade Ta Thu Thau och Nguyễn Van Thao, som brevet var adresserat till, och överlämnade det i stället till den förre. Denne lät publicera det vilket gav kommunistpartiet möjlighet att angripa trotskisterna för att agera som ”simpla snutar” som snappade åt sig brev. När Maurice Honel, kommunistisk deputerad från Clichy och tidigare medlem av ungkommunisterna och underrättelsetjänsten, anlände till Saigon den 18 juli 1937 bestod uppdraget i att åstadkomma en brytning. Han skulle återvända den 12 september. Han hade kommit för att ge Kominterns stöd till de stalinister som i likhet med Duong Bach Mai, en tjekist, i *L'Avant-Garde* hade behandlat ”trotskisterna” som ”tvillingar till fascisterna”. Nu krävde han att allt samarbete skulle upphöra. Han inledde samtidigt arbetet på att bilda en folkfront i Indokina utan spärrar mot högern.

Den vietnamesiske historikern Ngo Van kunde, efter att ha skildrat Maurice Honels besök, skriva ett kapitel med rubriken ”Indokinas kommunistparti i skuggan av Trikoloren”. Han citerar där ett telegram från guvernören Brévié som var belåten med denna politik. ”Medan de stalinistiska kommunisterna under Nguyễn Van Tao har förstått att det ligger i de annamitiska massornas intresse att närma sig Frankrike, drar sig inte trotskisterna, anförda av Tha Thu Thau, för att verka för en resning bland de infödda i syfte att utnyttja ett eventuellt krig för att uppnå fullständig frigörelse.”⁴⁵

⁴⁵ Citerat av Ngo Van, *op. cit.*, s. 259.

Trotskisternas framgångar vid kolonialvalen i april 1939 och deras seger över stalinisterna visade att risken var uppenbar att de skulle ta ledningen över en massrörelse. Vi lämnar ordet åt den vietnamesiske historikern beträffande det stalinistiska Kominterns motdrag:

Den 10 maj 1939 reagerade den man som senare skulle bli känd som Ho Chi Minh på nederlaget för sitt parti och framgången för trotskisterna i ett brev till Kina och sina ”djupt älskade kamrater” från Tonkin om ”trotskismens och trotskisternas motbjudande anlete”. Det var det första i en serie på tre alltmer upphetsade brev som snart skulle publiceras i den stalinistiska tidningen i Hanoi, *Notre Voix*. I en rapport [till Komintern] i juli upprepade han sin trohet mot Moskvas ståndpunkter:

”Gentemot trotskisterna, ingen försoning och inga eftergifter är tänkbara. De måste med alla medel avslöjas som agenter åt fascismen, de måste utrotas (*tieu diet*) politiskt.”

Vid en läsning av de tre breven står det klart att de innehöll en uppmaning till mord. Så skulle också bli fallet: trotskisterna skulle mördas av hans underhuggare så snart han kommit till makten 1945.⁴⁶

”Anti-imperialistisk front” i Indien

Det första initiativet till en anti-imperialistisk allians i Indien härstammade inte från kommunistpartiet utan från socialistpartiet, vars generalsekreterare Jayaprakash Narayan i januari 1936 vid konferensen i Meerut föreslog att medlemmar av kommunistpartiet, som då fortfarande var illegalt, skulle få ansluta sig på individuell basis. Det var den nye sekreteraren för partiet, P C Joshi, som drev igenom förslaget mot en skeptisk ledning. Några månader senare hade medlemmar av kommunistpartiet som ”gått med” på detta vis skapat solida ställningar i Kerala bakom E M S Namboodiripad och i Andhra bakom Puchalapalli Sundarayya. I februari 1937 uppstod en direkt politisk konflikt mellan socialister och kommunister: kommunistpartiets politbyrå förordade då ”något nytt”, nämligen att även Kongresspartiet och ”massorganisationer bland arbetare och bönder” samt ”vissa organisationer för köpmän och företagare” skulle upptas i den anti-imperialistiska front man var på väg att bygga upp. Socialisterna var också uppretade över ”jakten på oppositionella” inom kommunistpartiet och i augusti 1937 var samarbetet mellan socialister och kommunister över. Kommunister tänkte sig i stället stärka sin ställning genom en allians direkt med Kongresspartiet, vilket var deras huvudmål. Historikerna Overstreet och Windmiller skriver om denna fråga:

I början av 1939 hade kommunisterna dragit enorma fördelar av att de kunnat tränga in i socialistpartiet, det hade gjort det möjligt att inte bara ta över delar av denna organisation utan också påverka den stora publik det hade i Indien. Kommunistpartiet hade vuxit sensationellt, medlemsantalet hade fördubblats flera gånger på tre år. Det hade byggt upp en väl sammansvetsad organisation och kunde göra anspråk på flera tidningar. Viktigast var dock att det fått tillträde till Kongresspartiet.⁴⁷

På kongressen i Tripuri i mars 1939 då Gandhi gick emot centervänsterns kandidat Subhas Chandra Bose lade socialisterna ned sina röster medan kommunisterna stödde Gandhi. Basen och även en del kadrer inom partiet förefaller ha blivit omskakade av denna uppslutning bakom ledningen för den indiska bourgeoisien, som de ofta motarbetat, samtidigt som man nu anvisade dem att bromsa agitationen bland arbetarna och se till att strejkerna ”fick stöd av Kongresspartiet”. Det handlade givetvis om ”den antifascistiska linjen”, dvs alliansen mot hotet från Hitler. Den brittiske kommunistledaren Harry Pollitt skrev i ett telegram till det indiska partiet: ”Den viktigaste frågan i Indien är enligt oss enheten mellan alla nationella krafter under Kongresspartiets ledning.”⁴⁸

⁴⁶ *Ibidem*, s. 264.

⁴⁷ Overstreet och Windmiller, *op. cit.*, s. 166.

⁴⁸ Citerat *ibidem*, s. 170.

Folkfronten i Chile

Hela den politiska utvecklingen och bildandet av socialistpartiet efter vågen kring ”en socialistisk republik” ger en förklaring till det enorma motståndet som fanns mot folkfronts-politiken inom arbetarrörelsen – med Kommunistiska vänstern i första ledet men även inom socialistpartiet. Vid socialistpartiets tredje kongress i februari 1936 betecknades folkfronts-politiken som ”en blandning där den mest konservativa flygeln dominerar med stöd till det kapitalistiska styret och det radikala partiet [...]. Folkfronten förenar politiska partier som företräder olika klasser med motsatta intressen och den kan därför inte uppfattas som någon kraftfull och harmonisk lösning till försvar av folkets strävanden”.⁴⁹ I maj i deputerade-kammaren var det socialisten César Godoy Urrutia som gjorde sig till tolk för enhetsfronts-politiken i motsats till folkfronten och med argument hämtade från Trotskij. Men ledningen för det chilenska socialistpartiet gav slutligen vika. Vänsterblocket utvidgades till en folkfront. En nationell kongress för denna, baserad på resultatet i kommunalvalet samlade 400 från radikalerna, 300 för socialisterna, 160 för kommunisterna, 120 för demokraterna och 120 för fackföreningarna. Arbetarpartierna hade lätt kunnat se till att den socialistiske kandidaten Grove valdes till president. Men till sist blev det radikalen Pedro Aguirre Cerda som valdes i oktober 1938. Folkfrontseran i Chile slutade således med att en radikal valdes till president och föreslog kommunister på ministerposter. Socialistiska vänstern gick med i socialistpartiet, som befann sig i totalt sönderfall och permanent kris. Oligarkin hade förlorat valet men behöll makten.

Den marxistiske historikern Luis Vitale konstaterar i ett bokslut över denna period att det skedde en obestriddlig ”modernisering” och utveckling av den chilenska kapitalismen, även på landsbygden. Profiterna ökade mycket, tjänstemännens löner också men mindre, och arbetarnas knappast något. Men Chiles folk hade sluppit kriget, som massakrerade och ruinerade så många arbetare i Europa och Asien. Resultaten var dock obetydliga efter så stora förhoppningar.⁵⁰

Hoppets dödgrävare

En bok över ett så här stort ämne är begränsad och hindrar givetvis någon mer detaljerad skildring av den stora massaker som utspelades i Sovjetunionen under Folkfrontsperioden. Vi har bara angett några viktiga fakta om detta förtryck i den kronologi som avslutar detta arbete. De tre Moskvarättegångarna hade likviderat en stor grupp personer som då var okända, men som var betydande kadrer inom den underjordiska delen av Komintern, exempelvis Fritz David och en del andra, men framför allt hade många av Lenins medarbetare ryckts bort för att de inte hade velat följa Stalin hela vägen. Vi kan nämna några av de historiska ledarna för Komintern: Rakovskij, som skrev dess grundningsresolution och var medlem av dess första byrå, Zinovjev som ledde den och Bucharin som tog över. De uppseendeväckande bekännelser som deras plågoandar dragit ur dem hade täckt en hel generation med gyttja. De män som hade lett revolutionen tillsammans med Lenin framställdes som spioner, sabotörer och mördare som varit i full gång redan före 1917. Det var hela bilden av Oktoberrevolutionen som smutsades ner. Hemliga utrensningar, administrativa domar och massavrättningar drabbade miljoner människor i Ryssland och bland dem huvuddelen av de gamla bolsjevikerna som stött Stalin mot olika oppositionella. Med undantag för Molotov och Kuusinen drabbades alla kadrer inom Komintern och som vi sett döddes många för att de vägrade kapitulera. Sålunda hade ”Folkfronten för fred och frihet” som många kommunister runt om i världen hyllade och stödde entusiastiskt på sovjetisk mark sin motsvarighet i massaker på oräkneliga oskyldiga, en utrotning av två generationer, gammalbolsjevikerna och den från Oktober-

⁴⁹ Citerat av L Vitale, *op. cit.*, s. 125. *Interpretación Marxista de la Historia de Chile* vol. 6

⁵⁰ *Ibidem*, s. 136-140.

revolutionen. Symbolen var de trotskister som mejades ner med kulsprutor efter att i månader ha överlevt i ett tegelbruk i Vorkuta och den massaker där spåren idag återfinns i massgravar som den i Butovo – hittills har 20 000 mördade kommunister identifierats, av dem många höga utländska funktionärer inom Komintern. Detta gäller också atmosfären inom vissa partier och de metoder som kom till användning. Den f d generalsekreteraren för Brasiliens kommunistiska parti, Heitor Ferreira Lima, berättar i sina memoarer hur han blev utesluten samtidigt som Grazini och journalisten Corifeu de Azevedo Marquez på grund av att de, mitt under ”tredje perioden” hade motsatt sig bildandet av en ”sovjet” under strejken i Niteroi 1932. Beslutet att utesluta dessa tre arbetaraktivister fattades 1935 under folkfrontsperioden. Namnen på de uteslutna och deras pseudonymer publicerades i *A Classe Operaria* den 19 oktober 1935. I sina memoarer talar denne veteran om ”en sjuklig hysteri”⁵¹ och säger följande om perioden 1937-1938: ”Aldrig hade det brasilianska kommunistpartiet gett prov på sådan uselhet, brist på heder och en så total brist på skrupler.”⁵²

En ständigt pånyttfödd ”utopi”?

Den katalanske lokföraren Joan Farré Gasso, som varit en av grundarna av kommunistpartiet i Lérida innan han blev en av ledarna för POUM i denna lilla arbetarstad, skrev 1936 mitt under ”de lyriska illusionerna” – författaren André Malraux’ beteckning på massornas revolutionära känslor: ”Segern för den spanska revolutionen är början på en mäktig internationell revolutionär rörelse. Segern för den spanska revolutionen kommer att flytta meridianen från Moskva till Barcelona. Bolsjevikpartiet har urartat och det är POUM som bär vidare dess traditions fana för att veckla ut den över hela världen.”⁵³ Låt skeptikerna le inför den utopism som en katalansk arbetare förkroppsligade. Förhindrade Léon Blums ”non-interventionspolitik” nederlaget för Republiken, den tyska attacken mot Polen eller Paris’ fall? Konsten och sättet att avsluta en strejk, som Maurice Thorez uttryckte det, hindrade det kommunisterna från att falla inför exekutionsplutonerna i Châteaubriant? Hindrade *L’Humanités* rasande fördömanden av ”trotskistiska provokatörer” marskalk Pétain, som hyllades av småborgarna och drevs fram av bankirerna, från att bli Frankrikes statschef och förinta den Republik som Stalins lakejer ville försvara efter att först ha dränkt den med förolämpningar?

Kanske är tillfället inne för författaren att ge uttryck för känslor som han hittills hållit tillbaka utan att för den skull dölja dem. Envar som anser att historien inte är skriven på förhand, att den politiska utvecklingen, som vi redan påpekat, inte är något gigantiskt Meccano, att det aldrig bara finns en enda utan ständigt flera möjligheter, hur kan man då undgå att lägga märke till att åren 1936-1937, precis som 1917, var en av dessa ”Historiens söndagar”, som Karel Bartosek sade apropå Pragsvåren? Varken Franco, Mussolini, Salazar eller ens Hitler var då i lä för den massrörelse som började skaka Europa. Ingen kommer idag ihåg – och det är förmodligen ingen tillfällighet – myteriet i den portugisiska marinen i september 1936 eller slaget vid Guadalajara i mars 1937 då en trots allt blygsam propaganda om ”fraternisering” ledde till att Il Duces högmodiga legioner föll samman efter en massiv revolt bland föregivet ”frivilliga”. Vi har här skildrat den förra händelsen, som var belägen utanför Spaniens gränser. Den senare improviserades inför hotet om en offensiv av den italienska expeditionskåren den 8 mars 1937. Bara några månader tidigare hade ändå ett upprop från det italienska kommunistpartiet slagit fast: ”Bara en broderlig union inom det italienska folket genom en försoning mellan fascister och icke fascister kommer att göra det möjligt att slå ned de blodtörstiga i vårt land.”⁵⁴ Och nu hade en ”defaitistisk” propaganda hejdat den italienska offensiven. En specialkommission från det politiska kommissariatet i

⁵¹ H Ferreira Lima, *op. cit.*, s. 183.

⁵² *Ibidem.*

⁵³ Citerat i *La Batalla*, 25 december 1936.

⁵⁴ Citerat av Howe och Coser, *op. cit.*, s. 325.

Madrid bestående av bl a Vittorio Vidali, Luigi Longo, Di Vittorio och Pietro Nenni författade ett första flygblad som spreds vida: ”Bröder, varför har ni kommit för att döda arbetare på främmande mark? Mussolini lovade er jord, men ni kommer bara att få en grav. Han lovade er ära och ni kommer bara att finna döden.”⁵⁵ De närmaste dagarna växlade man mellan upprop till ”de italienska bröderna” och revolutionära sånger, framför allt *Bandiera rossa* i de högtalare som Madrids försvarare förfogade över. Avhoppen ökade bland de italienska trupperna. Den amerikanske historikern Coldny skriver: ”I det återerövrade Brihuega sjöng de italienska fångarna *Bandiera rossa* och fraterniserade med soldaterna i Garibaldibataljonen medan 2 000 av deras kamrater funnit de gravar som flygblad och högtalare varnat dem för.”⁵⁶

Denna politik, som började tillämpas efter att ha avvisats i månader av Moskva, var ett desperat drag, en sista åtgärd. I stället för att försöka omvandla kriget på främmande mark till inbördeskrig försökte Stalins män återgå till inbördeskrigets metoder och efter de första framgångarna frångick man det mycket snabbt, på samma sätt som partisankriget, som man hade konfiskerat av bönderna, förbehölls ett fåtal militära specialister. Folket i vapen ingav dem rädsla ... Återstår således att de risker som en revolutionär organisation (vilket Komintern varit) hade kunnat ta, också hade kunnat bespara mänskligheten den stora massakern, denna galna karneval av lidande, som Andra världskriget utgjorde – det var en av möjligheterna. På grund av Stalin och de lakejer till honom som ledde kommunistpartierna blev folkfrontens tid istället dödgrävarens tid. Må den som tvivlar själv undersöka fakta. När allt kommer omkring var det under den tid som folkfronten hade sina stora triumfer på gatorna och i folks hjärtan som tiotusentals kommunister på order av Stalin personligen avrättades och kastades i massgraven i Butovo – 80 kilometer från Moskva.

Till sist, och för att hjälpa läsaren att hämta sig efter läsningen av sidor som antagligen är för tungt lastade med känslor, vill vi citera det bokslut över folkfrontspolitikens i hans land som gjordes av en ledare och historiker från Bulgarien:

Den folkfrontspolitik det bulgariska kommunistpartiet bedrev mellan 1934 och 1939 kröntes inte med den framgång man hade räknat med – målet var att störta den monarko-fascistiska diktaturen och upprätta en folkfrontsregering – men spelade ändå en synnerligen betydelsefull roll i det politiska livet i Bulgarien. Den bidrog framför allt till att kommunistpartiet kunde utvecklas och hävda sig, att frigöra det från sekteristiska och dogmatiska uppfattningar som hopat sig under åren innan.⁵⁷

Vem tror Petko Boev att han kan lura genom att försöka få oss att tro att den stalinistiska folkfrontspolitiken i något avseende utgjorde ett motgift mot stalinismens politik med fördömanden av ”socialfascismen”? Den orsakade hur som helst långt fler offer i Bulgarien än det senare. Och är inte detta också en idé som helt alldagligt och diskret läggs fram i analyser av specialister som i bästa fall inte vill fördjupa sig för mycket? Vad som däremot är sant är att den kamp mot revolutionen som folkfronten utgjorde upptogs och upplevdes som det motsatta av en majoritet av de kommunistiska kämparna. På tal om sin första resa till Spanien i februari 1937 försäkrade metallarbetaren och den f d ledaren för ungkommunisterna, den man som senare skulle bli överste Rol, den då 29-årige Henri Tanguy (en av ledarna för upproret i Paris vid befrielsen 1944, ö.a), att han bara hade en sak i huvudet:

Gott, du drar till Spanien, du ska slåss där, men jag skulle gärna vilja komma tillbaka till Frankrike och vara med om revolutionen! Sådan var stämningen bland oss.

⁵⁵ R G Colodny, *The Struggle for Madrid*, s. 134.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 143

⁵⁷ Petko Boev, ”La politique de front populaire du Parti communiste bulgare 1934-1939”, *Cahiers d’histoire de l’Institut de recherches marxistes*, n° 27, 1987, s. 150.

Denna till synes absoluta motsättning ligger närmare sanningen än den bulgariske historikerns verbala krumbukter.